

Б. Й. ТИЩИК

ГАЛИЦЬКА
СОЦІАЛІСТИЧНА
РАДЯНСЬКА
РЕСПУБЛІКА
/1920 Р/

ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
1970

9(C2) + 9(C)22

T47

Книга присвячена одній з малодосліджених історико-правових тем з питань революційної боротьби за встановлення Радянської влади на Західній Україні.

На основі архівних та інших документальних матеріалів висвітлюється створення та діяльність Галицької Соціалістичної Радянської Республіки, структура законодавчих, адміністративних та правових органів ГСРР, організаторська робота Комуністичної партії Східної Галичини, її керівників В. Затонського, М. Барана, К. Литвиновича та ін.

Особлива увага приділяється соціалістичному будівництву в ГСРР, вихованню дійовими революційними заходами людини нового, вільного суспільства.

Книга розрахована на наукових працівників, викладачів, студентів та широке коло читачів.

Відповідальний редактор —
кандидат юридичних наук доцент
Калинович В. І.

ВСТУП

Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, прийнята ХХІІ з'їздом КПРС, поставила перед радянським народом величезне завдання — побудову комуністичного суспільства. Побудова комунізму, підкреслюється в Програмі КПРС, означає розв'язання триєдиного завдання: створення матеріально-технічної бази комунізму, формування комуністичних суспільних відносин і виховання нової людини. Це значить, що поряд із створенням матеріально-технічних умов переходу на вищий ступінь суспільного розвитку все більшого значення в боротьбі за перемогу комунізму набирає ідеологічна робота. А головним в ідеологічній роботі на сучасному етапі «партія вважає... виховання всіх трудящих у душі високої ідейності і відданості комунізмові... цілковите подолання пережитків буржуазних поглядів і нравів, всебічний, гармонійний розвиток особи, створення справжнього багатства духовної культури. Особливого значення партія надає вихованню підростаючого покоління»¹.

Виховання людини нового, комуністичного суспільства неможливе без глибокого вивчення, аналізу і використання усєї славної революційної спадщини. «Наші молоді люди, — відзначалось на червневому (1963 р.) Пленумі ЦК

¹ Програма КПРС-К...1961, стор. 102.

КПРС, — не знають на практиці, що таке класова боротьба, голод, безробіття, національна дискримінація, безправ'я і приниження простої людини, їм не довелося із зброєю в руках відстоювати життя і свободу Батьківщини», а тому «всі наші організації — партійні, комсомольські, радянські, профспілкові, вся громадськість повинні піклуватися про молодь, виховувати у кожній молодій людині глибоку повагу до подвигу батьків і дідів...»². Про необхідність виховання радянських людей, особливо молоді, в дусі революційних традицій Великого Жовтня, вірності заповітам Ілліча вказувалося у багатьох документах партії і уряду. Радянська молодь, усі радянські люди повинні добре знати і вивчати історію боротьби народів нашої країни за волю і незалежність, за встановлення Радянської влади, боротьбу народів раніше відірваних іноземними загарбниками частин нашої неосяжної країни за возз'єднання, за владу Рад, бо, як вчить В. І. Ленін, «не може бути свідомим робітником той, хто ставиться, як Іван Непомнящий, до історії свого руху»³.

В умовах культу особи деякі науковці, дослідники архівних матеріалів не зовсім правильно висвітлювали і використовували революційне минуле і героїчні традиції народних мас. «Справа доходила до того, — відзначав теоретичний і політичний орган ЦК КПРС журнал «Коммунист», — що часто в пропагандистській роботі більше уваги приділялося історії злочинних дій буржуазних націоналістів, ніж показу революційної боротьби, революційних традицій трудящих західноукраїнських земель...»⁴.

Історичний XX з'їзд КПРС рішуче засудив усі негативні явища, породжені такою ненормальною для радянського суспільства обстановкою, поклав початок новому етапові в розвитку усіх галузей радянської науки, відкрив перед нею широкі перспективи.

Партія і уряд рішуче виступили проти прожектерства, скороспілких, відірваних від життя висновків, ігнорування практичного досвіду мас.

У світлі цих вказівок нового значення набрало питання про висвітлення революційного руху трудящих західноукраїнських земель, що довгі століття перебували під

² «Вільна Україна», 19.VI 1963 р.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 252.

⁴ «Коммунист», № 10, 1963, стор. 46—47.

гнітом іноземних окупантів, їх боротьби за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з усім радянським народом, а з перемогою Жовтневої революції в Росії і на Україні — за владу Рад. Історія розвитку і боротьби трудящих західноукраїнських земель є складовою і невід'ємною частиною історії боротьби всього українського, всього радянського народу за визволення від експлуатації, за волю і щастя.

Перехід людства від капіталізму до соціалізму є основною характерною рисою, змістом нашої епохи. Звідси — немеркнуче, всесвітньо-історичне значення досвіду Великої Жовтневої соціалістичної революції і соціалістичного будівництва в нашій країні. 52-річна історія радянського народу — це сьогоднішній день третини людства земної кулі і завтрашній день інших двох третин. Тому досвід будівництва соціалістичного суспільства в країні Рад, роки становлення і утвердження робітничо-селянської влади, як і її зміцнення та розвиток стоять у центрі уваги радянських і зарубіжних науковців.

Ідеологи буржуазії всілякими засобами намагалися і намагаються применшити вплив ідей Великого Жовтня на трудящі маси капіталістичних країн, підкреслити випадковість Жовтневої революції, її вузьконаціональний характер. Багато зусиль докладають буржуазні писакі для перекручення та фальсифікації історії розвитку Української РСР та її складової частини — західноукраїнських земель, протиставляючи український народ російському, доводячи, що у більшовизму, який виник у Росії, не було ніяких коренів на Україні, а особливо в її західних областях. Реакційна буржуазна історіографія грубо фальсифікує історію боротьби трудящих західноукраїнських земель за возз'єднання, за Радянську владу.

Радянськими науковцями, зокрема істориками, за роки після XX з'їзду КПРС проведена значна робота по викриттю фальсифікаторів історії, по правдивому, об'єктивному і обгрунтованому дослідженню і висвітленню історії західноукраїнських земель. Однак, як відмічалось у редакційній статті журналу «Коммунист», «...питання історії революційного руху трудящих західноукраїнських земель на чолі з КПЗУ не знайшли ще належного висвітлення...»⁵. Цей закид повністю стосується історико-пра-

⁵ «Коммунист», № 10, 1963, стор. 47.

вової науки. Зокрема, в працях істориків-правознавців не досить висвітлений дуже важливий період з історії боротьби західноукраїнських трудящих під впливом ідей Великого Жовтня — період встановлення Радянської влади в Галичині у 1920 р.

Переслідуючи білополяків після розгрому їх на Україні, Червона Армія вступила влітку 1920 р. до Галичини, де визволені від окупантів трудящі проголосили Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку. Про час її утворення, структуру і компетенцію органів державного апарату, їх законодавчу і практичну діяльність збереглося чимало архівних даних і документів, що дає можливість відобразити досить чітку картину її існування. Робітничо-селянська влада у Галичині в 1920 р., життя без експлуатації, перші успіхи соціалістичного будівництва мали величезне значення для зростання політичної свідомості, набуття досвіду радянського будівництва трудящими, що віками перебували в складі іноземних держав. І коли в 1939 р. Західну Україну знову визволила, і на цей раз остаточно, Червона Армія, то встановлення радянського ладу було не новою справою, а закономірним відновленням, а саме відновленням його з 1920 р., за яке трудящі маси невпинно боролися на протязі 19 років — з 1920 по 1939. Висвітлення цього має велике значення для дальшого розвінчення наклепницької націоналістичної буржуазної ідеології⁶, для державно-правової розробки питання з історії західноукраїнських земель.

Автор поставив перед собою завдання на підставі архівних джерел, преси, публікацій документів, наявної радянської і зарубіжної літератури показати соціально-економічні і політичні відносини в Галичині, пригнобленому і безправному краї в складі Австро-Угорської і Польської держав, напередодні і в роки Жовтневої революції, боротьбу західноукраїнських трудящих проти гноблення своєю і чужою буржуазією, за встановлення влади Рад. У центрі уваги поставлено питання про проголошення Радянської влади в Галичині у 1920 р., створення центральних і місцевих органів влади і управління, їх структуру, компетенцію і законодавчу діяльність, практичне виконання завдань соціалістичного будівництва з допомогою брат-

⁶ Див.: Б. Колодій. Галицька Соціалістична Радянська Республіка, спомни з 1920 р., Львів, 1932, та ін.

ніх народів Росії та українського народу, питання керівної ролі Комуністичної партії Галицької СРР в радянському і господарському будівництві.

Науково-методологічною основою монографії послужили праці класиків марксизму-ленінізму, особливо праці В. І. Леніна.

Основними джерелами для написання монографії є архівні документи і матеріали Львівського обласного державного архіву, Центрального державного історичного архіву УРСР в м. Львові, Тернопільського обласного державного архіву, Центрального державного архіву Жовтневої революції і соціалістичного будівництва Української РСР в м. Харкові та Партійного архіву Інституту історії партії ЦК Комуністичної партії України в м. Києві.

Джерелами фактичного матеріалу є також важливі радянські публікації документів і матеріалів з історії західноукраїнських земель, що з'явилися після XX з'їзду КПРС⁷, зарубіжні, зокрема, польські, збірники матеріалів і документів⁸, спогади учасників Жовтневої революції та боротьби за Радянську владу на західноукраїнських землях, колишніх активних діячів КПЗУ⁹, як і загальні публікації документів і матеріалів про політику Радянської влади і боротьбу трудящих нашої країни за мир, за захист завоювань Великої Жовтневої соціалістичної революції¹⁰. Багато фактів та даних з необхідних питань почерпнув автор з радянської і зарубіжної преси.

Щодо державно-правових досліджень питань про встановлення Радянської влади в Галичині у 1920 р., то їх значно менше. Зокрема, мало уваги приділено цьому питанню

⁷ Див. зб.: «Під прапором Жовтня» (документи і матеріали), Львів, 1957; «Революційна боротьба на Тернопільщині» (1919—1939 рр.), документи і матеріали, Тернопіль, 1959 р.; «Становище трудящих Львова» (1917—1939 рр.), Документи і матеріали, Львів, 1961; «З історії революційного руху у Львові» (1917—1939 рр.), Документи і матеріали, Львів, 1957.

⁸ Див.: *Materialy archiwalne do historii stosunków polsko-radzieckich*. W-wa, 1957; «Najnowsze dzieje Polski», t. 1—111, W-wa, 1958—1960.

⁹ Див. зб.: «За владу Рад», Львів, 1957; «За волю народну», Львів, 1959; «КПЗУ — організатор революційної боротьби», Львів, 1958; «На чолі визвольної боротьби», К., 1965.

¹⁰ Див. зб.: «Документы внешней политики СССР», т. I—III, М., 1957—1959; «Документы и материалы по истории советско-польских отношений», т. I—II, М., 1963—1964 та ін.

в обширних і змістовних працях «Історія держави і права Української РСР» (Київ, 1961) та «Історія держави і права Української РСР» (тт. I, II, Київ, 1967). Цікавий, але далеко не повний матеріал про існування Галицької СРР, бо це не було основним предметом дослідження, поданий доктором юридичних наук професором Б. М. Бабієм, кандидатом юридичних наук доцентом В. І. Калиновичем в їх наукових працях¹¹.

Єдиною конкретною державно-правовою розробкою про виникнення і діяльність Галицької Соціалістичної Радянської Республіки є невелика стаття доцента В. С. Кульчицького «Образование Галицкой ССР в 1920 г.»¹² і його ж розробка на допомогу студентам юридичного факультету¹³.

Багатшою даними про існування Радянської влади в Галичині є історична література¹⁴.

Значну пізнавальну цінність з цього питання являють собою статті О. Ю. Карпенка, В. К. Осечинського, А. Д. Ярошенка, М. К. Кучерова¹⁵.

¹¹ Див.: Б. М. Бабій. Воз'єднання Західної України з Українською РСР. К., 1954; В. І. Калинович. Колоніальний режим управління західноукраїнськими землями в панській Польщі (1918—1939 рр.), канд. дис., Львів, 1954.

¹² Див.: «Правоведение», № 2, 1959.

¹³ Див.: В. С. Кульчицький. Галицька Соціалістична Радянська Республіка у 1920 р., Львів, 1965.

¹⁴ Див.: Е. М. Галушко. Борьба рабочих и крестьян Западной Украины за Советскую власть в 1920 г., канд. дис., Львів, 1952; І. Богодист. Борьба трудящихся Галичины за Радянську владу в 1918—1920 рр., Львів, 1952; А. Д. Ярошенко. Борьба трудящихся Восточной Галиции за установление Советской власти в 1920 г., канд. дис., К., 1951; І. Компанієць. Революційний рух у Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917—1920 рр.), К., вид. АН УРСР, 1957.

¹⁵ Див.: О. Ю. Карпенко. Встановлення Радянської влади у Східній Галичині в 1920 р., «Український історичний журнал», № 3, 1957; О. Ю. Карпенко. До питання про виникнення і організаційне оформлення Комуністичної партії Східної Галичини. Зб. «З історії західноукраїнських земель», вип. II, К., 1957; В. Осечинський. Борьба за Радянську владу і радянське будівництво в Галичині у 1920 р. Зб. «У боротьбі за Радянську владу і соціалізм», Львів, 1960; В. Осечинський, П. Челака. Вплив Жовтня на революційно-визвольну боротьбу у Західній Україні. Зб. «40 років Великого Жовтня», Львів, 1957; А. Д. Ярошенко. До питання про виникнення КПЗУ. «Комуніст України», № 12, 1956; М. К. Кучеров. КПСГ — організатор радянського будівництва в 1920 р. «Український історичний журнал», № 4, 1964.

Слід назвати ще ряд праць на суміжні теми, в яких автори у тій чи іншій мірі торкаються питання про Радянську владу в Галичині у 1920 р. Це, в першу чергу, велика і ґрунтовна монографія колективу авторів «Торжество історичної справедливості», монографія В. Ю. Маланчука «Торжество ленінської національної політики», праці Б. Дудикевича і М. Герасименка¹⁶, М. Волянюка і В. Маланчука¹⁷, А. Д. Ярошенка¹⁸, Є. М. Галушки¹⁹ й інших. Проте, науковці-історики розглядають цю тему з чисто історичної точки зору, не вникаючи в державно-правові її аспекти.

У монографії використана також іноземна, зокрема, польська буржуазна і сучасна соціалістична література і періодичні видання, які стосуються досліджуваної теми.

При використанні буржуазної літератури, особливо мемуарної²⁰, автор мав на увазі, що історичні події, факти показуються у ній глибоко суб'єктивно, тенденційно, часто в перекрученому вигляді, оскільки буржуазні науковці і мемуаристи докладали і докладають усіх зусиль, щоб захистити панування буржуазії, виправдати її зовнішню і внутрішню політику, приховати від мас історичну правду, якщо вона не вигідна буржуазії.

Автор вважав своїм завданням внести свій посильний вклад у державно-правове розроблення важливого і малодослідженого питання про існування, багатогранну і різноманітну діяльність Галицької Соціалістичної Радянської Республіки у 1920 р., заповнивши тим самим велику прогалину в питаннях державно-правового розвитку західноукраїнських земель напередодні возз'єднання з Українською РСР у 1939 р., прагнув ширше ввести в науковий обіг маловідомий архівний документальний матеріал, розкиданий, на жаль, по різних архівах і містах. Було б корисно і доцільно зібрати весь архівний матеріал, який сто-

¹⁶ Див.: Герасименко, Б. Дудикевич. Борьба трудящих Западной Украины за возз'єднання з Радянською Україною. К., 1960.

¹⁷ Див.: М. Волянюк, В. Маланчук. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні, Львів, 1960.

¹⁸ Див.: А. Д. Ярошенко. КПЗУ — організатор і керівник революційно-визвольної боротьби трудящих західноукраїнських земель, К., 1959; його ж. Під ленінським прапором, К., 1961.

¹⁹ Є. М. Галушко. Нариси історії КПЗУ (1919—1928). Львів, 1965.

²⁰ Див.: St. Głąbiński. Wspomnienia polityczne, Pelplin, 1939.

сується Галицької СРР, в одному архіві, Тернопільському, де була столиця Галицької Республіки.

Автор усвідомлює, що через насиченість даного періоду багатьма важливими подіями як внутрішнього, так і міжнародного характеру не було можливості усі їх висвітлити з належною повнотою. При цитуванні архівних документальних матеріалів автор намагався зберегти тогочасну термінологію, хоча подекуди дещо підправляв текст з метою його кращого викладу і розуміння.

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ І ПОЛІТИЧНІ
ВІДНОСИНИ В ГАЛИЧИНІ ПІД ГНІТОМ
АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ
В КІНЦІ ХІХ—ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Укравіський народ внаслідок історичних умов протягом багатьох століть був роз'єднаний. Його землі після розпаду Київської Русі, колись російського, українського і білоруського народів, були розірвані на шматки польськими, литовськими, угорськими і турецькими загарбниками. В середині ХVІІІ ст. значна частина українських земель у результаті національно-визвольної боротьби проти іноземного поневолення під проводом визначного політичного діяча і полководця Богдана Хмельницького увійшла до складу Російської держави. Західноукраїнські ж землі продовжували перебувати під владою феодальної Польщі, яка захопила їх ще в середині ХІV ст.

Під владою Польщі вони перебували до 1772 р., коли відбувся перший поділ Речі Посполитої Польської між Австрією, Прусією та Росією і їх захопила Австрія. Австрійські власті штучно об'єднали ці землі з південною частиною польських Краківського, Люблінського та Сандомирського воєводств в т. зв. «коронний край» — «королівство Галіції і Лодомерії». Після останнього, третього поділу Польщі у 1795 р. Австрія приєднала до цього «коронного краю» і північну частину вказаних воєводств¹.

¹ Див.: Торжество історичної справедливості. Вид-во Львівського ун-ту, 1968, стор. 180.

Отже, Галичиною стали називати землі колишнього Галицько-Волинського князівства (нині це територія Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей), населені українцями, і південно-східну частину Малопольщі (нині Жешувське та більша частина Краківського воєводства Польської Народної Республіки), населену поляками, тобто, сукупність земель, захоплених Австрією в результаті розподілів Польщі. Причому, східна, населена українцями, частина Галичини стала називатися Східною Галичиною, а західна, населена поляками — Західною Галичиною. Надалі попередня назва «Галичина» закріпилась за українською, східною частиною, і саме її маємо на увазі під вказаним терміном у цій монографії.

Українські землі, захоплені Австрією, були поділені щею на окремі адміністративні райони, з яких Галичина спільно з Буковиною² становили окрему провінцію, а Закарпаття входило до складу Угорщини³.

Панування чужоземних загарбників, польських і австрійських, різко загальмувало соціально-економічний і національний розвиток українського народу на західноукраїнських землях. Австрія перетворила Галичину у внутрішню колонію, завданням якої було забезпечити австрійські промислові центри дешевою сировиною і стати вигідним ринком збуту. Тут розвивалися тільки ті галузі промисловості — нафтодобувна, виробництво солі, по переробці сільськогосподарських продуктів, деревообробна. Масовий імпорт фабричних виробів з Австрії призвів до занепаду слабких зародків інших галузей промисловості в Галичині, які не могли витримати конкуренції.

Важке економічне становище краю поглиблювалось великими залишками феодальних відносин, пануванням великої земельної шляхти. Буржуазно-демократична революція в країнах Східної Європи не ліквідувала феодалізму повністю, вона мала незавершений, компромісний характер. «У східній Європі, — писав у 1912 р. В. І. Ленін, — (Австрія, Балкани, Росія) — досі не усунено ще могут-

² Буковина була загарбана Австрією у 1774—1775 рр. У 1848 р. вона була перетворена в окреме «герцогство», а у 1861 р. — «коронний край».

³ Феодальна Угорщина захопила Закарпаття, яке в X—XI ст. входило до складу Древньоруської держави, ще в кінці XI ст. На початку XVIII ст. сама Угорщина остаточно підпала під владу Габсбурзької Австрії.

ніх залишків середньовіччя, які страшенно затримують суспільний розвиток і ріст пролетаріату. Ці залишки — абсолютизм (необмежена самодержавна влада), феодалізм (землеволодіння і привілеї кріпосників-поміщиків) і придушення національностей»⁴.

У 1848 р. в Австрії було скасовано кріпосне право, але на селян були накладені величезні викупні платежі. Наприклад, за 40 років галицькі селяни повинні були сплатити поміщикам 220 854 960 золотих ринських, що в 10 разів перевищувало всі селянські повинності, оцінені самим австрійським урядом, і було втричі більшим викупом, ніж в австрійських селян⁵.

Крім того, при проведенні реформи поміщики захопили майже всі ліси, луки і пасовиська, за користування якими селяни були змушені платити окремо, в їх руках залишилось близько половини орних земель. За офіційною австрійською статистикою, в Галичині з 5 530 332 га землі великим землевласникам належало 2 089 853 га, або 37%, з яких граф Потоцький володів 44 582 га, граф Бадені — 22 761 га і т. д. Поряд з поміщиками величезні земельні багатства захопила церква. Її володіння на початку ХХ ст. становили 129 тис. га землі. Таким чином, поміщики і церква володіли скільно 44 % земельної площі Галичини⁶.

При цьому слід відмітити, що всупереч твердженням українських буржуазних націоналістів про «безкласовість» української нації, в Галичині, хоч більшість і становили польські, німецькі та єврейські поміщики, значне місце займало землеволодіння українських поміщиків. Тільки в Східній Галичині було 47 поміщиків-українців, які володіли 44 тис. га землі. Найбільшими з них були Федак, Миколаєвич, Терлецький та ін.⁷

Поряд з цим з року в рік зростало дроблення селянських земель. Основна маса селян Галичини користувалася маленькими клаптиками землі, або зовсім її не мала

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 18, стор. 326.

⁵ І. Я. Франко. Панщина та її скасування в 1848 р. в Галичині. Твори, т. 19, стор. 638.

⁶ Podręcznik statystyki Galicji, Lwów, 1913, t. IX, cz. II, стор. 168—182.

⁷ Див.: І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст., К., 1960, стор. 34.

і наймалася в поміщицьких маєтках, працюючи по 14—16 годин на добу і одержуючи за роботу мізерну плату. Аналіз офіційних даних австрійської статистики показує, що в Галичині на 1902 р. було 521 708 бідняцьких господарств, які становили 79,9 % всіх селянських господарств; середняцьких господарств було 94 843, або 14,6%; куркульських — 29 987, або 4,6%⁸.

Користуючись відсутністю у селян землі, лісів, луків, вод, поміщики і куркулі змушували їх відробляти по декілька днів на рік за збір дров у лісах, випас худоби та ін. Поруч з відробітками існували й інші залишки кріпосництва. Селян насильно виганяли на будівництво шляхів і для виконання інших робіт на користь держави, з будь-якого приводу накладали на них непосильні штрафи⁹.

Не кращим було становище і в промисловості. Правда, розвиток капіталізму викликав деяке її пожвавлення в кінці XIX — на початку XX ст., але в цілому він проходив в Галичині повільно, в потворних колоніальних формах. Тут переважало ремісниче виробництво, зовсім були відсутні підприємства важкої промисловості, панувала примітивна техніка. В 1910 р. галицьке крайове бюро статистики зробило перепис промислових підприємств. З нього випливає, що в Галичині було всього 2 524 таких підприємств, на яких працювало 51 717 робітників. 96,6% з усієї кількості припадає на дрібні підприємства, 3% — на середні і 0,4% — на крупні¹⁰.

Однак при всій відсталості краю в промисловому розвитку в період імперіалізму відбувається концентрація виробництва. Так, на 96,6% підприємств, що мали до 100 робітників, працювало 29 312 чол. (56,7%), а на 85 великих, що становило 3,4%, працювало 22 405 робітників (43,3%)¹¹.

Характерною рисою розвитку промисловості в Галичині було проникнення іноземного капіталу, в першу чергу німецького і англійського. Особливі апетити були в

⁸ Див.: Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych, Lwów, 1913, t. XX, z. III, стор. 64—73.

⁹ Див.: М. М. Кравець. Становище селянства Східної Галичини та Північної Буковини у другій половині XIX ст., вид-во Львівського ун-ту, 1964.

¹⁰ Podręcznik statystyki Galicji, t. IX, cz. II, стор. 216—218.

¹¹ Там же, стор. 216—218.

імперіалістів на дрогобицько-бориславські нафтові джерела. У 1895 р. у Відні було створено «Карпатське акційне товариство» для добування бориславської нафти, яке вже в 1914 р. збільшило свій капітал з 10 до 18 млн. крон. Ще могутнішим було товариство «Галиція», до якого входили австрійські, німецькі, англійські і французькі капіталісти. Створене в 1904 р. з капіталом у 6 млн. крон, в 1918 р. воно збільшило капітал до 20 млн. 400 тис. крон¹². Згодом у нафтовій промисловості Галичини активується американський капітал, який відкриває тут філіал нафтового концерну «Вакуум ойл компанії». Панівне становище іноземний капітал займав також у лісопилній, харчовій, соледобувній галузях промисловості, на транспорті, у зовнішній торгівлі краю¹³.

Становище робітничого класу Галичини, де капіталістична експлуатація перепліталася з феодально-кріпосницькою і соціальний гніт поєднувався з національним, було дуже важким. Розпорошеність робітничого класу, наявність великої кількості зайвих робочих рук полегшували капіталістам нещадний визиск робітників,¹⁴ (як поміщикам та куркулям — селян).

Підприємства, особливо дрібні, містились у вогких, темних, тісних приміщеннях; навіть на крупніших заводах і фабриках були відсутні елементарні умови охорони праці. І тому тільки в 1905 р. сталося на них 3248 нещасних випадків, з яких 167 закінчилися смертю¹⁵. На підприємствах Галичини існував найдовший в Австрії робочий день. Хоч у 1885 р. був прийнятий закон про введення 11-годинного робочого дня, однак він стосувався лише фабричних підприємств, яких у краї було дуже мало. На середніх же і особливо дрібних підприємствах робочий день тривав 14—16 годин.

За свою важку працю робітники Галичини одержували мізерну заробітну плату — найнижчу в Австро-Угорщині. Так, коли порівняти оплату праці віденських, празьких і львівських робітників, то перші одержували

¹² Я. С. Хонігсман. Проникнення іноземного капіталу в нафтову промисловість Західної України, Львів, 1958, стор. 15.

¹³ Див.: І. М. Кулінич. Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900—1914 рр.), К., 1963, стор. 199—202.

¹⁴ Див.: В. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму, Львів, 1954, стор. 27—31.

¹⁵ Podręcznik statystyki Galicji, t. IX, cz. II, стор. 242.

в середньому в день у 1899 р. — 3,21 крони, другі — 2,19 крони, треті — 1,56 крони, а в 1911 р. відповідно — 3,99, 2,99 і 2,39 крони. Та й цю мізерну плату робітникам не завжди вдавалося одержати повністю, бо підприємці вигадували різні штрафи, вираховували гроші за доставку питної води, за світло, опалення та ін. Все це, при постійно зростаючих цінах на продукти харчування, прирікало робітників на напівголодне існування.

Жахливими були їх житлові умови. Значна кількість робітників була змушена жити в куренях по околицях міст, в недобудованих будинках, складах тощо. Під житла використовувались усі підвальні приміщення, та й за них треба було платити до 30% заробітку, бо квартирна плата в містах Галичини була вдвоє вища, ніж в усіх інших містах Австро-Угорщини¹⁶.

Численна армія наймитів і бідняків, не маючи землі, не знаходячи роботи в промисловості, шукала виходу в еміграції. Сотні тисяч бідняків, сподіваючись врятувати себе і сім'ю від злиднів, купити на зароблені гроші шматок землі після повернення, відправлялися щороку до Сполучених Штатів Америки, Канади, Південної Америки. Так, за період з 1880 р. по 1910 р. з Східної Галичини емігрувало за кордон 399 тис. чол., а тільки в 1913 р. до Америки — 110 тис. чол.¹⁷ Крім того, багато трудящих відправлялося в сезонну еміграцію до Німеччини, Франції, Італії та інших країн, де знову-таки потрапляли в капіталістичне рабство¹⁸.

Правлячі кола Австро-Угорської монархії, яка дістала назву «клаптикової монархії», перетворювали Галичину, Буковину і Закарпаття у колонію не тільки в галузі економіки, а й в галузі освіти, культури, проводили щодо трудящого західноукраїнського населення політику жорстокого колоніального поневолення, нестерпного політичного і національного гніту.

Діяльність величезного центрального і місцевого чиновницько-бюрократичного і поліцейського апарату Австро-Угорщини була спрямована на те, щоб позбавити тру-

¹⁶ Зб. «Нариси історії Львова», Львів, 1956, стор. 137.

¹⁷ Див.: Н. В. Ястребов. Галиція накануне войны 1914 г., Пг., 1915, стор. 44.

¹⁸ Див.: Ю. Личук. На чужині, К., 1964; П. Кравчук. На канадській землі, Львів, 1963.

дящих імперії будь-яких політичних прав, усунути їх від участі в політичному житті. Австрійський уряд широко застосовував політику «поділяй і владарюй», пригноблюючи одну націю руками іншої і експлуатуючи їх усіх на користь австро-угорської верхівки. «Буржуазію і селянство кожної нації він тримав у покорі з допомогою дворянства тієї ж нації і селян іншої нації; дворянство кожної нації — з допомогою страху перед буржуазією і селянством тієї ж нації»²⁰.

До здійснення цієї політики була пристосована вся система центрального і місцевого управління монархії. Зокрема, в територіальному відношенні Австро-Угорщина ділилась на краї з пишними назвами «королівств», «герцогств», «маркграфств» та ін., ті — на повіти і міста-повіти та місцеві общини. Крім того, існував ще поділ на фінансові райони, судові округи, військові та ін.

Краї являли собою адміністративні одиниці, які історично склалися ще при феодализмі і в нових умовах аж ніяк не відповідали інтересам виниклих націй. Цей поділ не враховував ні історичних, ні етнографічних, ні економічних особливостей окремих народів та їх територій, їх запитів. Зберігався він тільки тому, що був вигідним панівним класам. Поділивши окремі нації на різні краї, області і округи, гнобителі тим самим роз'єднували їх сили, нацьковували одні нації на інші.

На чолі кожного краю стояв крайовий начальник²¹, призначуваний імператором і перед ним та кабінетом міністрів відповідальний. У Галичині, або як вона тоді офіційно іменувалася «Королівство Галиції і Лодомерії», він носив назву «намісника». Як правило, намісниками в Галичині призначались крупні галицькі поміщики, переважно поляки, які повністю захищали інтереси місцевих поміщиків і буржуазії.

У руках галицького намісника була зосереджена вся адміністративна влада. При наміснику було створено намісництво, поділене на департаменти²². Компетенція на-

¹⁹ Див.: Торжество історичної справедливості, стор. 187 і ін.

²⁰ Ф. Енгельс. Боротьба в Угорщині; К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. 6, стор. 173—174.

²¹ До 1849 р. управління землями перебувало в руках губернаторів.

²² St. Kutrzeba. Historia ustroju Polski w zarysie, t. IV, Lwów, 1920, стор. 225.

місництва була визначена імператорськими патентами 1853 і 1868 рр. На нього покладалися справи поліційні, шкільні, торговельні, промислові, сільськогосподарські, складання річного бюджету, контроль за органами самоврядування і т. п.²³.

Органами виконавчої влади на місцях, в повітах (їх було 82) були повітові старости, які несли повну відповідальність перед намісником. До компетенції старост належали всі місцеві справи. Вони оголошували розпорядження центральних властей і намісника, охороняли державний порядок, контролювали місцеву пресу, товариства, збори, здійснювали нагляд над общинами і т. д. Найнижчою ланкою державного апарату були начальники міських і сільських общин (війти в селах і бурмістри в містах).

Здійснення Австро-Угорщиною найгіршого виду бюрократично-централістського управління в Галичині не завадило їй утворити видимості «народного представництва» — сейму, який відігравав жалюгідну роль при наміснику. У 1861 р. австрійський імператор під впливом наростаючого революційного і національно-визвольного руху, бажаючи замаскувати систему політичного гніту трудящих і зміцнити свою владу в Галичині, видав «Крайовий статут і крайову виборчу ординацію для королівства Галичини і Лодомерії wraz з великим князівством Краківським», згідно з яким було утворено галицький крайовий сейм²⁴. Положення про вибори до сейму пильно стояло на сторожі інтересів панівних класів. Вибори проводились, як і до австрійського парламенту, на відкрито нерівній основі для різних соціальних груп населення, за куріальною системою²⁵. Потрібні панівним колам наслідки виборів забезпечувались системою підкупу

²³ Ustawa z 19. V 1868, N 44, § 9; Kodeks prawa politycznego. Lwów, 1903, стор. 637.

²⁴ До буржуазної революції 1848 р. Галичина, як окрема провінція, на підставі «Терезіанського статуту» мала свій становий сейм, який був декоративним органом при губернаторі. Див.: В. Кульчицький. До питання про Галицький становий сейм. «Наукові записки» АДУ, т. XXVIII, серія юридична, Львів, 1956.

²⁵ Всього курій було 4. До першої входили поміщики, до другої — крупна міська буржуазія, до третьої — торгово-промислові палати і до четвертої — частина селян і міщан. Тільки в 1914 р. галицьким сеймом був прийнятий закон про «загальне» виборче право, який в життя так і не був втілений.

і нещадного насильства з боку властей, системою старанного добору виборців і фальсифікації виборчих бюлетенів, вислужування перед властями галицького духовенства, яке морально впливало на маси віруючих, та угодовством і лакейством українських буржуазних депутатів у державних органах та установах.

Компетенція і порядок діяльності Галицького крайового сейму визначалися крайовим статутом 1861 р. Цей статут у наступні роки частково змінювався (20.IX 1866 р., 23 V 1896 р., 18 III. 1900 р.)²⁶. Сейм, який нібито вважався органом «автономії», насправді перебував під наглядом намісника. Убога компетенція сейму ставилася в суворі рамки. Прийняті ним законопроекти не ставали відразу законами. Вони передавалися маршалком-головою сейму через намісника відповідному міністру і тільки після згоди останнього надходили на санкцію імператора. Він міг відмовити в санкції законопроекту, і його рішення було остаточним. Галицький сейм, як і ландтаги інших земель, не мав права вступати в зносини з іншими сеймами, видавати звернення, приймати депутації і петиції, направляти свої депутації до австрійського двору без попереднього на те дозволу²⁷.

Повноваження виконавчого органу сейму — крайового комітету — були мізерними. Він фактично управляв тільки крайовим майном. Виконання ж законів і розпоряджень сейму знаходилося не в руках безсильного крайового комітету, а в руках центральної влади, в першу чергу намісника. Крайовий комітет не мав на місцях ніяких підпорядкованих йому чиновників, ніякої реальної влади і при всяких порушеннях змушений був звертатися до загальнодержавних адміністративних і судових властей за допомогою. Місцева державна адміністрація повинна була втілювати в життя законодавчі акти сейму, але сейм не мав ніяких гарантій правильного виконання нею цієї функції. Органи центральної виконавчої влади в Галичині (намісник, органи окремих міністерств, старости і т. ін.) не несли перед сеймом ніякої відповідальності — ні адміністративної, ні судової. Способом контролю над ними з боку сейму були запити галицьких депутатів міністрам і урядові в австрійському парламенті і просьби намісни-

²⁶ Див.: Statyt krajowy i krajowa ordynacja wyborcza. Lwów, 1877.

²⁷ Там же, § 41.

кові прислати якогось чиновника для роз'яснень, на які він міг не давати ніякої відповіді, нічим не пояснюючи своєї мовчанки.

Таким чином, створений за реакційною куріальною системою, галицький крайовий сейм був штучним додатком до чиновницько-бюрократичного державного апарату напівфеодальної Австро-Угорщини, слухняним виконавцем волі крупної буржуазії і дворянства імперії.

Ознакою «автономії» Галичини повинно було бути і місцеве самоврядування, створене статутами 1849, 1859, 1862 і 1866 рр., яке складалося з 3-х ланок — сільського (гмінного), міського і повітового. Органами цього самоврядування були сільські, міські і повітові ради з їх виконавчими органами — комітетами, магістратами та ін.²⁸

Уся система органів місцевого «самоврядування» була такою ж карикатурою на «автономію» і безсилою, як галицький сейм. Створена на основі складної виборчої механіки, за своєю куріальною системою, вона повністю відбивала інтереси панівних кіл Австро-Угорщини в закритті доступу трудящим масам до управління державою.

На сторожі інтересів поміщицько-буржуазної монархії вірно стояли і судово-прокурорські органи в Галичині. Разом з поліцією і жандармерією вони становили важливу частину карального механізму Австро-Угорської монархії^{28а}. Призначувані міністром юстиції і повністю від нього залежні, ці органи комплектувалися з перевірених осіб, переважно панівних, німецької і польської, націй.

Панівні кола Австро-Угорщини, виходячи з своєї особливої системи гноблення поневолених народів, повністю залучили на свій бік польську шляхту і буржуазію, надаючи їй ряд економічних і політичних привілеїв в Галичині, щоб спільно експлуатувати українських і польських трудящих. Австрійський уряд передав управління Галичиною польській аристократії, яка на догоду за таку поступку всіляко підтримувала його реакційну політику.

²⁸ Див.: Ю. Я. Хейфиц. Галиция, Пг., 1915, стор. 46.

^{28а} В. С. Кульчицький, Державний лад і право в Галичині, вид-во Львівського університету, курс лекцій, 1965, стор. 46—56.

Польські панівні кола, захопивши всю адміністрацію краю, суд, культурно-освітні заклади, школи та ін., перетворили їх у знаряддя насильного онімечування і ополячування українського населення.

Політика асиміляції українського населення проводилася в усіх галузях життя. Особливо гостро вона проявилася в галузі освіти, де австро-угорські власті вживали усіх заходів, щоб тримати трудящі маси в темряві.

Українським трудящим заборонялося розмовляти рідною мовою, їх дітей намагалися полонізувати, переводячи викладання в українських школах на польську мову.

Так, у червні 1867 р. австрійський уряд санкціонував закони галицького крайового сейму про польську мову викладання в нижчих і середніх школах Галичини, про відкриття кожної української школи лише за окремим дозволом сейму, про створення для управління школами Галичини особливої Крайової шкільної ради виключно з поляків (за винятком одного-двох представників від українців). Незабаром була полонізована і вища школа. У 1871 р. було введене польське викладання у Львівському університеті, офіційно польський характер якого було визнано міністерським розпорядженням у 1879 р.²⁹ У 1869 р. за розпорядженням кабінету міністрів польська мова була введена в суді і адміністрації.

Правда, офіційно австрійські закони визнавали рівноправність усіх мов в управлінні і суспільному житті, але оскільки особовий склад усіх державних установ у Галичині в переважній більшості був польським, оскільки вже з 1850 р. намісниками призначались тільки поляки, то стане зрозумілим фактичний стан речей. Досить навести тільки такий ганебний факт, що Золочівське повітове староство рішенням від 26 січня 1890 р. загрозувало громадському правлінню села Закомар'я штрафом у сумі 20 злотих за вживання у звіті української мови³⁰.

Внаслідок жорстокого соціального і національного гніту більшість трудящого населення Галичини була неписьменною. На початку ХХ ст. за офіційною статистикою

²⁹ В. І. К а л и н о в и ч. Розвиток юридичної науки у Львівському ордені Леніна держуніверситеті ім. Ів. Франка, вісник, серія юридична, вип. 1(5), вид-во Львівського ун-ту, 1963, стор. 23.

³⁰ Див.: В. С. К у л ь ч и ц ь к и й. Галицький крайовий сейм (1861—1914рр.), «Питання теорії і практики радянського права», вип. 4, вид. Львівського ун-ту, 1958, стор. 13.

79,8% українського населення не вміло читати і писати³¹. Асигнування на школи і культурно-освітні заклади були мізерні.

Яскравим доказом можуть бути бюджетні асигнування Австро-Угорської монархії на 1913 р. Асигнування на утримання жандармерії в Галичині становили 7 000 927 крон, на утримання релігійних закладів — 7 291 668 крон, а на народні школи — всього 1 785 448 крон³².

Австрійський уряд всіляко підтримував і діяльність політичних партій польських поміщиків та буржуазії. Основними з них в Галичині були шляхетсько-консервативна партія («подоляки») і «народно-демократична». Обидві партії проводили нещадну шовіністську політику щодо українського народу, заперечували його право на самостійне існування. Українців вважали одним з відгалужень польської нації («gente ruthenus, natione polonus» — «походження русинського, національності польської»), а українську мову трактували як один з діалектів польської³³.

Надійною опорою австрійського уряду в Галичині у проведенні колоніальної політики була церква. Як знаряддя в руках Ватикану, вона вірно служила австрійському уряду і польським поміщикам у поневоленні трудящих мас, проводила посилену австрофільську пропаганду, використовувала всі засоби впливу на віруючих в цілях придушення класової боротьби, виховувала відданість імператорському трону, ненависть до російського народу.

Колоніально-грабіжницький режим у Галичині активно підтримувала і українська буржуазія, яка в міру розвитку і зміцнення капіталістичних відносин та наростання революційно-визвольної боротьби трудящих мас намагалась очолити цю боротьбу, підпорядкувати її своїм інтересам. Економічні інтереси української буржуазії стикалися з інтересами німецької, польської, єврейської. Міська буржуазія була незадоволена, що основні командні позиції в промисловості і торгівлі належали німцям і полякам. Галицьке українське куркульство прагнуло до розширення своїх земельних володінь, чому перешкождали польські

³¹ Podręcznik statystyki Galicji, t. VIII, cz. I, стор. II; І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини і Закарпаття на початку XX ст., К., 1960, стор. 94.

³² Podręcznik statystyki Galicji, t. IX, cz. II, стор. 278—289.

³³ Див.: W. Feldman. Stronictwa i programy polityczne w Galicji 1848—1906, t. II, Krakow, 1907, стор. 234.

землевласники-магнати. Саме для того, щоб витиснути своїх конкурентів, забезпечити собі неподільне панування в краї, галицька буржуазія висунула перед австрійським урядом вимогу виділити Східну Галичину в окрему адміністративну одиницю монархії. А щоб надати ваги своїм вимогам, вона намагалася використати в своїх інтересах національно-визвольний рух широких народних мас.

Будучи полохливою, зрадливою по натурі, вона панічно боялася революційного виступу мас, можливого їх об'єднання з народними масами всієї України. В політичному режимі і державному апараті Австро-Угорщини вона бачила єдину гарантію своїх класових привілеїв. Тому автономія Східної Галичини, допущення до участі в управлінні краєм було верхом бажань української галицької буржуазії.

Разом з тим західноукраїнська буржуазія виступала як складова частина всієї української буржуазії, повністю поділяючи її політичну платформу, взявши на озброєння різні націоналістичні «теорії».

Основною партією західноукраїнської буржуазії була національно-демократична партія. Її політика була спрямована на захист інтересів експлуататорських класів. Антинаукові теорії про «безбуржуазність», «безкласовість» української нації, про створення «самостійної України без хлопа і пана від Карпат до Кавказу»³⁴ становили основу діяльності цієї партії. Слід назвати також реакційну партію «москвофілів», яка орієнтувалася на царське самодержавство.

Вимагає уваги діяльність ще однієї партії в Галичині — соціал-демократичної. Створена у січні 1892 р. на з'їзді соціал-демократів Галичини у Львові, вона спочатку стала на чолі революційної боротьби трудящих мас краю, відіграла значну роль у поширенні ідей соціалізму в Галичині. Але починаючи з другої половини 90-х рр., партія все більше відставала від завдань робітничого руху, не зуміла використати всіх можливостей, які мала для організаційно-політичної роботи серед мас, не змогла об'єднати їх під своїми прапорами. Вона повернулася від революційного марксизму до реформізму і буржуазного націоналізму. Зростання опортунізму в рядах соціал-демократів і втраті ними ролі керівника робітничого руху, крім зрадницької

³⁴ Див.: «Діло», 29.V 1905 р.

діяльності лідерів партії, сприяло рішення Вінберзького партійного з'їзду (1897 р.) про поділ соціал-демократичної партії Австрії, складовою частиною якої була соціал-демократична партія Галичини, на шість незалежних партій — угорську, австрійську, польську, чеську, південно-слов'янську й італійську. В 1899 р. з польської соціал-демократичної партії Галичини виділилася українська, у 1905 р. — єврейська, що повело до роз'єднання і серйозного ослаблення робітничого руху в Галичині. Поділені за національностями, дотримуючись опортуністичної програми австрійської соціал-демократичної партії, очолювані опортуністичними лідерами соціал-демократичні партії Галичини скотилися до буржуазно-націоналістичного табору. Заперечення класової боротьби, необхідності збройного повстання, підміна класової боротьби національною, гризня між керівними органами призвели до виходу з рядів партії багатьох передових, революційно настроєних елементів і формування лівого, більш радикального крила.

Не маючи організатора і керівника в особі передової, революційної партії, зазнаючи нечуваного соціального і національного гніту, трудящі Галичини, однак, не залишалися пасивними. З кожним роком, з часу поневолення західноукраїнських земель, вони все активніше виступали проти соціального і національного гноблення, проти політичного безправ'я.

З давніх часів трудящі західноукраїнських земель добивалися возз'єднання з усім українським народом³⁵. Ще в середині ХІХ ст. Ф. Енгельс зазначав, що українці, як і інші австрійські слов'яни, насильно включені до складу Габсбурзької монархії, належать до тих народів, які відкололися в ході історії від тіла своєї нації, і тому центр тяжіння їх лежить поза Австрією, що ці відірвані від своїх національностей народи прагнуть до возз'єднання, до свого природного центру³⁶.

Значно більшої ефективності і згуртованості набирає ця боротьба в епоху капіталізму, коли виник і оформився робітничий клас. На перших стадіях капіталізму вона здебільшого відбувалась розрізнено і носила в основному

³⁵ Див.: Торжество історичної справедливості, стор. 101—112, 151—161, 188—193.

³⁶ Ф. Енгельс. Німеччина і панславизм. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. ХІ, вид. ІІ, стор. 202—203.

економічний характер. Але в кінці XIX ст., коли капіталізм переріс у свою останню стадію, в імперіалізм, який втягнув народи у всесвітні торговельні зв'язки, розбив національну замкнутість, робітничий клас проймається ідеями марксизму, ідеями пролетарської солідарності, і його боротьба вступає у новий, вищий етап³⁷. З формуванням пролетаріату Галичини марксизм почав проникати і на західноукраїнські землі. Вже в 70-х рр. XIX ст. тут став відомий «Маніфест Комуністичної партії», почали перекладати інші праці Маркса і Енгельса, в газетах з'явилися статті і повідомлення про діяльність вождів пролетаріату.

Під кінець XIX — на початку XX ст. центр світового революційного руху перемістився з Європи до Росії, яка стала вузловим пунктом усіх суперечностей імперіалізму. Формування суспільно-політичної думки в Галичині проходить під впливом революційно-демократичного руху в Росії^{37а}. Цьому активно сприяли часті приїзди російських і польських революціонерів до Галичини. Австрійський уряд навіть видав спеціальний циркуляр, що зобов'язував усі місцеві органи вжити рішучих заходів проти поширення в Галичині революційної літератури³⁸.

У 70-х рр. розпочав свою діяльність видатний революціонер-демократ І. Я. Франко, вихований на ідеях великих російських революціонерів-демократів. Він, а також такі видатні діячі, як О. Терлецький, М. Павлик та ін., очолюють у ці роки революційно-демократичний визвольний рух народних мас Галичини³⁹. Перу І. Франка належить і перша на західноукраїнських землях згадка про В. І. Леніна⁴⁰.

Великий вплив на дальший розвиток робітничого руху в Галичині мало створення у Петербурзі в 1895 р. «Союзу

³⁷ Див.: М. М. Кравець. Робітничий рух у Східній Галичині наприкінці XIX ст. (1892—1900 рр.). Зб. «З історії західноукраїнських земель», вип. 4, К., 1960. Його ж. Масові робітничі виступи у Східній Галичині на початку XX ст. (1901—1914). Зб. «З історії західноукраїнських земель», вип. 5, К., 1960.

^{37а} Докл. див.: В. Г. Сокуренко, Демократические учения о государстве и праве на Украине во второй половине XIX века, из-во Львовского ун-та, 1966.

³⁸ Львівський Обласний Державний Архів (ЛОДА), ф. 314, оп. I, спр. 2327, арк. 51.

³⁹ Див.: В. І. Калінович. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів, вид-во Львівського ун-ту, 1967.

⁴⁰ Див.: «Вільна Україна», 25. III 1959 р.

боротьби за визволення робітничого класу», а потім у 1903 р. — російської партії більшовиків, керованих В. І. Леніним. Через Галичину в Росію транспортувалася ленінська «Искра». Завдяки активній підтримці галицьких трудящих, у Львові та інших містах були влаштовані тимчасові склади і пересильні пункти «Искры»⁴¹. Чимало її номерів, а також і окремих праць В. І. Леніна залишалось і поширювалось у Галичині (напр., великою популярністю користувалася праця В. І. Леніна «До сільської бідноти»).

Оволодіваючи масами, марксистсько-ленінське вчення перетворювалося в рушійну силу, в прапор їх боротьби, воно спричинилося до великого піднесення революційних виступів. Так, згідно з офіціальними даними, тільки з 1900 по 1903 рр. у Галичині відбулося 97 страйків робітників, в яких брали участь близько 22 тис. чоловік⁴².

Страйкова боротьба робітників послужила сигналом для виступів селянства. Влітку 1902 р. прокотилася хвиля виступів селян і сільськогосподарських робітників⁴³, в яких взяло участь близько 100 тис. чоловік.

Нове піднесення революційної боротьби на західноукраїнських землях викликало повідомлення про початок першої російської революції 1905—1907 рр. В Галичині, Буковині та Закарпатті прокотилася хвиля масових мітингів і демонстрацій, учасники яких вітали російську революцію. Пліч-о-пліч виступали в ці дні українські, польські, єврейські робітники, незважаючи на одчайдушні спроби буржуазних націоналістів розколоти єдиний фронт трудящих різних націй.

Робітники розгорнули боротьбу за загальне виборче право, таємне голосування, за скорочення робочого дня, підвищення зарплати, поліпшення побутових умов.

За робітничими зборами і демонстраціями почався страйковий рух, який був однією з основних форм бороть-

⁴¹ Цікаво відмітити факт, який свідчить про великі транспорти «Искры», що проходили через Галичину, з одного боку, і про активну участь у транспортуванні газети місцевого населення, з другого. Наприклад, в лютому 1903 р. гусятинський староста повідомляв дирекцію поліції у Львові, що на станції Васильківці перехоплено пошту вагою 74 кг, адресовану жителю с. Шидловець на Чортківщині Б. Червоняку, в якій виявлено декілька тисяч екземплярів «Искры», кілька сот марксистських книг. Тернопільський обласний краєзнавчий музей, архів, інв. № 42783.

⁴² Podręcznik statystyki Galicji, t. IX, cz. II, стор. 239.

⁴³ Див.: ЦДІА УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 2209, арк. 4, 22, 24 та ін.

би галицького пролетаріату. У 1905 р., весною, страйкова хвиля досягла своєї вершини. Показовим є те, що у виступах галицького пролетаріату брало участь більше страйкарів у процентному відношенні, ніж у всій Австро-Угорщині (відповідно 88,6% і 63,6%), хоча він становив лише 5,1% загальноавстрійського робітничого класу⁴⁴.

Під впливом виступів робітничого класу (багато селян брало участь у робітничих мітингах і демонстраціях) ще ширше розгортається революційна боротьба на селі. Селяни виступали проти залишків кріпосництва, за розподіл поміщицьких земель, проти високих податків, за загальне виборче право, українізацію школи. На численних вічах приймалися резолюції, що «прикладом боротьби за землю і волю для нас повинні бути наші брати в Росії...»⁴⁵, лунали заклики до боротьби з поміщиками. В другій половині 1905 р. і особливо в 1906 р. прокотилася хвиля сільськогосподарських страйків⁴⁶. З 51 повіту Галичини 30 було охоплено масовими страйками. Страйковою боротьбою селян керували страйкові комітети, створені селянами у багатьох селах. Вони виробляли вимоги селян до поміщиків, нав'язували контакти з іншими селами⁴⁷. Хвиля революційних виступів західноукраїнських трудящих не спадала аж до початку першої світової війни⁴⁸.

У перші роки війни австрійському урядові внаслідок жорстоких масових репресій вдалося при активній допомозі українських буржуазних націоналістів дещо придушити революційний рух у Галичині. Військово-поліцейський терор під час війни перетворився в систему управління краєм. Цьому сприяло також знесилення і так нечисленного пролетаріату війною, заборона діяльності робітничих організацій, преси, остаточно зрада єдиної «робітничої» партії — соціал-демократів.

Кривавий терор австрійських властей щодо українсько-

⁴⁴ В. Найдус. Влияние первой русской революции на революционное движение в Галиции, «Вопросы истории», № 4, 1956.

⁴⁵ Центральний Державний Історичний Архів (ЦДІА) УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 8, стор. 624—а, арк. 1622.

⁴⁶ ЦДІА УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3792, арк. 5, 14, 22, 68.

⁴⁷ Див.: І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст., К., 1960, стор. 165.

⁴⁸ Докл. див.: П. В. Свежинський. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці ХІХ — на початку ХХ ст., вид-во Львівського ун-ту, 1966, стор. 142—172.

го трудового населення Галичини⁴⁹ не хвилював західно-українську буржуазію. Лакейство і прислужництво її перед властями досягло в роки війни свого апогею. Ще 7. XII 1912 р. усі українські партії Галичини і Буковини прийняли спільну постанову, що в разі війни вони будуть «твердо» стояти при Австрії і за Австрію. Напередодні ж війни, у липні 1914 р., українські буржуазні націоналісти організували у Львові «величаву українську маніфестацію за Австрію», під час якої закликали українців стати на захист австрійської держави і вислали до намісника Галичини графа Коритовського спеціальну делегацію з вірнопідданчими запевненнями⁵⁰. 3 серпня 1914 р. ними було утворено т. зв. Головну українську раду (ГУР) — по 4 представники від кожної партії — на чолі з К. Левицьким, яка негайно видала маніфест до українського народу з закликом рішуче стояти на боці Австро-Угорщини проти Росії, бо, мовляв, тільки в складі імперії він «знайшов свободу розвитку»⁵¹.

Головна українська рада (5. V 1915 р. перейменована за австро-німецькими вказівками в Загальну українську раду)⁵² стала центром антиросійської пропаганди в Галичині, центром підготовки шпигунів і диверсантів. Для цієї мети під керівництвом австрійського генерального штабу вона створила так званий легіон «УСС», витрати по організації якого повністю ніс розвідувальний відділ генштабу⁵³.

У тісному контакті з ГУР діяла інша націоналістична шпигунська організація — СВУ (Союз Визволення України), створена за завданням австрійської розвідки К. Левицьким 4. VIII 1914 р., а також греко-католицька церква на чолі з митрополитом Шептицьким, який у своєму посланні до народу від 5. VIII 1914 р. патетично проголосив: «Настала хвиля, в якій жертвою майна і крові маємо

⁴⁹ Його жертвами стало близько 60 тис. чол., яких було повішено або розстріляно. Понад 100 тисяч чол. померло в концентраційних таборах від катувань, голоду і епідемії. Див.: Нариси історії Львова, Львів, 1956, стор. 168.

⁵⁰ Див.: «Діло», 31. VII 1914 р.

⁵¹ Див.: ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 3с/309, оп. 1, спр. 1415, арк. 56—60.

⁵² Див.: ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 8, спр. 5193, арк. 65.

⁵³ Див.: В. Беляєв, М. Рудницький. Під чужими прапорами, К., 1958, стор. 9.

доказати нашу вірність для його освяченої особи, для династії і престолу»⁵⁴.

Однак австрійський уряд, незважаючи на вірну службу, не нагородив українських буржуазних націоналістів, не надав автономії Східній Галичині. Більше того, у листопаді 1916 р. імператор Карл I спеціальним листом обіцяв виділити Галичину в польський автономний край, вважаючи польську буржуазію і поміщиків більш реальною і серйозною опорою в краї. Але навіть після цього західноукраїнська буржуазія не змінила політики прислужництва перед імператором, докладаючи всіх зусиль, щоб примусити народ скоритися урядові, зберегти спокій, обмежитися подачею петицій. Та західноукраїнська буржуазія не спроможна була стримати наростаючий могутній рух проти ненависного панування Габсбургів.

Незважаючи на кривавий терор, трудящі західноукраїнських земель наполегливо боролися проти імперіалістичної війни, чинили опір при проведенні реквізицій, мобілізації на примусові роботи. Населення не виконувало розпоряджень австрійських властей, більше того, прихід російських військ⁵⁵ розцінювало як сигнал до виступу проти експлуататорів і громило поміщицькі маєтки, приступало до розподілу панських земель⁵⁶. Революційна ситуація загострювалась з кожним днем. Марксистсько-ленінські ідеї, поширювані серед населення солдатами-більшовиками⁵⁷, розкривали перед трудящими справжній характер війни: на фронті почалося братання солдатів воюючих армій.

⁵⁴ Див.: В. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму, Львів, 1954, стор. 125.

⁵⁵ Російські війська перший раз зайняли Галичину восени 1914 р.

⁵⁶ Див.: ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 7563, арк. 110 та ін.

⁵⁷ За завданням Комуністичної партії в 1915 р. на західноукраїнських землях медсестрою у складі російських військ працювала сестра В. І. Леніна М. І. Ульянова. Вона відвідала ряд міст краю: Львів, Тернопіль, Стрий, Городок та ін., ведучи велику пропагандистську роботу серед населення, докладно інформуючи про стан справ в Галичині В. І. Леніна. Докл. див.: Й. Д. Ремезовський. Ульянови на Україні. К., 1960, стор. 142—143; «Львовская правда», 14. III 1965 р.

ВИНИКНЕННЯ І АНТИНАРОДНИЙ ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ БУРЖУАЗНОЇ ЗАХІДНО- УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії, створення першої в світі Радянської соціалістичної держави завдали вирішального удару і клаптиковій Австро-Угорській монархії. У країні широко розгортається страйковий рух робітників. Маси висувають тверді вимоги — негайно укласти мир на підставі зроблених Радянським урядом пропозицій. Революційне бродіння охоплює армію і флот. Особливої гостроти набрав революційний рух в Австро-Угорщині навесні і влітку 1918 р., коли до боротьби робітників прилучилися широкі маси селянства. Оцінюючи тогочасні події в Європі, В. І. Ленін говорив: «Всі ознаки вказують на те, що Австрія і Італія переживають переддень революції, розклад старого ладу в цих країнах іде швидкими кроками»¹.

Складовою частиною революційного руху робітників і селян Австро-Угорщини була революційна боротьба трудящих Галичини. Навряд чи жовтневі події в Росії могли вплинути на будь-який народ сильніше, ніж на український. Народні маси Галичини віками зазнавали жорстокого соціального і національного гніту, віками боролися за своє визволення і тепер мали перед своїми очима, по той бік кордону, запалюючий приклад будівництва но-

¹ В. І. Ле н і н. Твори, т. 28, стор. 65.

вого життя їх єдинокровними братами. І тому не дивним, а цілком зрозумілим і закономірним є те небувале піднесення революційної боротьби в Галичині, яке настало після Жовтня.

Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції національно-визвольний рух на західноукраїнських землях набуває нових рис. Розгортається боротьба за возз'єднання усіх українських земель, за встановлення Радянської влади. Населення все більше усвідомлювало, що визволитися від соціального і національного гноблення Австро-Угорської монархії можна лише в результаті возз'єднання з усім українським народом.

Яскравим показником піднесення революційної боротьби трудящих мас Галичини є численні демонстрації, які відбувалися в ряді міст з революційними піснями і транспарантами «Геть війну», «Хай живе російська революція» у листопадові дні 1917 р.² З кожним днем події розвивалися все стрімкіше. У січні 1918 р. застрайкували львівські залізничники. Цей страйк був складовою частиною загального страйку робітників Австро-Угорщини. Залізничників підтримали трамвайники, робітники ряду інших підприємств. Як повідомляли газети, страйкарі зібрались на великі збори, де було висунено ряд політичних і економічних вимог³. Слідом за львівськими робітниками застрайкували робітники Стрия, Перемишля, Борислава⁴. Страйковий рух набирив все гострішого політичного характеру. Серед страйкарів розповсюджувались листівки з закликами до революційної боротьби. Робітники влаштовували таємні збори, виступали з промовами про негайне укладення миру, про необхідність здійснення лозунгу про самовизначення народів, записаного у «Декларації прав народів Росії».

Під безпосереднім впливом ідей Жовтневої революції, з розвитком революційного робітничого руху посилюється боротьба галицького селянства⁵. В її розгортанні особливо велику роль відіграли перші декрети Радянської влади⁶.

² Див.: Нариси історії Львова, Львів, 1956, стор. 212.

³ Див.: газ. «Kurjer Lwowski», № 31, 32, 35, 40, 41 за січень 1918 р.

⁴ Див.: Нариси історії Львова, Львів, 1956, стор. 213.

⁵ Див.: Торжество історичної справедливості, стор. 365.

⁶ Див.: ЛОДА, ф. 256, оп. 1, спр. 3, арк. 20—23; спр. 3 «а», арк. 117—119.

У багатьох місцевостях Галичини відбуваються збори, на яких селяни обмірковують питання про розподіл землі. Вже весною 1918 р. у ряді повітів проходять масові виступи селян проти поміщиків та органів державної влади і управління. Запровадження в роки війни примусової праці селян у поміщицьких маєтках і застосування жорстоких поліцейських репресій різко загострили класові суперечності між трудовим селянством, з одного боку, куркулями і поміщиками, — з другого. Селяни розцінили це, як намагання ввести нову панщину, і з сокирами та вилами в руках вимагали від сільських старшин знищення всяких документів про працю на поміщицьких землях⁷. Особливо гострих форм селянські виступи набрали в Рава-Руському, Сокальському, Кам'янка-Струмилівському, Яворівському, Жовківському повітах. Аграрний рух селянства тісно поєднувався з боротьбою проти Австро-Угорської імперії взагалі. Селяни відмовлялися виконувати накази місцевих властей, часто розправлялися з представниками влади, воювали з військом⁸.

Револьюційний рух робітників і селян вплинув і на армію. У ній почалося масове дезертирство, солдати відмовлялися виконувати накази командирів. Солдатські маси не хотіли продовжувати імперіалістичну війну. Наприклад, староста із Самбора писав у президію намісництва, що солдати втікають із війська в свої рідні села⁹.

Успішному розгортанню револьюційного руху в Галичині сприяла переможна визвольна боротьба українського народу проти австро-німецьких загарбників, які захопили Україну в лютому 1918 р., йдучи на виручку поваленій трудящими контрревольюційній Центральній раді.

Керовані Комуністичною партією, трудящі Радянської України при допомозі братнього російського народу розгромили іноземних загарбників та їх ставлеників — українських буржуазних націоналістів¹⁰, подавши народові Галичини запалюючий приклад самовідданої боротьби за владу Рад.

⁷ Див.: ЛОДА, ф. 256, оп. I, спр. 30, арк. 15.

⁸ Див.: І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., К., 1960, стор. 288.

⁹ І. Компанієць. Вказ. праця, стор. 292.

¹⁰ Див.: Історія держави і права Української РСР, т. I, вид-во АН УРСР, К., 1967, стор. 211—215.

Крім того, рухові західноукраїнських народних мас за возз'єднання сприяла боротьба інших народів клаптикової Габсбурзької монархії за утворення своїх національних держав — чехів, словаків, угорців, хорватів та ін.

Наляканий революційною ситуацією, будучи не в змозі придушити національно-визвольний рух складових частин своєї держави, останній імператор Австро-Угорщини Карл I 16 жовтня 1918 р. видав маніфест, звернений до народів імперії. Сподіваючись врятувати Габсбурзьку монархію, він погодився на перетворення Австро-Угорщини у федеративну державу. Союзні «коронні землі» одержали право створити свої представницькі органи — «національні ради», що «повинно кожній державі заповнити її самостійність, зберігаючи спільні інтереси...»¹¹.

Але такий маневр вже не міг спинити розпаду Австро-Угорщини. Національна буржуазія всіх окраїн монархії гарячково готувалася до захоплення влади.

У цих умовах особливо наочно проявилася контрреволюційна, антинародна суть галицької буржуазії. Зрозумівши суть жовтневого перевороту, вона зайняла різко ворожу позицію щодо Радянської Росії і України, поставила своїм завданням не допустити до соціальної революції в Галичині, а тому всіма можливими засобами підтримувала Австро-Угорську монархію. Тільки багнети останньої могли врятувати її від власного народу. Недарма українська буржуазна газета «Діло» писала: «...надії західних і східних ворогів Австро-Угорщини на остаточну ліквідацію цієї монархії шляхом насильного розкладу... не здійснились в цій війні і — це нині напевно можна сказати — не здійсняться. Існування і будучність Габсбурзької монархії... нині забезпечена... і задачою... мусить бути — не допустити до розвитку національно-політичної ірреденти»¹².

У відповідь на маніфест імператора Карла I українські депутати австрійського парламенту вирішили утворити у Львові так звану «Національну раду», та згідно з цісарським маніфестом проголосили утворення з українських земель Австро-Угорщини «Української держави», але як «етнографічної області Австро-Угорщини». 18 жовтня 1918 р. відбувся скликаний ними у Львові з'їзд представників буржуазно-націоналістичних партій Галичини і Бу-

¹¹ «Kurier Lwowski», 19. X 1918 р.

¹² «Діло», 14. II 1918 р.

ковини, українських депутатів австрійського парламенту, галицького і буковинського сеймів, уніатських священників на чолі з митрополитом Шептицьким. На цьому з'їзді і була утворена Національна рада. За своїм складом і характером вона була буржуазним контрреволюційним органом.

До Національної ради увійшли майже виключно представники буржуазно-націоналістичних і дрібнобуржуазних партій — національно-демократичної, на чолі з К. Левицьким, С. Голубовичем, С. Петрушевичем, А. Горбачевським та ін., радикальної на чолі з К. Трильовським, С. Даниловичем, І. Макухом та ін., соціал-демократичної на чолі з М. Ганкевичем, С. Вітиком, В. Темницьким та ін.¹³ Очолював її відомий реакціонер Є. Петрушевич.

Всупереч бажанню робітників і селян Галичини, Національна рада різко висловилася проти возз'єднання з Радянською Україною і оголосила західноукраїнські землі складовою частиною Австро-Угорської монархії.

Але могутній революційний, національно-визвольний рух пригноблених народних мас, воєнні поразки на фронтах до основ розхитали монархію Габсбургів. Її вже ніщо не могло врятувати. 24 жовтня 1918 р. проголосила свою незалежність Угорщина, 28 жовтня внаслідок буржуазно-демократичної революції була проголошена республікою Чехословаччина, 29 жовтня проголошено утворення Сербо-Хорвато-Словенської держави, пізніше перейменованої в Югославію. Трохи пізніше відбулося об'єднання Трансільванії з Румунською державою. Багатонаціональна Габсбурзька монархія перестала існувати (сама Австрія 10 листопада 1918 р. була проголошена республікою).

У таких умовах, перед фактом розпаду Австро-Угорщини, українська буржуазія вирішила взяти владу в свої руки. Рішення це обумовлювалось ще й тим, що польська буржуазія і поміщики вже давно виношували плани включення Східної Галичини до складу польської держави. 28 жовтня у Кракові була створена Польська ліквідаційна комісія, яка повинна була перейняти владу в Галичині від австрійських властей і оформити перехід краю до складу Польської держави¹⁴.

¹³ Див.: М. Чубатий. Державний лад на Західній області УНР, Львів, 1921, стор. 12.

¹⁴ Див.: St. Głąbiński. Wspomnienia polityczne, Pelplin, 1939, стор. 396.

У ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. за допомогою своєї військової організації західноукраїнська буржуазія захопила владу у Львові, а протягом наступних днів майже в усіх інших місцевостях Галичини. Цей збройний виступ виявився своєчасним, бо вже 1 листопада о 10 год. 45 хв. генерал Розвадовський, начальник Головного штабу у Варшаві, послав телеграфом польським організаціям у Львові наказ про захоплення влади, призначивши князя Чорторийського генеральним комісаром для всієї Галичини, генералів Пухальського і Ламезана військовими комендантами відповідно Галичини і Львова. Щодо можливих виступів «непольського населення», Розвадовський пропонував їх безоглядно придушити, учасників суворо покарати¹⁵.

Західноукраїнська буржуазія прийшла до влади, використавши відсутність марксистсько-ленінської партії в Галичині, нечисленність і розпорошеність пролетаріату, ентузіазм народних мас з приводу розпаду Габсбурзької монархії, засліпивши їх лозунгами «своєї держави», «національної єдності». Захопивши владу в свої руки і проголосивши 13 листопада утворення Західноукраїнської народної республіки, галицька буржуазія приступила до утворення державного апарату республіки.

Вищим державним законодавчим органом стала Національна рада, яка здійснювала всю повноту влади на території Західноукраїнської народної республіки. Склад її в основному залишився попереднім, збільшилася тільки кількість членів за рахунок «представництва» повітів і більших міст Галичини. Згідно з законом від 4 січня 1919 р. Національна рада обрала свою Президію. Президія складалася з президента республіки (ним став вірний слуга колишньої Габсбурзької монархії Євген Петрушевич) і чотирьох його заступників¹⁶. Цього ж дня окремим законом було утворено Виділ (комітет) з 10 членів на чолі з президентом. Виділ носив дорадчий характер при президенті. В його компетенцію входило призначення членів уряду, керівників вищих цивільних і військових установ, здійснення права помилування, публікація державних законів¹⁷.

¹⁵ «Kurier Lwowski», 3. XI 1920 р.

¹⁶ Вісник державних законів і розпорядків Західної області УНР, вип. I, Станиславів, 1919.

¹⁷ Там же, стор. 2.

Вищим виконавчим і розпорядчим органом був антинародний уряд — Державний секретаріат, утворений 9 листопада 1918 р.¹⁸ Державний секретаріат складався з голови і 14 державних секретарів — внутрішніх справ, закордонних справ, фінансових, військових справ, юстиції, торгівлі і промислу, земельних справ, шляхів, пошти, телеграфу, праці і суспільної опіки, суспільного здоров'я, публічних робіт, віросповідання, освіти і харчового виділу, прирівняного до секретаріату. Головою уряду було призначено одного з лідерів національно-демократичної партії — Костя Левицького (в грудні 1918 р. його змінив на цьому посту колишній державний секретар юстиції С. Голубович). Однак вже через декілька днів кількість державних секретарів була зменшена: секретаріати освіти і віросповідань об'єднано, також шляхів, пошти і телеграфу; ліквідовано секретаріати суспільної опіки і праці та суспільного здоров'я¹⁹. Після цих змін в складі уряду залишилося 10 секретарів.

Ні в Національній раді, ні в Президії, ні в Державному секретаріаті взагалі не було представників робітників чи бідних селян. Усі ці органи склалися з буржуазних та дрібнобуржуазних політиків, які нічого спільного з народом не мали. Недарма про них сучасники писали, що вони «виросли і постарілись у передвоєнних австрійських відносинах»²⁰. За соціальним складом в усі вищі органи влади і управління ЗУНР входили майже виключно представники буржуазії, куркульства, церковники²¹. Декілька прогресивних інтелігентів, запрошених на другорядні пости, які думали своєю участю в цих органах принести користь народові, не могли відіграти ніякої серйозної ролі.

Місцеве управління ЗУНР було зосереджене в руках повітових комісарів. Вони призначалися державним секретарем внутрішніх справ з числа колишніх австрійських чиновників, переважно з суддів і адвокатів. Повітові комісари, в свою чергу, призначали по селах і містечках громадських (сільських і містечкових) комісарів. Так, у

¹⁸ «Діло», від 10.XI 1918 р.

¹⁹ Див.: М. Чубатий, вказ. праця, стор. 17.

²⁰ Див.: М. Лозинський. Галичина в рр. 1918—1920, Відень, 1922, стор. 44.

²¹ Див.: В. Маланчук. Історія однієї зради, Львів, 1958, стор. 30—31.

Тернополі повітовим комісаром був призначений колишній австрійський суддя²², в Заліщиках — адвокат²³, в Долині — адвокат²⁴, в Помор'ях — суддя²⁵ та ін.

У повітах, крім того, утворились повітові національні ради і їх виконавчі органи — повітові комітети. Вони були заповнені теж представниками експлуататорів — буржуазії, куркульства, священників. Наприклад, у Дрогобицькій національній раді перед 19 її членів не було ні одного робітника, а в Буцацькому повітовому комітеті, який налічував 15 чоловік, було 9 куркулів, 4 священники і 2 адвокати²⁶.

Антинародний, глибоко реакційний характер влади ЗУНР особливо наочно проявився в прийнятому 16/XI 1918 р. так званому «Тимчасовому законі про адміністрацію ЗУНР» і в законі «Про тимчасову організацію судів і суддівської влади» від 21/XI 1918 р. Перший з них, старанно охороняючи старий буржуазний лад, оголошував, що всі «закони і розпорядження, які діяли при Габсбурзькій монархії, залишаються чинними і надалі»²⁷, а другий, що «всі суди на території колишнього цесарсько-королівського Вищого Крайового суду у Львові стають судами Західноукраїнської народної республіки і від її імені виконують судівництво»²⁸. Залишався на своїх місцях майже весь попередній експлуаторський чиновницький апарат, який був створений Австро-Угорщиною виключно для придушення і гноблення місцевого населення. Характерне у цьому відношенні донесення Рогатинського повітового комісара: «Всі попередні судді залишаються на своїх місцях і ведуть судочинство по австрійських законах цивільних і карних»²⁹.

Правителі ЗУНР не думали задовольняти справедливих вимог трудящого народу, доведеного війною і терором австрійських властей до катастрофічного становища. Головні соціальні питання — про наділення селян землею, про встановлення 8-годинного робочого дня, знищення всякої експлуатації — відкладались до вирішення

²² Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 1, спр. 72, арк. 49.

²³ Там же, арк. 51.

²⁴ Там же, арк. 52.

²⁵ Там же, арк. 54.

²⁶ Там же, арк. 8.

²⁷ Див.: «Діло», 18. XI 1918 р.

²⁸ М. Лозинський, вказ. праця, стор. 47.

²⁹ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 1, спр. 72, арк. 63.

конституанти — Установчих зборів³⁰, які ніколи так і не були скликані.

Своїм безпосереднім завданням уряд ЗУНР вважав придушення революційного руху робітників і селян, недопущення поширення марксистсько-ленінських ідей у Галичині. З цією метою став поспішно формуватися апарат придушення визвольного руху. Вже 6 листопада, ще до проголошення ЗУНР, у Львові була спеціальним наказом створена державна жандармерія. Вона була відокремлена від армії і знаходилась у підпорядкуванні державного секретаря внутрішніх справ³¹. Відповідно у всіх повітах були створені станиці державної жандармерії, які підпорядковувались повітовим комісарам. Здебільшого зберігалась попередня, австрійська жандармерія, яка мала великий кривавий досвід придушення революційних рухів. Недарма з Станіслава (нині Івано-Франківськ) повідомляли Національну раду, що «жандармерія відновила свої функції (підкреслено нами — Т. Б.) і є в наших руках»³². А ось її основне завдання: «На більшовидький рух звертати особливу увагу і про всі його прояви негайно повідомляти командування»³³.

Поспішно створювалася зунрівськими властями і армія. Така поспішність викликала тим фактом, що вже в листопаді 1918 р. панська Польща, не бажаючи миритись з втратою Східної Галичини, почала воєнні дії проти ЗУНР. Та й всередині республіки, у її центрі — Львові точилися бої з поляками. 22 листопада Львів зайняли польські війська, і Національна рада була змушена переїхати до Тернополя, а потім до Станіслава.

Зунрівські власті спочатку створювали армію на добровільних засадах, використовуючи гнів мас проти агресії білопольських військ і щедро роздаючи різні демагогічні обіцянки. Але незабаром трудящі гірко розчарувалися в обіцянках «створити Україну без хлопа і без пана», почали масами залишати армію. Тоді уряд вдався до насильницьких мобілізацій. Постачання армії було вкрай погане, не вистачало продовольства, обмундирування, зброї. Епідемії косили солдатів тисячами. «Магазини були повні, згадували пізніше солдати колишньої галицької армії,

³⁰ «Діло», 15. XI 1918 р.

³¹ ЛОДА, ф. 257, оп. I, спр. 72, арк. 63.

³² Там же, арк. 43.

³³ Там же, арк. 63.

а нас під Львовом гонили снігами і морозами голодних і обдертих боротися за панську Україну»³⁴. Офіцери ж у той час пиячили, розважалися. Жінучи солдатів у бій, вони самі відсиджувалися в безпечних місцях. Офіцерів же вищого рангу — від підполковників — солдати взагалі на фронті не бачили³⁵.

Становище робітників і селян Галичини під час панування ЗУНР стало ще гіршим. Уряд не дбав про відродження економіки краю, він займався гонінням революційних елементів³⁶. Основна галузь промисловості тодішньої Галичини — нафтодобувна — занепала. Як повідомляли газети, 70% нафтових вишок не працювало³⁷, бо іноземні капіталісти, власники більшості з них, не були зацікавлені в роботі вишок у зв'язку з неясністю становища. Згортали свою роботу підприємства нафтопереробної промисловості, деревообробної та ін. Різко збільшилась кількість безробітних.

В умовах все прогресуючого занепаду промисловості погіршувалося становище робітничого класу, його посилено експлуатувала вже «своя», українська буржуазія. На діючих підприємствах робочий день тривав 12—14 годин, ніякої техніки безпеки праці не існувало, жахливими були санітарні умови життя і праці. Навіть реакційна газета «Дрогобицький листок» змушена була визнати: «Шалений визиск робітника, надзвичайно довгий робочий день, дорожнеча, голод, безробіття — ось становище робітників за існування «Національної ради»³⁸.

Не кращим було становище трудящого селянства. Воно, як і раніше, перебувало в економічній залежності від поміщиків та куркулів. Селяни були змушені далі працювати на панському полі, платити податки, відбувати різні повинності. Буржуазний уряд ЗУНР не хотів розв'язувати земельного питання, він боявся порушити інтереси польських поміщиків, сподіваючись спільно з Польщею виступити проти Радянської влади. Він не міг його розв'язати і в силу класової суті. Але, прагнучи обду-

³⁴ «Сила», 10. VIII 1930 р.

³⁵ «Сила», 7. IX 1930 р.

³⁶ Див.: В. М а л а н ч у к. Історія однієї зради, Львів, 1958, стор. 38—45.

³⁷ «Вперед», 13. XII 1918 р.

³⁸ Див.: Бр. М и р о н і в. До 11-річчя Дрогобицького повстання. «Західна Україна», № 3—4, 1930, стор. 35.

рити трудяще селянство, ослабити його революційний рух, а також під впливом численних революційних виступів правлячі кола ЗУНР вдалися до демагогічних обіцянок провести земельну реформу. З цією метою селянам були розіслані спеціальні анкети щодо розв'язання земельного питання. Трудове селянство категорично відмовилось вести будь-які переговори з місцевими поміщиками і вимагало провести земельну реформу так, як у Росії³⁹.

Такої реформи уряд ЗУНР проводити не збирався. Коли ж відтягувати далі стало небезпечно, на останньому засіданні Національної ради в Станіславі (25. III—15. IV), тобто аж через 5 місяців після приходу до влади, буржуазія прийняла закон про основи аграрної реформи⁴⁰. Крім голих декларацій, в цьому законі не було ніяких конкретних рішень. Закон відкладав практичне проведення земельної реформи до вирішення сейму, що мав бути «незабаром» скликаний на основі загальних виборів, бо «наділення землею не може розпочатися раніше закінчення війни і повернення солдатів і полонених додому» (§ 18). Питання наділення селян землею за викуп чи без викупу було також відкладено до вирішення майбутнього сейму. Коли розчаровані і обурені селяни стали захоплювати і ділити поміщицькі і церковні землі, вся жандармерія і військо одержали суворий наказ арештовувати винних селян, не зупинятися перед застосуванням зброї. Карні загони ЗУНР, зібрані з куркульських синків, сумлінно виконували цей наказ. Так, у селах Пониква та Борятино (Бродівський повіт) було розстріляно 7 селян⁴¹.

Не менш реакційною була і зовнішня політика ЗУНР.

Придушуючи рух трудящих за соціальне визволення і возз'єднання з Радянською Україною, правлячі кола ЗУНР уже з перших днів своєї діяльності налагодили тісний контакт з буржуазно-націоналістичними урядами на Україні, по-лакейськи намагались вислужитись перед Антантою. Відразу після захоплення влади у Львові, в листопаді 1918 р., Є. Петрушкевич звернувся з посланням до президента США Вудро Вільсона з благанням взяти

³⁹ Див.: ЛОДА, ф. 256, оп. I, спр. 76, арк. 1.

⁴⁰ Див.: Вісник державних законів і розпорядків Західної області УНР, вип. IX, Станіславів, 1919.

⁴¹ Див.: Зб. «40 років Великого Жовтня», Львів, 1957, стор. 163.

ЗУНР під свою опіку, запевняючи, що ЗУНР нічого спільного не має з «більшовизмом і нігілізмом»⁴².

1 грудня 1918 р. представники уряду ЗУНР, який не сподівався власними силами утримати владу в Галичині, підписали в м. Фастові попередній договір про об'єднання УНР і ЗУНР. 3 січня 1919 р. цей договір був затверджений Національною радою⁴³, а 23 січня в Києві — «Трудовим конгресом». Так відбулося об'єднання двох контрреволюційних урядів. Уряд ЗУНР згідно з договором повинен був грати роль крайового центру Західної області УНР (так була перейменована ЗУНР). Приєднання Галичини до УНР дало можливість петлюрівській Директорії використати галицькі частини в боротьбі проти українських радянських військ і партизанських загонів. ЗОУНР після об'єднання стала опорним пунктом української буржуазно-націоналістичної контрреволюції, плацдармом інтервенції проти Країни Рад.

Але Директорія проіснувала недовго. В лютому 1919 р. в результаті наступу Червоної Армії вона була розгромлена. Правлячі кола ЗОУНР проголосили в Галичині диктатуру Є. Петрушкевича, який взяв рішучий курс орієнтації на Антанту. З цієї позиції зунрівські керівники відкидали можливість всяких переговорів з Радянською Росією та Радянською Україною, бо, як цілком справедливо припускав голова Державного секретаріату С. Голубович, «більшовизм міг би нас тільки знищити»⁴⁴. Так була відкинута і нота Українського Радянського уряду урядові ЗУНР від 7 травня 1919 р. Радянський уряд пропонував припинити військові дії, визначити демаркаційну лінію, заявляючи, що «робітничо-селянський уряд України відмовляється від всяких військових дій на території Східної Галицької Республіки», що «питання внутрішнього управління Галичини є справою галицьких робітників і селян»⁴⁵. Радянський уряд пропонував укласти союз проти Польщі і Румунії, утворити спільну армію, причому галицькі частини мали зберігати свою організаційну самостійність.

Але галицька буржуазія у цей важкий для західноукраїнських трудящих час відкинула рятівні пропозиції Ра-

⁴² Див.: «Діло», 13. XI 1918 р.

⁴³ Вісник державних законів і розпорядків Західної області УНР, вип. I, Станіславів, 1919.

⁴⁴ ЛОДА, ф. 257, оп. 1, спр. 15, арк. 22.

⁴⁵ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 103.

дяньського уряду, продовжуючи вперто орієнтуватися на Антанту і Петлюру. Як заявив у березні 1919 р. Є. Петрушевич, «усякі переговори з Радами були б небезпечними, бо вони були б голосними, а це привело б до розриву переговорів з Антантою»⁴⁶.

Різко реакційна зовнішня і внутрішня політика зурівських властей викликала в Галичині могутній революційний рух, який проходив під соціалістичними лозунгами і був частиною загальної боротьби українського народу за Радянську владу, проти чужоземних загарбників і власної буржуазії.

Величезне значення для дальшого розгортання боротьби трудящих західноукраїнських земель мало створення на конференції в Станіславі в лютому 1919 р. Комуністичної партії Східної Галичини⁴⁷. Спроба створення компартії була зроблена ще в грудні 1918 р. в Тернополі, де для цієї мети була скликана нарада комуністів і лівих соціал-демократів Галичини. Але тоді ще через деяку розбіжність у поглядах вона не увінчалася успіхом⁴⁸. Незважаючи на те, що утворений у Станіславі Центральний Комітет КПСГ незабаром був заарештований, незважаючи на значну неорганізованість, роздрібність, недосвідченість, Комуністична партія Східної Галичини провела величезну роботу, ставлячи метою встановлення Радянської влади, диктатури пролетаріату. «Ми всіма силами старатимемося про визволення галицького робітництва та бідного селянства з-під ярма капіталу та експлуататорів, — писали комуністи, — вирвати галицьке селянство з рук дідичів та лихварів «рідних» і «чужих»⁴⁹. КПСГ надала цілеспрямованості, згуртованості народному рухові⁵⁰.

Велику допомогу в організаційному оформленні КПСГ подала Компартія України. В лютому 1919 р. представник Компартії України В. П. Сірко був присутній на установчій конференції КПСГ в Станіславі⁵¹, в квітні 1919 р. при ЦК КП(б)У було утворене Галицьке комуністичне бюро.

⁴⁶ ЛОДА, ф. 257, оп. I, спр. 15, арк. 15.

⁴⁷ В 1923 р. вона була перейменована в Комуністичну партію Західної України.

⁴⁸ Див.: «Вільне життя», 15. X 1964 р.

⁴⁹ Цит.: І. Богодист. Боротьба трудящих Галичини за Радянську владу в 1918—1920 рр. Львів, 1952, стор. 62.

⁵⁰ Див.: Торжество історичної справедливості, стор. 368.

⁵¹ Див.: «Вільна Україна», 15. IX 1964 р.

в травні 1919 р. пленум ЦК КП(б)У розглянув питання про організацію Галицького центру і накреслив ряд заходів для зміцнення партійної організації Галичини.

Видатну роль в організації Компарті Східної Галичини відіграв В. І. Ленін, який добре знав умови революційної роботи галицьких комуністів, дав їм ряд цінних вказівок. Збереглася спеціальна доповідна на ім'я В. І. Леніна, складена 16 квітня 1919 р. в Москві представником КПСГ, в якій докладно повідомлялося про становище західноукраїнських трудящих, їх боротьбу за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з УРСР, про створення КПСГ, її перші кроки в умовах підпілля⁵².

У цьому ж 1919 р. В. І. Ленін особисто дав рекомендацію для вступу до РКП(б) представнику лівого крила галицької соціал-демократії І. М. Сіяку, який пізніше став керуючим справами першого Радянського уряду Галичини (Галревкому). 5 грудня 1919 р. на засіданні ЦК РКП(б) І. М. Сіяка прийняли до лав партії^{52а}.

Очолуваний комуністами, в авангарді революційної боротьби став робітничий клас. Це був найвищий, соціалістичний етап боротьби, коли перед робітниками чітко поставило завдання про необхідність розігнати уряд ЗУНР і встановити Радянську владу. Робітники усвідомили, що лише соціалістична революція принесе їм визволення від експлуатації, і масово піднімалися на боротьбу за створення Рад.

Перші Ради робітничих депутатів в Галичині виникли на солеварних заводах Стебника (нині Львівської області) і Дрогобича в листопаді 1918 р. У Стебнику широку революційну діяльність розгорнула Дрогобицька комуністична група, яка через свого керівника В. Коцка налагодила тісні контакти з робітниками солеварного заводу. Робітники вирішили обрати Раду, яка взяла б на себе керівництво заводом.

У листопаді на заводі були скликані загальні збори робітників, які обрали Раду Стебниківського солеварного заводу. До складу Ради увійшло 7 чоловік. Головою її став М. Кулик, кадровий робітник заводу, учасник революційних сходок у Перемишлі, відданий борець за перемо-

⁵² Див.: А. Д. Ярошенко. Під ленінським прапором, Львів, 1961, стор. 52.

^{52а} Див.: «Проблеми правознавства», вип. 7, вид-во Київського ун-ту, 1967, стор. 29

гу ідей марксизму-ленінізму в Галичині. Заступником його став зварник В. Баранський, секретарем Ради — рахівник В. Шашкевич⁵³. При Раді були створені три постійно діючі комісії: земельна, по постачанню та по контролю. В міру необхідності призначалися тимчасові комісії. Наприклад, інвентаризаційні, для перевірки складів тощо. Члени Ради та її комісії в своїй діяльності, практичних заходах знаходили широку підтримку серед робітників заводу. До участі в роботі комісій, крім членів Ради, залучалися найбільш свідомі, революційно настроєні робітники. Засідання Ради та її комісій були відкриті, скликалися регулярно — один раз на тиждень. Голова Ради міг скликати і позачергові засідання.

Стебниківська робітнича Рада розгорнула активну діяльність, призначила технічного керівника заводу, без її згоди дирекція не мала права приймати ніяких рішень. У надзвичайно складних умовах (боротьба з зунрівськими властями, відсутність грошей для видачі робітникам зарплати, голод та ін.) Стебниківська рада почала втілювати в життя найважливіші революційні перетворення. Вже на першому засіданні 26 листопада 1918 р.⁵⁴ було прийнято рішення про введення з грудня 1918 р. 8-годинного робочого дня, а також про продаж солі робітникам і бідному населенню Стебника та навколишніх сіл⁵⁵.

По суті, не маючи досвіду в керівництві політичним і громадським життям, Рада «геніальним чуттям мас, що прокинулись»⁵⁶, почала керувати діяльністю заводу, займаючись виробництвом і збутом продукції, питаннями прийому і звільнення з роботи, матеріальним становищем трудящих. Рада пильно стежила за додержанням трудової дисципліни на заводі, розглядала питання про підвищення технічних розрядів робітникам, про надання їм надбавки до зарплати за вислугу років, боролася з розкраданням заводського майна. Було організовано виробниче навчання молодих робітників. Комісія постачання Ради розгорнула велику роботу по забезпеченню робітників про-

⁵³ Львівський державний історичний музей, архів, інв. № 1062, арк. 2.

⁵⁴ У роботі «Боротьба трудящих Галичини за Радянську владу в 1918—1920 рр.», Львів, 1952, І. П. Богодист помилово пише, що Рада в Стебнику виникла в грудні 1918 р.

⁵⁵ Зб. «Під прапором Жовтня», стор. 107.

⁵⁶ В. І. Л е н і н. Твори, т. 27, стор. 105.

дуктами харчування, товарами першої необхідності. Значну матеріальну допомогу було подано сім'ям колишніх робітників, які загинули на фронті або стали інвалідами. Однак діяльність Ради незабаром припинилася. 19 травня 1919 р. Стебник був захоплений білополяками, і члени Ради були змушені піти в підпілля.

Одним з найяскравіших проявів боротьби трудящих мас Галичини проти контрреволюційного уряду ЗУНР, за проголошення Радянської влади, кульмінаційною точкою цієї боротьби було дрогобицьке повстання.

У Дрогобичі, незважаючи на перешкоди, комуністи розгорнули широку революційну агітацію серед населення, військових частин. Під впливом цієї агітації в місті виникла військова організація «з виразною орієнтацією на Радянську владу», яка складалася головним чином з міліціонерів і стрільців військових частин. Робітничо-селянська міліція (90% у ній становили робітники і селяни), «була зовсім збільшовичена» і являла собою основну збройну силу Дрогобицького пролетаріату. Знаючи про це, повітова національна рада вирішила роззброїти міліцію і вислати її на фронт⁵⁷. Розправа з міліцією означала б початок масової розправи з революційними силами взагалі. Тому керівництво революційною військовою організацією і робітничою міліцією вирішило почати підготовку негайного збройного повстання з метою «передачі фабрик і заводів робітникам, а влади — Радам». Для керівництва повстанням на нараді 14. IV 1919 р. було утворено революційний комітет на чолі з В. Коцком, Г. Михацем та І. Кушніром. Всі революційні сили були розділені по загонах, призначені їх керівники, кожен загін одержав конкретне завдання. В ніч з 13 на 14 квітня повстання почалося. Повсталі захопили центр міста, зайняли головні установи: пошту, суд, банки, вокзал, тюрму, з якої негайно визволили усіх політв'язнів. Війська дрогобицького гарнізону зразу ж приєдналися до повсталих⁵⁸. Велику роль у швидкій перемозі трудящих мас відіграли робітничі дружини, які відразу ж прибули з ряду промислових підприємств у розпорядження ревкому.

14 квітня влада буржуазно-націоналістичної Національної ради була повалена. В Дрогобичі утворено робіт-

⁵⁷ «Діло», 25. VIII 1929 р.

⁵⁸ Див.: зб. «З історії західноукраїнських земель», т. 3, К., 1958, стор. 90.

ничо-селянську Раду, до якої увійшло 5 чоловік (в тому числі В. Коцко та Г. Михаць) і були залишені місця для делегатів від робітників-нафтовиків та селян, збори яких намічалось провести наступного дня⁵⁹.

Від імені робітничо-солдатської Ради ревкомом був виданий наказ, де повідомлялося, що Національну раду по-валено, що вся повнота влади переходить до робітничо-солдатської Ради. Дрогобицька Рада надіслала привітання радянським урядам України та Угорщини⁶⁰.

Звістка про перемогу дрогобицького пролетаріату справила величезне враження на селянство. Селянські маси навколишніх сіл піднялися на боротьбу за землю, за зволення з-під влади поміщиків. В с. Улично був роззброєний загін жандармерії, в с. Ролів селяни почали захоплювати поміщицькі землі і ділити їх між собою⁶¹.

Буржуазний уряд ЗУНР був серйозно наляканий розмахом повстання. Він кинув на його придушення численні військові сили: 2 бронепоезди, 2 батальйони піхоти та батарею гармат. Надвечір 16 квітня Дрогобич був уже в руках військ ЗУНР. Будучи ізольованими від інших міст і навколишніх сіл, повсталі робітники і солдати Дрогобича зазнали поразки.

Незважаючи на поразку Дрогобицького повстання, значення його дуже велике. За своїм соціальним характером воно було найсерйознішим класовим виступом галицького пролетаріату проти влади буржуазії та поміщиків. Повстання відіграло велику роль у революційному русі в Галичині. Під його впливом відбулися нові численні революційні виступи серед робітників, селян та в армії ЗУНР. Своєю сміливістю воно сколихнуло цілу Галичину, зокрема війська.

Крім Стебника і Дрогобича, Ради робітничих і солдатських депутатів виникли в Коломиї, Станіславі, Косові та інших містах Галичини. Факт їх утворення свідчив, що народні маси прагнули встановити на своїх землях Радянську владу. Ці Ради відіграли значну роль у посиленні класової боротьби в Галичині, але через слабкість і неор-

⁵⁹ Й. Купрянець. Дрогобицьке повстання, «Радянський Львів», № 8, 1949, стор. 48.

⁶⁰ Г. Михаць. Дрогобицьке повстання, зб. «За владу Рад», стор. 83.

⁶¹ Й. Купрянець. Вказ. праця, стор. 48.

ганізованість Комуністичної партії Східної Галичини вони не стали знаряддям загальної революції, засобом підняття на боротьбу широких народних мас і нерідко їх діяльність обмежувалася лише економічними вимогами.

Під впливом робітничих виступів все ширше піднімалися на боротьбу широкі маси трудового селянства, які зрозуміли, що обіцянки земельної реформи є пустою балаканиною. Хвиля селянських виступів охопила майже всі повіти Галичини, які перебували під владою ЗУНР, а особливо Підгаєцький, Золочівський, Тернопільський, Збаразький і Борщівський⁶². Дії каральних загонів та масові репресії неспроможні були спинити цю боротьбу. «За часів української влади, — повідомляв пізніше староста Рогатинського повіту, — маєтки.., їх власники понесли найбільші збитки. Поміщицькі землі українське населення частково знищило самовільним випасом на луках і полях, вирубуванням лісів»⁶³.

Незадоволення охопило також широкі маси солдатів української галицької армії, обумовило масове дезертирство. В ряді випадків солдатські маси піднімалися на відкриті повстання проти уряду⁶⁴. На початку 1919 р. серед солдатів почали виникати Ради. Сам командуючий УГА Омелянович-Павленко у спеціальному зверненні до Державного секретаріату у квітні 1919 р. писав, вказуючи на важке становище армії: «Вічні вижидання на чужі підмоги та на се, щоб відтягувати час, доправили її (армію) на край пропасті»⁶⁵. До розкладу армії спричинився і той факт, що зунрівські власті, допомагаючи Петлюрі, використовували її проти радянських військ. Солдати не хотіли воювати з своїми братами з-за кордону, що видно з того самого звернення командуючого, який далі писав: «Наші найкращі частини — коломийські курені — заявили, що не підуть в бій проти більшовиків»⁶⁶, вони переходили на бік Червоної Армії⁶⁷.

Але в той час народним масам не вдалося встановити владу Рад в Галичині, возз'єднатися з радянським наро-

⁶² Див.: «Західня Україна», № 3—4, 1930, стор. 34.

⁶³ ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 8, спр. 3831, арк. 55.

⁶⁴ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 344, арк. 6; там же, спр. 1441, арк. 2.

⁶⁵ ЛОДА, ф. 257, оп. 1, спр. 23, арк. 17.

⁶⁶ Там же, арк. 17.

⁶⁷ ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 301, арк. 18; спр. 344, арк. 6.

дом. Їхній рух був придушений в результаті окупації західноукраїнських земель панською Польщею.

Польща на протязі багатьох місяців вела безуспішну війну з ЗУНР за Галичину, мобілізуючи для цього великі людські і матеріальні засоби. Одночасно польські дипломати оббивали пороги усіх правителів Антанти, благаючи їх допомогти Польщі, віддати їй Галичину.

Зваживши на відносну стабільність і міцність буржуазно-поміщицького уряду Польщі, маючи на увазі використати її для нападу на Країну Рад, імперіалістичні кола Антанти у квітні 1919 р. під приводом «захисту» Польщі від більшовиків направили туди з Франції 80-тисячну армію генерала Галлера⁶⁸.

На Паризькій мирній конференції, що засідала в той час для вироблення умов капітуляції Німеччини та її союзників, на пропозицію представника Англії Бальфура і США—Лансінга було вирішено дати польським військам повну свободу дій, не визнаючи майбутнього правового статусу Східної Галичини. Необхідність такого рішення державний секретар США Лансінг з нечуваним цинізмом обгрунтував так: «Повинно бути визнано, що 60% даного населення (тобто західноукраїнського — Т. Б.) є неписьменними, і, значить, нездатними до того, щоб отримати право на самовизначення. Перш ніж воно дозріє до рівня автономії, йому необхідно мати час для освіти»⁶⁹. 25 червня 1919 р. панська Польща одержала офіційне повноваження Антанти на загарбання Східної Галичини.

⁶⁸ Армія генерала Галлера була створена на підставі декрету французького президента Пуанкаре від 4. VI 1917 р. з метою використання її проти Німеччини. З перемогою Жовтневої революції основним її завданням стала боротьба з більшовизмом, і формування пішло значно швидшими темпами. Комплектувалася вона з емігрантів-поляків, яких вербували і направляли у Францію ще й з Італії, США, Канади та інших країн. Усі вищі командні пости в армії займали французькі, а іноді і американські офіцери. Чимало було в її складі іноземних військових спеціалістів. За кошти Антанти армія Галлера була обмундирована і озброєна найновішими видами зброї, в т. ч. великою кількістю літаків, важкою артилерією, яку, як безсоромно і гоноровито повідомляла польська преса, «обслужують французькі солдати і офіцери в польських мундирах». Див.: «Wiek nowy» від 9. IV 1919 р.

⁶⁹ А. Березкин. США — активный организатор и участник военной интервенции против Советской России (1918—1920 гг.), М., 1952, стор. 193.

Ніякі словесні обіцянки про «майбутній плебісцит», про присилку комісара Ліги Націй і т. п. не могли прикрити ганебного факту анексії імперіалістичними державами західноукраїнських земель всупереч волі народу, нехтування його віковичної мрії до возз'єднання з усією Україною. Антанта, даючи дозвіл білополякам на окупацію, відкрито заявила, що армія Пилсудського є основною силою, яка здатна вести боротьбу з більшовиками⁷⁰. А заради такої цілі Антанта не гребувала нічим.

Націоналістичні верховоди з уряду ЗУНР по суті сприяли окупації краю білополяками. Покладаючи всі свої надії на Антанту, мовляв, «Америка все вирішить», смертельно боячись революційно настроєних мас, вони вважали за краще віддати Галичину іноземним загарбникам.

У той же час боярська Румунія, яка укладала таємний договір з Польщею про розподіл західноукраїнських земель⁷¹, остаточно загарбала і поневолила Північну Буковину і Бессарабію, а Закарпатську Україну Антанта віддала буржуазній Чехословаччині, як плату за участь у придушенні Угорської Радянської Республіки. По-розбійницькому загарбавши Західну Україну, польські поміщики і капіталісти перетворили споконвічні українські землі в свою внутрішню колонію, а їх трудяще населення у своїх колоніальних рабів. Українські трудящі були приречені на жорстоку експлуатацію, безробіття і безправ'я, на злидні й голод⁷². Насадивши всюди польську адміністрацію, переважно з військових, за допомогою місцевих експлуататорів окупанти люто розправлялися з трудящими. Спираючись на військові загони, польські поміщики поспішили знову прибрати землю до своїх рук⁷³, ввели примусову працю селян у своїх маєтках⁷⁴, забирали в населення останній хліб і продовольство, в результаті чого почастишали випадки голодної смерті⁷⁵. Проводячи політику ополячування українського населення, польський уряд переслідував і забороняв українську

⁷⁰ Див.: І. С. Хміль. З прапором миру крізь полум'я війни, К., 1962, стор. 196.

⁷¹ Див.: О. Ю. Карпенко. Імперіалістична інтервенція... Львів, 1964, стор. 175.

⁷² Б. М. Бабій. Возз'єднання Західної України з Українською РСР, К., 1954, стор. 28—29.

⁷³ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 762, арк. 164.

⁷⁴ Див.: «Вперед», 24. IX 1919 р.

⁷⁵ «Вперед», 4. II 1920 р.

мову, закривав українські школи. Тільки за один рік окупації в Східній Галичині було закрито 632 українські школи⁷⁶, в інших введено польську мову, а вчителів-українців, які не хотіли підкоритись, звільнено з роботи. Розпорядженням ректора Львівського університету від 22/IX 1919 р. до навчання в університеті допускалися тільки громадяни польської і союзних з нею держав, а з числа українців тільки ті, хто служив у польській армії⁷⁷. Але тимчасові поразки не могли зломити бойового духу трудящих Галичини, їх прагнення до возз'єднання з Радянською Україною. «Настрій селян в місцевостях, зайнятих польськими військами,—відзначала газета «Галицький комуніст», — явно ворожий до поляків. В тилу скрізь вибухають селянські повстання, які безпощадно здавлює польська жандармерія... Багато сіл майже зовсім спалені й зруйновані артилерією польської жандармерії. Селяни знищених сіл пішли в ліси й організували там повстанські відділи... Населення нетерпеливо жде приходу Червоної Армії, а з нею і Радянської влади»⁷⁸.

⁷⁶ Зб. «20 років під ярмом польських панів», К., 1940, стор. 21.

⁷⁷ Див.: «Вперед», 25. IX 1919 р.

⁷⁸ «Галицький комуніст», 23. IV 1920 р.

РОЗГРОМ ТРЕТЬОГО ПОХОДУ АНТАНТИ І УТВОРЕННЯ ГАЛИЦЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Успішне загарбання Східної Галичини окрило білополяків. Розраховуючи зміцнити владу поміщиків і капіталістів у Польщі, пом'якшити роздираючі країну внутрішні суперечності захопленням нових земель на Сході, війська білополяків ще взимку 1919 р. вторглися на литовські, білоруські і українські землі. Польські правителі відчували підтримку держав Антанти, а тому розраховували поширити кордони Польщі «від моря до моря» — від Балтійського до Чорного, відсунути східні кордони Польщі аж до Дніпра і Західної Двіни¹. Без такої підтримки, без прямої допомоги Англії, Франції, Сполучених Штатів Америки і інших капіталістичних країн панівні кола Польщі не були б спроможні, та й ніколи б не наважились почати воєнні дії проти радянських республік.

Радянський уряд 18 лютого 1919 р. заявив рішучий протест урядам США, Англії, Італії та Японії з приводу їх політики нацькування Польщі на Радянську Росію, одночасно підкресливши своє прагнення до миру і дружби з польським народом, до мирного врегулювання усіх

¹ Див.: Документи и материалы по истории советско-польских отношений, т. П, М., 1964, стор. 129—155.

спірних питань з Польщею². 22 грудня 1919 р. нарком іноземних справ РРФСР Чичерін направив польському уряду ноту з пропозицією негайно розпочати переговори для укладення твердого миру³, який був життєвою необхідністю для відбудови і розвитку економіки обох країн, і запропонував вказати місце і час для ведення переговорів⁴.

Однак Польський уряд залишив радянські мирні пропозиції без відповіді, приховав їх від народу⁵. Більше того, помічник стат-секретаря Скржинський навіть заявив у польському сеймі, що Російська Республіка ніколи не пропонувала Польщі миру і що вона нібито погрожує Польщі вторгненням⁶. Не одержуючи відповіді від Польщі, Радянський уряд 28 січня 1920 р. повторив свої мирні пропозиції⁷, а ще через 4 дні — 2 лютого ВЦВК звернувся безпосередньо до польського народу, вказуючи, що прагнення до миру є щирим і глибоким бажанням радянського народу, який не має ніяких загарбницьких планів у відношенні як до Польщі, так і до будь-якої держави взагалі⁸.

22 лютого з пропозиціями про мир до польського уряду звернувся уряд Української РСР⁹.

Але польські імперіалісти, як і їх покровителі за кордоном, вважали мирну політику Радянських республік проявом їх слабкості. «Коли ми в січні запропонували Польщі мир, — говорив В. І. Ленін, — для неї надзвичайно вигідний, для нас дуже невикладний, — дипломати

² Див.: Документи внешней политики СССР, т. II, М., 1958, стор. 78—79.

³ Ноти з мирними пропозиціями польському уряду Уряд РРФСР направив і раніше — 12.XII 1918 р., 15.XII 1918 р., 23.XII 1918 р. та ін.

⁴ Див.: Документи внешней политики СССР, т. II, М., 1958, стор. 312—313.

⁵ Польський уряд насправді зовсім не бажав встановлення мирних відносин з Радянською країною, про що свідчить рішення Ради Міністрів Польщі від 26/VIII 1919 р., де прямо сказано, що «польський уряд не повинен вступати в які б то не було відносини з радянським урядом». — Див.: Документи и материалы..., т. II, М., 1964, стор. 308, 311.

⁶ Див.: І. С. Хміль. З прапором миру крізь полум'я війни, К., 1962, стор. 219.

⁷ Див.: Документи внешней политики СССР, т. II, М., 1958, стор. 331—333.

⁸ Там же, стор. 355—357.

⁹ Див.: Документи и материалы..., т. II, М., 1964, стор. 543.

всіх країн зрозуміли це по-своєму: «більшовики непомірно багато чим поступаються, — значить, вони непомірно слабкі»¹⁰.

На той час внутрішнє становище Польщі було надзвичайно складним. В 1919—1920 рр. Польща пережила гостру економічну кризу, викликану наслідками першої світової війни і участю Польщі в антирадянській військовій інтервенції. На весну 1920 р. щомісячне виробництво чавуну становило лише 10,2% в порівнянні з рівнем 1913 р., сталі—11,6%, заліза—10,2%¹¹. Народне господарство відчувало гостру нестачу палива, засобів транспорту, сільськогосподарських знарядь. У стані занепаду знаходилося сільське господарство¹². В результаті низького рівня виробництва промислових і сільськогосподарських товарів та величезних військових витрат державні доходи в 1920 р. покривали тільки 19% видатків, і польський бюджет мав дефіцит близько 57 млрд. марок¹³.

На виручку буржуазно-поміщицькій Польщі прийшли англо-американо-французькі імперіалісти, що в той час почали готувати її до нападу на Радянські республіки. Польщі була надана велика матеріальна допомога, особливо з боку американських імперіалістів, яка дала змогу панівним колам Польщі зміцнити своє становище. «Американські пароплави прибувають один за одним. Всі склади в порті переповнені. Вантаж складається прямо на березі», — повідомляла урядова газета «Monitor Polski»¹⁴.

До серпня 1919 р. Польща одержала від американських монополій 403 184 тонни різних військових і продовольств на суму 135 023 140 доларів¹⁵, причому лівова частка їх йшла для армії. Тільки за три місяці, в кінці 1919 — на початку 1920 рр., польській армії було виділено обмундирування на 38 млн. марок, медикамен-

¹⁰ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 239.

¹¹ Всемирная история, т. 8. М., 1961, стор. 215.

¹² На початку 1919 р. в Польщі було понад 19 тис. поміщицьких маєтків, які посідали 13 589 177 га (45% всієї землі), в той час як 64,7% селянських господарств були бідняцькими, з наділами до 5 га землі.

¹³ История Польши, т. III. М., 1958, стор. 123.

¹⁴ «Monitor Polski», 14. IV 1920 р.

¹⁵ Див.: D. Staszewski. Interwencja pod pozorem pomocy, W-wa, 1964, стор. 47.

тів на 2 млн. марок і інше—всього на суму 40 350 475. марок¹⁶. У період активної підготовки Польщі до воєнного нападу на Країну Рад поставки із Сполучених Штатів Америки ще більше зросли. З другої половини серпня 1919 р. до червня 1920 р. США доставили Польщі 347 951 тону різних воєнних товарів, одягу і харчів на суму 57 млн. доларів, в той час як усім іншим європейським країнам — на суму 61 млн. доларів¹⁷.

Користуючись залежністю від них лакейського уряду Польщі, західні імперіалісти, особливо американські, активно захоплювали ключові позиції в польській економіці¹⁸. «Польща, яка хвастається тим, що вона існує тепер як незалежна держава...скупується агентами Америки. Нема ні одної фабрики, ні одного заводу, ні одної галузі промисловості, які не були б у кишені американців», — писав у ті дні В. І. Ленін¹⁹.

Численні американські представники і місії грубо втручалися в усі сторони господарського і політичного життя Польщі, диктували їй волю Вашингтона.

Готуючи Польщу до війни з Росією і Україною, західні імперіалісти не обмежувалися «продовольчою» допомогою. Урядові кола США, Англії і Франції направили в Польщу величезну кількість воєнного спорядження і озброєння. Протягом зими 1919—1920 рр. Франція відправила панській Польщі понад 300 тис. гвинтівок, 3 тис. кулеметів, 42 тис. револьверів, 578 млн. патронів, 1500 гармат, 10 млн. снарядів, 350 аеропланів та ін.²⁰ Крім того, американські монополії надали польському урядові позику в 51,6 млн. доларів (з 95 млн. доларів, асигнованих конгресом «як допомогу» країнам Центральної Європи), мобілізували усі додаткові засоби для фінансування армії Пілсудського. В Польщу були послані гроші, зібрані американськими трудящими для голодуючих народів Європи²¹. За спеціальним договором,

¹⁶ Див.: D. Staszewski. Interwencja pod pozorem pomocy. W-wa, 1964, стор. 111.

¹⁷ Див.: D. Staszewski, вказ. праця, стор. 109.

¹⁸ Там же, стор. 63—79.

¹⁹ В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 134.

²⁰ Див.: І. Богодист, вказ. праця, стор. 83.

²¹ Див.: Е. М. Галушко. Борьба рабочих и крестьян Западной Украины за Советскую власть в 1920 г., канд. дис., Львів, 1952, стор. 94.

укладеним з комісією по ліквідації військових лишків у США, Польща на умовах шестирічного кредиту могла одержувати в будь-якій кількості зайве спорядження американської армії. Згідно з цим договором до кінця квітня 1920 р. з арсеналів американської армії на американських пароплавах було доставлено в Польщу 20 тис. кулеметів, 200 танків, понад 300 літаків, 3 млн. комплектів обмундирування та ін.²²

Поряд з названими західними країнами значну допомогу, особливо аеропланами, Польщі подавала Італія. Великі партії озброєння систематично відправляв для Польщі австрійський уряд²³, соціал-демократичні члени якого виявилися раболіпними виконавцями волі міжнародного імперіалізму.

Для військової підготовки і навчання польської армії Антанта відправила у Польщу багато своїх військових спеціалістів—9 генералів, 29 полковників, 195 капітанів, 435 лейтенантів²⁴, в тому числі американських льотчиків, з яких у Парижі була сформована ескадрилья ім. Т. Костюшка²⁵. Як гарантію оплати величезних сум за військові поставки країни Антанти одержали в заставу польські ліси і вугілля.

У квітні 1920 р. польська воячина в основному завершила підготовку до війни.

Головний удар завдавався через Україну. При цьому виборі Пілсудський перш за все керувався інтересами західних монополій, які точили зуби на природні багатства української землі, розрахунками військового командування Антанти на встановлення взаємодії з Врангелем і забезпеченість південного флангу з огляду на існування буржуазної Румунії, прагненням польських поміщиків і капіталістів вернути свої землі і підприємства на Україні²⁶. Не зайвим буде нагадати, що на правобережній Україні польські магнати мали 2 296 561 десятину землі вартістю 3 млрд. крб., численні цукрові, олійні і інші за-

²² Ф. Зуев. Международный империализм — организатор нападения панской Польши на Советскую Россию (1919—1920 гг.), М., 1954, сто. 99—100.

²³ Див.: І. С. Хміль, вказ. праця, стор. 263.

²⁴ Див.: І. Кулик. Провал польського плану в 1920 р., К., 1940, стор. 15.

²⁵ Див.: Gazeta Lwowska, 17.IX 1920 р.

²⁶ Див.: «Z pola walki», № 1, 1958, стор. 46.

води²⁷. З них графи Браницькі на Київщині володіли 254 804 десятинами землі, пани Собанські на Поділлі — 50 743 десятинами²⁸.

Крім того, Пілсудський розраховував на підтримку українського куркульства. Готуючи похід на Схід, він намагався формально виправдати агресію, ввести в оману трудящі маси Польщі і інших країн. З цією метою Пілсудський ще з весни 1919 р. почав вести активні переговори з Петлюрою²⁹. В цих переговорах з усією повнотою і відвертістю проявилась зрада буржуазно-націоналістичною контрреволюцією національних інтересів українського народу. Вже в травні 1919 р. була підписана попередня «угода» між урядом Польщі і Директорією³⁰, а 2 грудня 1919 р. Петлюра надіслав польському урядові «декларацію», в якій за визнання свого уряду і допомогу зброєю і спорядженням для боротьби з більшовиками погодився визнати захоплення західноукраїнських земель Польщею, зберегти на території УНР всі права польських поміщиків. Напередодні нападу на Країну Рад Пілсудський, вважаючи, що це полегшить справу окупації України, вирішив залучити до агресії Петлюру з недобитками його військ. 21 квітня 1920 р. між ними у Варшаві була підписана «політична конвенція»³¹, а 24 квітня — «воєнна конвенція»³², які разом одержали назву «Варшавського договору», доповненого пізніше «економічними» і «торговельними» угодами.

Забезпечившись договором з Петлюрою, який гарантував організацію повстання на Україні, Пілсудський приступив до зосередження польських військ на кордоні з Україною. На цьому фронті білополяки зібрали 52 600 багнетів і шабель (з військами Петлюри їх чисельність збільшувалась до 70 тис), 428 гармат і 619 кулеметів про-

²⁷ «Materiały archiwalne do historii stosunków polsko-radzieckich», t. I, W-wa, 1957, стор. 117.

²⁸ І Кулик, вказ. праця, стор. 17.

²⁹ Див.: О. Ю. Карпенко. Імперіалістична інтервенція на Україні: 1918—1920 рр., вид-во Львівського ун-ту, 1964, стор. 107.

³⁰ Див.: О. Касименко, Р. Симоненко, Під ленинським прапором миру, К., 1964, стор. 50.

³¹ Льв.: Документи и материалы..., т. II, М., 1964, стор. 656—657.

³² Там же, стор. 660—661.

ти 12 800 червоноармійців з 194 гарматами і 1 002 кулеметами³³.

25 квітня 1920 р. польські війська без оголошення війни почали наступ на Країну Рад. Користуючись великою перевагою сил і несподіваністю нападу, вони добились значних, хоча і тимчасових успіхів. Білополяки захопили значну частину Правобережної України, 6 травня окупували Київ³⁴. Але торжество буржуазно-поміщицьких кіл Польщі³⁵ і англо-франко-американської імперіалістичної буржуазії з приводу успіхів польських військ було передчасним.

Напад білополяків почався в період, коли міжнародне становище змінилось на користь Радянської Росії. «Ми бачимо, яка величезна різниця між цією війною і попередніми.., який гігантський поштовх дала наша боротьба міжнародному робітничому рухові, як світовий пролетаріат ставиться до перемог Радянської Росії, як розвивається і зміцнюється світова пролетарська боротьба», — говорив 5. V 1920 р. В. І. Ленін³⁶.

Значно зміцніло внутрішнє становище Радянської влади, вона справилась з першими труднощами господарської розрухи, відкрила дорогу до хлібних і паливних районів країни, різко скоротилась кількість фронтів.

У цей час В. І. Ленін зазначав: «Ми зуміли дати відсіч ворогові більш страшному, ми зуміли перемогти поміщиків і капіталістів своїх, — ми переможемо поміщиків і капіталістів польських»³⁷.

Комуністична партія мобілізувала всі сили на оборону соціалістичної Батьківщини. На допомогу українському народові одна тільки Петроградська Рада робітничих депутатів направила 5 500 комуністів і безпартійних робітників. Не залишились осторонь і комсомольці. Коли одному з московських райкомів РКСМ було запропоновано послати 7 товаришів на польський фронт, то він негайно надіслав список на 280 чоловік, які вимагали послати їх на боротьбу з білополяками³⁸.

³³ История Польши, т. III, М., 1958, стор. 128.

³⁴ Див.: Історія держави і права Української РСР, т. I, К., 1967, стор. 253.

³⁵ Див.: «Dziennik ludowy», 29. IV 1920 р., «Kurjer lwowski», 5. V 1920 р.

³⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 103.

³⁷ Там же, сто. 102.

³⁸ І. Кулик, вказ. праця, стор. 19.

Активну допомогу трудящим України і Білорусії подали й інші Радянські республіки. Так, тільки-що утворена Азербайджанська Радянська Республіка оголосила мобілізацію 10% комуністів, і вже 26 травня на польський фронт відправився I-й Бакинський комуністичний полк³⁹. За директивою Леніна, на Україну з Кавказу була перекинута легендарна Перша Кінна армія, яка протягом 53 днів здійснила 1000-кілометровий перехід, 25-та Чапаєвська дивізія, Башкирська кавалерійська бригада, сибірські частини⁴⁰.

Усі ці заходи забезпечили корінний перелом у ході воєнних дій. На світанку 5 червня 1920 р. Перша Кінна армія прорвала польський фронт у районі Житомира і проникла в тил ударної 3-ої польської армії, завдаючи їй нищівних ударів, визволяючи міста і села України. 12 червня радянські війська, здобуваючи величезні трофеї, визволяли Київ і швидко просувались далі на захід.

Успішний наступ Червоної Армії викликав небувале піднесення революційних настроїв серед трудящих Західної України, ще більше активізував їх боротьбу проти білополяків⁴¹. Прагнучи прискорити прихід армії-визволительки, робітники і селяни Галичини на чолі з комуністами виступили зі зброєю в руках проти польських панів, завдаючи ударів по комунікаціях, обозах, дрібних загонах польських військ⁴². У тилу білополяків фактично виник другий фронт.

У Сколівському повіті проти поляків почалося справжнє повстання. Як свідчать документи, в ніч з 20 на 21 серпня повстали селяни с. Опорець, які роззброїли місцевий гарнізон і захопили казарми⁴³. Вдень до повсталих приєднався загін під керівництвом Федора Бекеша, уродженця м. Сколе, адвокатського практиканта за спеціальністю, комуніста, який очолив повстанців⁴⁴. Повстання викликало гарячий відгук серед селян. Як свідчив сколівський староста, «незабаром в їх ряди стало до 100 чоловік. Наплив

³⁹ М. И. Куличенко. Борьба Коммунистической партии за решение национального вопроса в 1918—1920 годах, Харьков, 1963, стор. 134—135.

⁴⁰ Там же, стор. 133.

⁴¹ Див.: «Известия», 8. VI 1920 р.

⁴² Див.: «Trybuna Polska», 27. IV 1920 р.; 24. VI 1920 р. і ін.

⁴³ ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 523, арк. 684.

⁴⁴ Див.: «Вільна Україна», 13. VI 1964 р.

добровольців був дійсно великий, особливо з сіл Опорця, Славська, Гутари, Кального і Волосянки... Коли б вони мали більше зброї, то могли б організувати сильніший підрозділ...»⁴⁵.

Серед селян розповсюджувались революційні відозви, в яких говорилося про необхідність створювати Ради, «захоплювати фільварки дідичів і перебрати все майно під своє розпорядження», підтримувати організацію радянських органів⁴⁶. Метою Ф. Бекеша, як говорить в документах, було проголошення Радянської влади спочатку на гуцульщині, а потім утворення з «Східної Малопольщі радянської більшовицько-української республіки» і об'єднання її з більшовиками⁴⁷. Закінчивши озброєння (далеко не повне) свого загону, Бекеш, захопивши локомотив, під червоним прапором направився 23 серпня в сторону Славська, йдучи назустріч радянським військам. Але дальше просування загону затримали переважаючі сили білополяків, які кинули проти повсталих бронепоезд, поліцію і війська. Повстанців відтіснили в гори, а потім за чехословацький кордон, де вони «нібито далі організовуються і, як ходять чутки, погрожують, що повернуться... і винищать поляків»⁴⁸, — доносив сколівський староста. Але поразка не зламала волі трудящих до перемоги. Як інформував той же староста в кінці серпня 1920 р., в сільських районах повіту далі ширився рух за утворення українських радянських органів, за возз'єднання з Росією і Україною⁴⁹.

У вирішальні для долі західноукраїнських трудящих дні братерську руку допомоги подала їм Комуністична партія Російської Федерації і України, яка уважно стежила за розвитком визвольної боротьби в Галичині. Ще в березні 1919 р. III з'їзд КП(б)У в своїй резолюції «Поточний момент і завдання партії» спеціально підкреслював, що «беручи до уваги розгортання революційного руху в Галичині, з одного боку, і зміцнення там директорії,

⁴⁵ ЛОДА, ф. 256, оп. I, спр. 76, арк. 131.

⁴⁶ Див.: зб. «Комуністична партія — натхненник і організатор об'єднаного руху українського народу за створення СРСР», К., 1963, стор. 180—182.

⁴⁷ ЦДІА УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 514, арк. 604.

⁴⁸ ЛОДА, ф. 256, оп. I, спр. 76, арк. 132.

⁴⁹ ЦДІА УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 522, арк. 682.

з другого, треба перед партією поставити завдання поширити свій вплив і на Галичину»⁵⁰.

Незабаром в Галичину були послані декілька груп комуністів для подання допомоги КПСГ у революційній підпільній роботі, серед них багато уродженців Галичини, в т. ч. М. Баран, М. Левицький — в майбутньому визначні політичні і державні діячі Галицької Соціалістичної Радянської Республіки.

На території Радянських республік було в цей час близько 30 тис. галичан, колишніх військовополонених, багато з яких вступило до лав Комуністичної партії і розгорнуло активну діяльність серед своїх земляків⁵¹. Діяльність галицьких комуністів у Росії і на Україні, розмах їх партійної роботи серед галичан, її організація і координація вимагали створення єдиного керівного центру. В квітні 1919 р. на зборах комуністів-галичан у Києві був створений Тимчасовий Комітет комуністів Східної Галичини, який у кінці травня цього ж року на загальних зборах галицьких і буковинських комуністів⁵² був переобраний і перетворений у Крайовий Комітет Комуністичної партії Східної Галичини і Буковини. З 10 травня почала виходити в Києві газета Комітету — «Галицький комуніст» (всього вийшло 36 номерів)⁵³.

Велике значення для зміцнення галицько-буковинських партійних організацій мало рішення ЦК КП(б)У (жовтень 1919 р.) створити при ЦК КП(б)У Організаційне бюро КПСГ і Буковини в складі 9 чоловік і постанова Оргбюро ЦК РКП(б) про направлення в розпорядження Крайового комітету КПСГ і Буковини всіх галицьких і буковинських комуністів, які перебували на території Російської Федерації. Дещо пізніше, в червні 1920 р. при ЦК РКП(б) з метою організації агітації і пропаганди серед вихідців з західноукраїнських земель, які залишились на

⁵⁰ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій, К., 1958, стор. 41.

⁵¹ Див.: Партійний архів Інституту історії партії ЦК КПУ, ф. 37, оп. I, спр. I, арк. 2; М. Воляннюк, В. Маланчук. Поширення маоїстсько-ленінських ідей на Західній Україні, Львів, 1960, стор. 98 і ін.

⁵² Комуністична партія Буковини виникла в кінці 1918 р.; див.: Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1964, стор. 253.

⁵³ Див.: Й. Цюх. Слово буремних років, Львів, 1961, стор. 10—14.

території Росії, було створене Галицьке бюро пропаганди і агітації на чолі з І. Краснокутським⁵⁴. Одночасно при окремих губкомах РКП(б) та політвідділах Радянської Армії, де були галичани і буковинці, створено галицькі бюро з підпорядкуванням їх Галбюро при ЦК РКП(б).

23 квітня 1920 р. в Києві була скликана перша конференція Комуністичної партії Східної Галичини та Буковини. На конференцію прибуло 185 делегатів (за нормою представництва 1 делегат від 10 членів партії), представники від КП(б)У, РКП(б), III Комінтерну та польських комуністів⁵⁵. Для керівництва діяльністю західноукраїнських комуністів замість попереднього Крайового Комітету КПСГ і Буковини на конференції було обрано новий партійний центр — Галицький Організаційний Комітет КП(б)У — скорочено Галоргком КП(б)У.

До складу Галоргкому увійшли Ф. Кон (голова), Ф. Конар, О. Паліїв, М. Баран, В. Порайко, М. Левицький, І. Устіянович, М. Михайлик та від польських комуністів — Скарбек⁵⁶.

Взявши на себе функції тимчасового представництва галицького пролетаріату перед центральними партійними органами України і Росії, Галоргком розгорнув широку діяльність. У партійних школах і на спеціальних курсах він почав готувати кадри партійних працівників, налагоджував тісні зв'язки з партійними організаціями по той бік фронту, видавав і поширював революційну літературу — статті і виступи В. І. Леніна, листівки, брошури. У Харкові почав виходити друкований орган Галоргкому — журнал «Галицький комуніст» (замість однойменної газети Комітету КПСГ і Буковини). Для розширення роботи серед західноукраїнських трудящих, які перебували на Україні, майже в усіх губернських та повітових містах при губпарткомах та повітпарткомах були створені галицькі бюро або призначені уповноважені від Галоргкому.

У цей час частини I-ї Кінної, 12-ої та 14-ої армій швидко просувалися на захід. Червоноармійці і командири свято берегли в пам'яті слова Леніна, сказані ним 5 травня 1920 р. на мітингу перед відправкою військ на польський фронт: «Пам'ятайте, товариші, що з польськими

⁵⁴ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 78—79.

⁵⁵ Див.: «Галицький комуніст», 24. IV 1920 р.

⁵⁶ Див.: «Галицький комуніст», 25. IV 1920 р.

селянами і робітниками у нас немає сварок... Нехай ваша поведінка... там доведе, що ви — солдати робітничо-селянської республіки, що ви йдете до них не як гнобителі, а як визволителі»⁵⁷. Натхненні великою визвольною місією, радянські війська ще з більшим запалом проводили військові операції. Деморалізована армія Пілсудського панічно відступала. 13 липня, як повідомило оперативне радіозведення штабу Південно-Західного фронту, «у Волочиському і Кам'янець-Подільському районах наші частини висунулись до р. Збруч»⁵⁸, тобто підійшли до кордону з Східною Галичиною.

У ці знаменні дні до відважних воїнів-визволителів від імені трудящих Західної України звернувся Галоргком з закликом допомогти народу скинути владу польських поміщиків і капіталістів⁵⁹. Ідучи на благальний заклик західноукраїнських робітників і селян, радянські війська в другій половині липня 1920 р. вступили в межі Східної Галичини. 18 липня було визволено прикордонне місто Підволочиськ, згодом — Гусятин, Броди, Збараж і ін.

Вступ Червоної Армії в кожен пункт Галичини сприймався трудящими з величезною радістю. Населення зустрічало радянських воїнів як рідних і близьких людей, чим могло допомагало їм. На зборах, мітингах багатьох міст і сіл робітники, селяни та інтелігенція тепло вітали свою визволительку — Червону Армію, обіцяли їй всемірну підтримку і допомогу⁶⁰. «Ставлення до частин з боку галицьких селян, — писала армійська газета «Красное знамя», — повинно сповнити нас почуттям гордості за нашу Червону Армію. Селяни з сльозами на очах благословляють червоних бійців... дякують, що вирвали їх з панських лап»⁶¹.

Трудящі маси Галичини подавали велику допомогу наступаючим червоним військам. Населення міст і сіл, зу-

⁵⁷ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 102.

⁵⁸ Зб. «Революційна боротьба на Тернопільщині (1917—1939 рр.)», Тернопіль, 1959, стор. 55.

⁵⁹ Див.: Зб. «Галицький Ревком», кабінет рідкісної книги Львівської Державної Наукової Бібліотеки АН УРСР.

⁶⁰ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. I, спр. 4, арк. 17, 18, 23; ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 205, оп. I, спр. 807, арк. 5, 6; зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 383 і ін.

⁶¹ «Красное знамя», I. VIII 1920 р.

стрічаючи Червону Армію, повідомляло цінну інформацію про розташування польських військ, полегшуючи тим самим ведення бойових операцій⁶², допомагало червоноармійцям виявляти і виловлювати польських солдатів і офіцерів, які відстали від своїх частин або були залишені з шпигунськими цілями⁶³. Знаючи добре місцевість, селяни добровільно бралися провести розвідку, були провідниками радянських частин, самі брали активну участь у боях⁶⁴. У с. Руданці Львівського повіту селяни повідомили червоноармійський патруль про польський бронепоїзд, який стояв недалеко в засідці, та, щоб не допустити його до села, розібрали залізничну колію. Вони, крім того, пошкодили польську телеграфну лінію⁶⁵.

Населення Галичини проявляло велику турботу про радянських воїнів, взявши в свої руки санітарну справу, радо беручи на лікування поранених бійців, ставлячись до них з винятковою увагою і співчуттям. Незважаючи на небезпеку, чоловіки, жінки, діти відправлялися на передову лінію, несучи з собою харчі для бійців, допомагали очищати міста і села від барикад, дротяних загороджень, окопів⁶⁶. Своє прагнення допомогти Червоній Армії в розгромі ненависного ворога місцеве населення виявляло і в масовому вступі в її ряди. Як відмічала у ці дні газета «Правда», «галицькі селяни зустрічають Червону Армію з захопленням. Просять мобілізувати їх на боротьбу з панями... В багатьох селах на сходках прийняті рішення посылати на фронт всю молодь, не чекаючи мобілізації... є багато добровольців, що горять бажанням йти воювати з панями. Серед добровольців є і літні люди, навіть один 65-річний старик»⁶⁷. Добровольці йшли у ряди військ з кожного міста, кожного села.

Факт масового добровільного вступу українських і частини польських робітників і селян у ряди Червоної Армії та їх активну участь у боях з білополяками змушені були визнати польські урядові кола та преса, хоч як

⁶² Див.: ЛОДА, ф. 256, оп. I, спр. 5, арк. 29.

⁶³ Див.: ЦДІА УРСР в м. Львові, ф. 205, оп. I, спр. 135, арк. 25.

⁶⁴ ЛОДА, ф. 256, оп. I, спр. 5, арк. 29.

⁶⁵ Див.: зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 441.

⁶⁶ «Красное знамя», 28. VIII 1920 р.; «Селянська біднота», 8. VIII 1920 р.

⁶⁷ «Правда», 7. IX 1920 р.

вони старалися показати всьому світу «єдність» та «патріотизм» польського суспільства, «ненависть його до більшовиків»⁶⁸.

Вістки про визволення радянськими військами ряду повітів Галичини викликали посилення партизанської війни в тилу білополяків, особливо в околицях Львова і Карпатах.

У селах навколо Львова, у Сокальському, Яворівському, Золочівському і інших повітах організовувались з робітників, селян і дезертирів з польської армії партизанські загони, які під керівництвом комуністів нападали на польські тили, невеликі військові частини, громили поліцейські відділи⁶⁹.

Зустрівши таку гарячу підтримку з боку трудящих мас Галичини, Червона Армія швидко просувалася вперед. Ставши 15 липня на кордоні Східної Галичини, вона вже 16 серпня вела вперті бої на підступах до Львова.

Таким чином, до половини серпня 1920 р. були визволені Бережанський, Бродівський, Борщівський, Буцацький, Гусятинський, Заліщицький, Збаразький, Зборівський, Золочівський, Підгаєцький, Рогатинський, Скалатський, Сокальський, Терехівський, Тернопільський та Чортківський повіти (всього 16) повністю та частково Кам'яно-Струмилівський, Львівський, Перемишлянський і Радеківський повіти. Всього Червоною Армією було визволено 17 повітових міст, 48 містечок і 1150 сіл, що становило близько 33% всієї території Східної Галичини і 35% населення.

На визволеній території почалося будівництво нового життя. Трудящі маси Галичини, які віками зазнавали важкого соціального і національного гніту, активно включилися в будівництво нового, соціалістичного суспільства.

Серед народу з новою силою ожила ідея створення Рад у Галичині, задушених націоналістичною контрреволюцією весною 1919 р. Вникаючи в суть і політику Радянської влади, часелення активно виступило за негайне встановлення такої влади в себе, в Галичині. Єдиною прийнятною формою політичного правління воно вважало Респуб-

⁶⁸ ЛОДА, ф. І, оп. 57, спр. 38, арк. 108; «Kurjer lwowski», 28. VIII 1920 р.

⁶⁹ «Більшовик», 27. VIII 1920 р.

ліку Рад. Ось, наприклад, яку резолюцію склали селяни сіл Острови і Буцнева на Тернопільщині: «Пізнавши значення і форму Радянської Республіки, ми заявляємо, що тільки ця форма державного устрою забезпечує всі права бідноти міста і села, і ми будемо твердо стояти за закріплення радянського устрою на Галицькій Україні»⁷⁰.

Виразником волі народних мас став Галицький Революційний Комітет, утворений за порадою В. І. Леніна 8 липня 1920 р. на спільному засіданні Політбюро ЦК КП(б)У і Галоргкому⁷¹, як перший тимчасовий робітничо-селянський уряд Галичини.

Очолив Галицький Революційний Комітет вірний лєнінець, видатний державний і партійний діяч Володимир Петрович Затонський⁷². Заступником його був обраний Михайло Баран⁷³, членами Комітету — Федір Конар, Казимір Литвиневич, Іван Немоловський. Дещо пізніше до

⁷⁰ ЦДАРЖ УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 4, арк. 17.

⁷¹ див.: ЦА ЦК КПУ, ф. 31, оп. 1, арк. 45.

⁷² В. П. Затонський народився у 1888 р. в с. Лисець Подільської губ. (нині Хмельницької обл.). Після закінчення Київського університету працював викладачем фізики в Київському політехнічному інституті. В лютому 1917 р. вступив до лав Комуністичної партії.

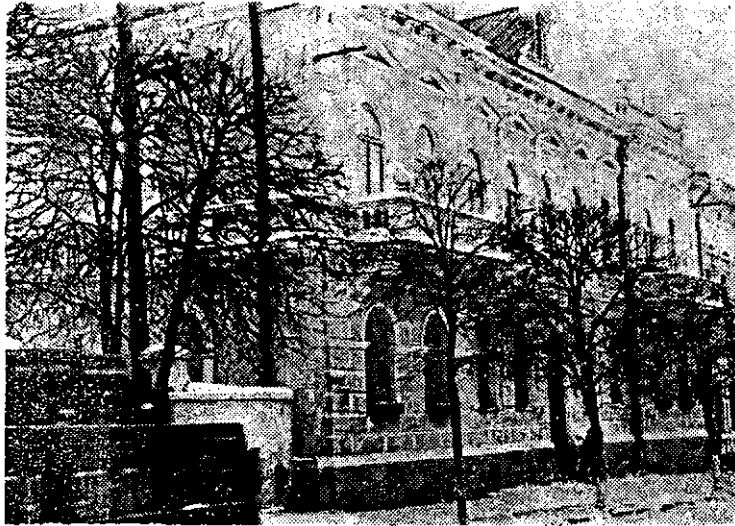
Після перемоги Радянської влади на Україні став народним комісаром освіти першого Українського Радянського Уряду.

В. П. Затонський був одним з організаторів збройних сил Української РСР, займав ряд відповідальних постів у партійному апараті у 30-ті рр. — голови ЦК КП(б)У, члена ЦК КП(б)У, члена Президії ЦК ВКП(б), на XVII з'їзді ВКП(б) був обраний кандидатом у члени ЦК ВКП(б). Був членом Президії ЦВК СРСР і Всеукраїнського ЦВК всіх скликань. За заслуги перед партією і народом нагороджений орденом Червоного Прапора. В. П. Затонський, як видатний науковець, був дійсним членом Академії Наук УРСР, учасником багатьох наукових з'їздів, директором інституту радянського будівництва при ВУЦВК. Див.: В. Морозов, Володимир Петрович Затонський, К., 1967.

⁷³ М. А. Баран народився в 1880 р. в с. Скалі-Подільській на Тернопільщині. Уже в роки навчання в Тернопільській гімназії за-палав протестом проти безправного становища трудящих мас. Потрапивши в роки I-ї світової війни до російського полону, він став більшовиком і до кінця життя залишався вірним лєнінським ідеям. Уся його діяльність була підпорядкована єдиній меті — встановленню Радянської влади в Галичині, возз'єднанню всього українського народу в єдиній Українській Радянській державі. На початку 1920 р. командував I-ю бригадою ЧУГА, в квітні 1920 р. обраний членом Галоргкому КП(б)У, в липні призначений заступником голови Галревкому. Під час Ризьких мирних переговорів був представником Галицької СРР.

складу Галревкому увійшли Михайло Левицький і Арнольд Бараль (Савка).

Коли радянські війська стали 15 липня 1920 р. на кордонах Галичини, Галицький Революційний Комітет видав свій перший історичний документ — декларацію «До пра-

Тернопіль. Будинок, в якому у 1920 р. знаходилися Галревком та ЦК КПСГ.

цюючих всього світу, до урядів Соціалістичних Радянських Республік і до урядів усіх капіталістичних держав»⁷⁴. У декларації Галревком повідомляв трудящих всього світу, уряди соціалістичних республік і капіталістичних держав про своє створення «робітниками і селянами Східної Галичини без різниці національностей».

Підкреслюючи право трудящих розпоряджатися своєю долею, Галицький Революційний Комітет оголошував, що до скликання I з'їзду Рад робітничих і селянських депутатів він є єдиним представником вищої установчої влади

⁷⁴ Збірник декларацій, декретів і розпоряджень Галицького Революційного Комітету, зosh. 1, Всегалвидав, Тернопіль, 1920, стор. 3—6.

і тимчасовим урядом Східної Галичини⁷⁵. Усі інші дотеперішні уряди Галичини, де б вони не знаходилися, в тому числі уряди колишніх ЗУНР і УНР, були оголошені неправомочними і поставлені поза законом. Своім основним завданням Галревком вважав «довести почату класову боротьбу до встановлення Радянської влади у Східній Галичині», закликав робітників і селян «допомогти всіма засобами Червоній Армії... вирвати владу з рук буржуазії», щоб «установити пролетарську владу в Галичині». У декларації Галревком сформулював основні принципи своєї економічної політики і радянського будівництва. Проголошувалась ліквідація приватної власності експлуататорів — поміщиків, купців, фабрикантів, банкірів і ін. на всі землі, ліси, пасовиська, надземні і підземні багатства, а їх маєтки з усіма будівлями, живим і мертвим інвентарем переходили у власність держави, з тим, що з'їзд робітничо-селянських депутатів мав вирішити питання про їх націоналізацію і соціалізацію⁷⁶.

Оголошуючи державну самостійність Східної Галичини, Галревком запропонував урядам Радянських Соціалістичних республік і урядам всіх капіталістичних країн налагодити з ним дипломатичні відносини і заявив про свою солідарність з урядами РРФСР і УРСР. В декларації висловлювалась впевненість, що уряди соціалістичних республік подадуть допомогу трудящим Галичини «у руйнуванні старого, капіталістичного ладу і будівництві нового, соціалістичного і комуністичного ладу»⁷⁷.

У другій половині липня слідом за червоними полками, що наступали, Галревком переїхав у визволений від білополяків Тернопіль⁷⁸. Населення з ентузіазмом вітало появу свого, робітничо-селянського уряду. «Треба було бачити, — писав пізніше В. Затонський, — як зустріло нас галицьке селянство... Люди радіють, мало не плачуть від радості, що позбавилися віковичного гніту та панської неволі»⁷⁹.

⁷⁵ Збірник декларацій, декретів і розпоряджень Галицького Революційного Комітету, зощ. I, Всегаалвидав, Тернопіль, 1920, стор. 5.

⁷⁶ Там же, стор. 5.

⁷⁷ Там же, стор. 6.

⁷⁸ Тернопіль був звільнений 26 липня 1920 р. Див.: «Известия», 7.VIII 1920.

⁷⁹ Див.: зб. «КПЗУ — організатор революційної боротьби», Львів, 1958, стор. 44.

Молодий Радянський уряд майже під ворожим вогнем розпочав свою революційну діяльність у Галичині. «Пригадую, — писав В. Затонський, — як на першому засіданні Галицького Революційного Комітету в м. Тернополі до кімнати залетіла польська куля, бо Тернопіль був тоді просто на лінії фронту»⁸⁰. На цьому засіданні, яке відбулося 1 серпня 1920 р., Галревком прийняв свій перший законодавчий акт на території визволеної Галичини — декрет № 1 «Про встановлення Соціалістичної Радянської влади в Галичині»⁸¹, яким на території визволених Червоною Армією повітів проголошувалась Галицька Соціалістична Радянська Республіка (скорочено ГСРР). Іменем робітників і селян проголошувалась повна ліквідація всіх органів «політичної, судової і громадської влади» польської держави в Галичині, скасування усіх без винятку юридичних актів-законів, розпоряджень, постанов, декретів і договорів, — як польського уряду, так і колишніх урядів Австро-Угорської імперії і ЗУНР⁸².

У другому пункті декрету № 1 у законодавчому порядку Галревком проголосив встановлення Радянської влади в Галичині, оголосивши себе до скликання І з'їзду Рад робітничих і червоноармійських депутатів єдиним представником вищої державної влади. На місцях влада передавалась підлеглим йому повітовим, міським і сільським революційним комітетам. Оскільки все попереднє буржуазно-поміщицьке законодавство декретом було скасовано, то на території Галицької СРР надалі «належить керуватися законами, постановами і декретами Галревкому», причому в випадках «тимчасової відсутності таких належить керуватися революційною совістю робітництва і біднішого селянства»⁸³.

Згідно з пунктом третім декрету № 1 все державне майно переходило в розпорядження Галревкому в центрі і його органів на місцях. Знищуючи революційним шляхом приватну власність на засоби виробництва, декрет № 1 скасував усі борги, договори та зобов'язання робітників і селян з капіталістами, поміщиками і орендарями, оголошував про перехід у всенародну власність усіх

⁸⁰ Див.: зб. «КПЗУ — організатор революційної боротьби» Львів, 1958, стор. 44.

⁸¹ Збірник декларацій, декретів..., Тернопіль, 1920, стор. 9.

⁸² Там же.

⁸³ Там же, стор. 9—10.

фабрик, заводів, банків, промислових підприємств, рудників, надземних і підземних багатств. До рук трудящих мас через революційні комітети переходили колишні цісарські землі, землі поміщицькі, церковні та монастирські. Передбачаючи можливий збройний опір повалених експлуататорів, Галревком наказував негайно арештувати «всіх попередніх агентів польської буржуазної влади, як старостів, жандармерію, поліцію, всіх політичних і військових представників»⁸⁴.

Крім декрету № 1, на своєму першому засіданні Галревком прийняв декларацію № 2 «Про права і обов'язки робітників у ГСРР», яка відбивала реальне співвідношення класових сил у Галичині, проголошувала програму соціально-економічних перетворень Радянської влади в республіці, закріплювала перші її успіхи.

У декларації ще раз підкреслювалася необхідність проведення націоналізації основних знарядь і засобів виробництва⁸⁵. Все багатство країни, все нерухоме майно, машини, матеріали, засоби комунікації, транспорту, всі банки, рудники і т. п. переходили у всенародну власність. Тим самим Радянська влада примусово і без ніякої компенсації ліквідувала капіталістичну приватну власність на знаряддя і засоби виробництва, підірвала економічну силу експлуататорів і заклала основи нового, соціалістичного народного господарства, соціалістичної промисловості, бо, як відзначали К. Маркс і Ф. Енгельс у «Маніфесті Комуністичної партії», — «пролетаріат використовує своє політичне панування для того, щоб вирвати у буржуазії крок за кроком весь капітал, централізувати всі знаряддя виробництва в руках держави, тобто пролетаріату, організованого як пануючий клас. Це може... відбутися лише з допомогою деспотичного втручання в право власності і в буржуазні виробничі відносини»⁸⁶. Для реальної і остаточної ліквідації експлуатації людини людиною декларація проголошувала скасування поділу суспільства на привілейованих і безправних, вводила загальну обов'язковість праці, де всі працездатні повинні працювати на благо суспільства, лозунгом якого є «хто не працює, той не їсть»⁸⁷. У Галицькій СРР декларацією

⁸⁴ Збірник декларацій, декретів..., Тернопіль, 1920, стор. 10.

⁸⁵ Там же, стор. 8.

⁸⁶ К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. IV, стор. 429.

⁸⁷ Збірник декларацій, декретів..., Тернопіль, 1920, стор. 8.

ДЕКРЕТ Ч. 1.

Галицького Революційного Комітету про встановлення СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ГАЛИЧИНІ.

Іменем робітників і селян Галичини постановляється:

1) Всі органи поліційної, судової і громадської влади в Галичині, так само Польської держави ліквідується.

2) До часу першого з'їзду Рад Робітників, Селянських і Тернопільських Депутатів Галичини вся влада переходить до Галицького Революційного Комітету, а на місця до його місцевих органів повітових і сільських Революційних Комітетів.

3) Вся державна казна переходить до Галицького Революційного Комітету і його органів на місцях.

4) Всі без винятку договірні закони, розпорядження, постанови, декрети і уговори з Польською Державою, а також попередні угоди з інших ліквідованих держав і т. зв. Закарпатської області УНР, набувають з на їх місця повноти зобов'язаннями, повинностями і декретами Галицького Революційного Комітету, при чому в випадках невідомої існування таких рішень керуватися революційною свідомою робітничою і селянською владою.

5) Всі попередні акти польської влади, як в сфері землеробства, промисловості, поліції, школи, лісової і міської господарств, повинні негайно ліквідуватися.

6) Всі договори, угоди, зобов'язання селян та робітників з банками, кредиторами і капіталістами та їх майбутні ліквідується.

7) Всі фабрики, заводи, банки, промислові підприємства, будинки, школи і лікарні Союзнами переходять в руки до трудящих громадян на основі відповідних інструкцій.

Всі землі бань, будинки, школи, лікарні і церкви, які належали і були в користуванні і держави і приватних, переходять до рук трудящих на основі революційних інструкцій.

ГОЛОВА ГАЛИЦЬКОГО РЕВОЛЮЦІЙНОГО
КОМІТЕТУ

ВОЛОДИМИР ЗАТОНСЬКИЙ

Члени:

М. Баран, М. Левинський, Хв. Конир,
К. Лівинський, Ів. Немолодський.

Рязь 1920, версія для 1-го в Тернопілі.

Фотокопія оригінального законодавчого акту Галревкому,

запроваджувався 8-годинний робочий день (причому детальніше умови праці повинні були виробитись пізніше), матеріальна допомога для безробітних, хворих і непрацездатних. Трудящі одержували право на щорічну відпустку з наданням для їх потреб всіх лікарських сил і засобів, лікарень, клінік, будинків відпочинку, санаторіїв. Вводились державна опіка над сиротами, забезпечення членів сім'ї на випадок смерті батька. Праця дітей до 15 років заборонялася, їх обов'язково слід було віддавати до школи.

Для втілення в життя цих заходів на виробництві організовувався робітничий контроль. На всіх фабриках і заводах Галревком пропонував негайно обрати фабрично-заводські комітети, організувати «профспілкове життя», а також створити групи і гуртки робітників-комуністів з метою охорони «перед посяганням контрреволюції і збереження фабричного майна, що є складовою частиною народного добра»⁸⁸.

Пізніше для виконання цих принципових, дуже важливих положень декларації Галревкомом, його відділами, місцевими органами було видано ряд законодавчих актів і проведено велику практичну роботу, але про це мова буде йти далі.

Цього ж дня, 1 серпня 1920 р., Галревком прийняв декрет № 2 «Про відокремлення церкви від держави і школи»⁸⁹. У декреті відзначалося, що церква в усі періоди свого існування була однією з найміцніших і найнадійніших підпор усіх експлуататорських держав, що вона завжди служила засобом «для нищення в пролетарській душі свобідної думки й критичного оцінювання громадянських і соціальних відносин», засобом придушення визвольних прагнень західноукраїнських трудящих, розпалювання в їх середовищі релігійного фанатизму.

Виходячи з вищезазначених міркувань, робітничо-селянський уряд Галичини постановив відокремити церкву від держави, оголосивши народним добром всі маєтки церковних та інших релігійних організацій⁹⁰. На території Галицької республіки встановлювалась повна свобода

⁸⁸ Збірник декларацій, декретів..., зош. I, стор. 9.

⁸⁹ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 190, арк. 10. «Галицький Ревком», кабінет сіяксіної книги АДНБ; зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 371—372.

⁹⁰ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 371.

віри, як і повна свобода невизнання жодної віри. Всі привілеї духовенства, всякі правові обмеження громадян, зв'язані з визнанням тієї чи іншої віри, привілеї і різного роду допомоги для церкви з боку держави скасовувались, а церковні і інші релігійні організації підпорядковувались загальним постановам про приватні союзи і товариства⁹¹. Діяльність державних і громадських органів не повинна бути зв'язаною з жодними релігійними формами або обрядами. В зв'язку з цим декрет скасував присягу як доказ, впровадивши на її місце, в міру потреби, урочисту об'язку. Справи шлюбно-сімейного характеру, які до того знаходились у віданні церковних організацій (вступ у шлюб, реєстрація і хрещення новонароджених, обряди, зв'язані зі смертю людей і т. п.) позбавлялись релігійного змісту і передавались для виконання виключно місцевим органам влади. Ніхто не мав права, посилаючись на свої релігійні переконання, відмовлятися від виконання громадських обов'язків або порушувати громадський порядок чи права окремих громадян республіки. Нарешті, оголосивши навчання релігії приватною справою і забезпечуючи молоде покоління від згубного впливу релігії, декрет відокремив школу від церкви, заборонивши викладання релігії в усіх державних, а також приватних загальноосвітніх школах⁹².

Велике значення мав і декрет № 4 «Про скасування обов'язкової державної мови»⁹³, прийнятий Галревкомом у перших числах серпня. Цим декретом проголошувалась рівноправність усіх націй і національностей, які проживали на території ГСРР. В його основі були покладені ленінські принципи національної політики, записані в ряді історичних документів Радянської влади, основним з яких була «Лекція про права народів Росії»⁹⁴. Підкреслюючи ту контрреволюційну роль, яку відіграв націоналізм у Галичині, що в руках як польської шляхти, так і української буржуазії набув форми боротьби проти визвольних прагнень пролетарських і напівпролетарських мас, дек-

⁹¹ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 371.

⁹² Там же, стор. 372.

⁹³ Див.: ЛОДА, ф. 257 оп. 2, спр. 190 арк. 22; зб. «Галицький Оляком», кабінет «ідкісної книги» ЛДНБ; зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 424—425.

⁹⁴ Див.: М. И. Куличенко. Борьба Компартии за решение национального вопроса в 1918—1920 гг., Харьков, 1963.

Декрет ч. 2.

ПРО ВІДДІЛЕННЯ ЦЕРКВИ ВІД ДЕРЖАВИ І ШКОЛИ ВІД ЦЕРКВИ

З огляду на те, що церква у всіх верствах свого історично-братнього єдиного народу, від державного, освітнього, економічного, культурного, наукового, а також церковного і службового, для останніх надзвичайними засобами для виконання в державній службі, а також вільної діяльності і культурного розвитку громадянських і соціальних відносин. Тому революційна Радично-Селянська Влада С. Галичини постановляє:

- 1) Церква відділяється від держави.
- 2) На території Республіки С. Галичини встановлюється повна свобода віри і такої свободи організування релігійної діяльності від держави.
- 3) Всі приватні і з'являються духовних осіб і братів-аббатів, монастир і монашанства, які не мають права, організовані на своїх релігійних переконаннях, відділяються від виконання громадянських обов'язків, які порушують загальний громадський мир, як і права громадян Республіки.
- 4) Акти державного і публічно-правового значення не визнаються жодними релігійними формами чи обрядами.
- 5) Тому вказується приватні і на п'ятому і шостому пунктах вказується урядові приватні і в акти станові передаються виключно становні і державні для адміністративних і церковних і церковних.
- 6) Школа відділяється від церкви, своєю наукою релігійною приватною і вона не втручається у всі державні, публічні і також такі приватні школи, коли мають на меті загальне освітлення.
- 7) Вказується всі приватні і державні для церкви, що з боку держави, як і з боку приватних і державних установ, а всі церковні і релігійні товариства, церковні і релігійні товариства, а також урядові приватних і державних і церковних і релігійних товариствах і школах.
- 8) Забороняється приватним і релігійним товариствам приймати на себе і виконувати повноваження, а також урядові приватних і державних і церковних і релігійних товариствах і школах.
- 9) Церковні і релігійні товариства не мають приватної особливості і не можуть мати жодних приватних і державних і церковних і релігійних товариствах і школах.
- 10) Всі майні існуючі в Республіці церковні і релігійні товариства, а також і державні і приватні приватних і державних і церковних і релігійних товариствах і школах, передаються державі і державні майні не державні державні майні і державні, державні приватних і державних і церковних і релігійних товариствах і школах.

ГОЛОВА ГАЛИЦЬКОГО РЕВОЛЮЦІЙНОГО КОМПЕТУ

ВОЛОДИМИР ЗАТОНСЬКИЙ

Члени:

М. Баран, М. Левинський, Хв. Кошар,
К. Лиганович, Ів. Цемлянський

1. грудня 1920 року. Тернопіль.

Фотокопія оригінального Законодавчого акту Галревкому.

рет урочисто проголошував, що Радянська влада не є владою одної якої-небудь національності, а виразником диктатури пролетаріату, без огляду на його національну приналежність⁹⁵. Бажаючи зробити всі законодавчі акти Радянського уряду однаково зрозумілими для всіх працюючих мас соціалістичної республіки, маючи на увазі, що трудяще населення Східної Галичини є багатонаціональне, Галревком ліквідував обов'язкову державну мову (до цього їх було дві: польська і німецька), оголосивши усі мови, якими користується населення, рівноправними.

Усім громадянам ГСРР було гарантовано право звертатись до всіх органів, установ чи організацій, усно чи письмово, на своїй рідній мові. В самих органах, установах і організаціях республіки діловодство повинно було вестись найбільш поширеними мовами — українською і польською, а законодавчі акти видаватися всіма крайовими мовами — українською, польською і єврейською. Розв'язавши таким чином наболіле в Галичині національне питання, Галревком застерігав населення від яких би то не було проявів націоналізму: «Всі ті, що своєю поведінкою чи словом вноситимуть національну ворожнечу і ненависть серед пролетарських мас, а особливо радянські співробітники, будуть об'явлені ворогами революції і працюючого народу і передані військовому революційному трибуналові»⁹⁶.

Вже ці перші законодавчі акти Тимчасового уряду Галицької СРР⁹⁷ свідчили про революційний, соціалістичний характер перетворень, здійснюваних у Галичині. Трудящі Галичини були твердо переконані, що визволення від капіталістично-поміщицької експлуатації, можливість побудувати нове життя принесені їм Радянською владою, Комуністичною партією на чолі з В. І. Леніним, а тому до них звертали всі свої думки і сподівання. Створити основи соціалістичного суспільства — такою була мета робітників і селян Галичини.

Прихід Червоної Армії до Галичини допоміг трудящим масам краю розпочати будівництво нового життя. В цьому відношенні присутність Радянських військ відіграла таку ж роль, як два з половиною десяти років

⁹⁵ Зб. «Галицький Ревком», кабінет рідкісної книги, ЛДНБ.

⁹⁶ Там же.

⁹⁷ Прр [иші] йтиме мовя далі.

пізніше у визволених від фашистського ярма країнах Центральної Європи, що входять сьогодні до могутнього соціалістичного табору — Польщі, Чехословаччині, Угорщині і ін. Повалені експлуататорські класи не мали змоги нав'язати народові згубної громадянської війни, що значно полегшило і прискорило хід соціалістичного будівництва.

Неоціненне значення для народних мас Галичини мав досвід Великої Жовтневої соціалістичної революції і соціалістичного будівництва в Росії і на Україні. Недарма на зборах партійних працівників у Москві 27/XI 1918 р. В. І. Ленін заявив, що «хід подій настільки підтвердив правильність наших поглядів, що тепер усі революції, які почались на Заході, йдуть під лозунгом Радянської влади і створюють цю Радянську владу»⁹⁸. Дещо пізніше, в квітні 1920 р. він ще раз підкреслив, що деякі основні риси Жовтневої революції мають міжнародне значення, розуміючи під цим міжнародну значимість або історичну неминучість повторення в міжнародному масштабі того, що було в Росії⁹⁹.

Творче використання досвіду Російської РФСР та Української РСР відіграло величезну роль у будівництві і зміцненні молодого Галицької Соціалістичної Радянської Республіки, зокрема при створенні органів державної влади і управління, при розробці та прийнятті всіх найважливіших державних законодавчих актів у галузі промисловості, сільського господарства, культурно-просвітньої роботи, з національного питання. Недарма ще на початку серпня 1920 р. в бесіді з представниками Радянської преси В. П. Затонський заявив, що Радянська влада в Галичині може бути навіть міцніша, ніж у перші роки на Україні, де спочатку не вистачало ні відданих працівників, ні самого досвіду широких мас, «яким потрібно було деякий час переконуватися в перевагах Радянської влади перед денікінщиною і петлюрівщиною»¹⁰⁰.

Досвід Радянської влади в Росії і на Україні активно сприймався і втілювався у життя керівними партійними і державними діячами Галицької РСР, що в великій мірі полегшувало проведення корінних революційних перетво-

⁹⁸ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 181—182.

⁹⁹ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 5.

¹⁰⁰ «Коммунист», 12. VIII 1920 р.

реть у республіці, давало можливість уникнути численних помилок і недоліків. Вже сам факт проголошення Галицької Соціалістичної Радянської Республіки як суверенної держави, гербом якої став серп і молот з п'ятикутною зіркою, а прапором — червоний прапор¹⁰¹, був яскравим проявом вірної реалізації принципів ленінської національної політики. Трудящі маси Галичини протягом багатьох століть тяжіли до своїх єдинокровних братів на Сході, мріяли про возз'єднання всіх українських земель, героїчно боролись за здійснення цієї мрії. Розпад Австро-Угорської імперії, перемога соціалістичної революції на Україні і, нарешті, прихід радянських військ до Галичини зробили їхні мрії живою реальністю.

Але Галицький Революційний Комітет правильно міркував, що возз'єднання Галичини з Українською РСР повинно бути оформлене відповідним актом-декларацією, референдумом, прийнятим на народних зборах чи компетентному з'їзді. Партійні і державні діячі ГСРР розуміли, «що соціалістична революція в Радянських республіках, зокрема в Галичині, може існувати тільки при найтіснішій єдності політичних сил і економічних засобів цих республік», але, як писалося в одному з документів, «що стосується формальної державної приналежності Радянської Галичини до соціалістичної Федерації Республік, то цю справу мав вирішити I Всегалицький з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів»¹⁰²

Думку Галревкому більш докладно розвинув його голова Затонський в вже згадуваній бесіді з журналістами, сказавши: «Щодо питання про державне існування Галичини, то... немає підстав поспішати..., бо для Радянської республіки питання про державну приналежність є взагалі третьорядним. Перший з'їзд Рад Галичини вирішить питання про свою політичну орієнтацію. Поки ж завданням Галревкому, що складається з українців і поляків за національністю та комуністів за партійністю, є: 1) Боротьба з польськими насильниками і українськими лакеями-зрадниками, та 2) Організація Радянської влади трудящих Галичини»¹⁰³.

¹⁰¹ Див.: «Вільний час», 11.X 1920 р.

¹⁰² ПА ІІІ ЦК КПУ. ф. 1, оп. 5, спр. 459, арк. 41.

¹⁰³ «Коммунист», 12. VIII 1920 р.

Створення Галицької СРР було, як видно з цих документів, тимчасовим, але ефективним заходом Компарті Східної Галичини і Галревкому, який вибивав ґрунт з-під ніг буржуазно-націоналістичних «діячів» в антирадянській пропаганді. Проте Компартія і Тимчасовий уряд ніколи не ігнорували прагнень робітників і селян Галицької СРР до возз'єднання з Радянською Україною, всіляко підтримували ці прагнення. «Якось всі переконані, — писалось у доповідній записці у ЦК КП(б)У, — що Галичина приєднається до Радянської України, вважають це цілком природним і навіть дивуються, що з'їздові Рад прийдеться вирішувати таке просте і до очевидності ясне для всіх питання»¹⁰⁴.

¹⁰⁴ В. Маланчук. Торжество ленінської національної політики, Львів, 1963, стор. 203.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СТРУКТУРА ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ ГАЛИЦЬКОЇ СРР

Прийшовши до влади, робітничий клас і трудове селянство Галичини повинні були вжити всіх заходів для закріплення своєї перемоги, для зміцнення проголошеної декларацією і декретом № 1 Галревкому Радянської влади. З цією метою необхідно було насамперед замість попереднього буржуазно-поміщицького державного апарату побудувати новий державний апарат, який виражав би волю трудящих мас.

Висновок про те, що робітничий клас, захопивши владу, не може використати в своїх цілях механізм буржуазної держави, а повинен знищити його, був зроблений ще К. Марксом на підставі досвіду революції 1848—1851 рр. у Франції. В своїй праці «18 брюмера Луї Бонапарта» К. Маркс прямо писав, що «всі перевороти вдосконалювали цю машину, замість того, щоб зламати її», а тому обов'язковим завданням пролетаріату в революції щодо держави повинно бути «розбити, зламати буржуазну державну машину»¹. Цей висновок Маркса В. І. Ленін у відомій роботі «Держава і революція» характеризував як головне у вченні марксизму про державу², вказуючи,

¹ К. Маркс. «18 брюмера Луї Бонапарта». К. Маркс і Ф. Енгельс, вибрані твори, в 2-х томах, т. I, К., 1948, стор. 291—292.

² В. І. Ленін. Твори, т. 25, стор. 367.

що розбити буржуазну державну машину, «зламати її — такий дійсний інтерес «народу», більшості його, робітників і більшості селян, така «попередня умова» відного союзу бідніших селян з пролетарями, а без такого союзу демократія не міцна і соціалістичне перетворення неможливе»³.

Необхідність зламу буржуазної державної машини була підтверджена досвідом Паризької Комуні 1871 р. і особливо досвідом Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Завдання створення нового, соціалістичного державного апарату під час Жовтневої революції являло величезну трудність, бо ні прикладів організації такого апарату, ні зразків його діяльності людство не знало. Досвід Паризької Комуні тільки частково міг бути використаний у Росії, де склалися інші соціально-економічні і політичні передумови революції. Тільки революційне чуття робітників і селян могло підказати конкретні шляхи будівництва державних органів соціалістичної держави. І ось революційна творчість мас у Росії, спрямовувана Комуністичною партією, створила Ради, нові, справді народні органи пролетарської державності, а потім цілу систему інших органів пролетарської диктатури.

Тим самим поставлене перед галицькими трудящими завдання організації органів соціалістичної держави було значно полегшене, вони могли використати і справді широко використовували революційну практику побудови радянських органів влади і управління в Росії, на Україні.

Як вже згадувалося, першими ж законодавчими актами Галревком провів корінну ломку польського буржуазно-поміщицького державного апарату в Галичині і проголосив, що вся повнота влади в Галицькій СРР переходить до його рук, а на місцях — до повітових і сільських ревкомів.

Для організації і керівництва окремими галузями державного управління при Галревкомі було створено спочатку 12 відділів: закордонних справ; фінансовий; земельний; продовольчий; торговельно-промисловий; праці та соціального забезпечення; юстиції; народного здоров'я; транспортний; організаційно-політичне управління; Рада

³ В. І. Ленін. Твори, т. 25, стор. 377.

народного господарства; Надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією.

Дещо пізніше, виходячи з соціально-економічних і політичних потреб республіки, в міру розвитку і ускладнення управління різними галузями господарського і політичного життя, Галревком рядом декретів і постанов утворив ще 6 відділів. Декретом № 6 від 25 серпня 1920 р. для загального керівництва всією роботою «по організації революційної Радянської влади на місцях» було утворено відділ внутрішніх справ⁴.

Декретом № 7 від 25 серпня 1920 р. з метою «правильної організації військової справи на території Галичини» та для об'єднання і координації діяльності військових комісаріатів на місцях утворено військовий відділ⁵.

Декретом № 15 від 9 вересня 1920 р. «щоби бути пролетарським оком радянського будівництва, наглядати за точним, совісним і негайним виконанням усіх декретів, постанов, розпоряджень, над способом їх проведення в життя в усіх галузях радянського будівництва» утворювалась робітничо-селянська інспекція⁶. Робітничо-селянська інспекція покликана була боротися з можливими недоліками такого характеру, як протекційність у прийомі на службу в державні органи, бездушна канцелярщина, неробство і занедбування доручених справ, з зловживаннями і порушеннями закону. Вона повинна була встановити пролетарський контроль над усіма установами і організаціями, «щоби притягнені до праці... бувші прислужники буржуазії не мріяли про поворот до старого»⁷. В разі виявлених порушень соціалістичної законності РСІ мала право ставити перед відповідними керівними органами пропозицію про усунення винних осіб з посади і притягнення їх до судової відповідальності.

Розуміючи, що перевірка і контроль неможливі без участі широких народних мас, прагнучи залучити широке коло робітників і селян до участі в роботі державних органів взагалі, Галревком у 7 і 8 параграфах декрету вказував: «Притягати до контрольної служби як у центрі, так і на місцях робітників і селян та пролетарські організації. Поступово притягати до участі в пролетарській конт-

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 5, спр. 7, арк. 6.

⁵ Там же, арк. 7.

⁶ Там же, арк. 25.

⁷ Там же, арк. 26.

рольній діяльності якнайширші верстви працюючого населення»⁸.

В останні дні серпня Галревком видав тимчасову постанову, пізніше замінену декретом № 21 про організацію відділу народної освіти. Відділ створювався «для загального керівництва освітою і соціальним вихованням у всіх їх галузях на території ГСРР»⁹. Очолював відділ народної освіти завідуючий, який призначався Галревкомом і ніс повну відповідальність за всю роботу відділу. Крім завідуючого, для управління відділом створювалася колегія, склад якої підбирав і пропонував на затвердження Галревкомові завідуючий. У відання колегії входили питання, які належали до загального управління відділом, встановлення загальних принципів організації народної освіти, затвердження її загального плану і т. п.

У десятих числах вересня 1920 р. (точна дата невідома) з метою посилення видавничої діяльності і переборення численних труднощів у цій справі, зв'язаних з відсутністю друкарень, паперу, «для організації всієї видавничої справи і розповсюдження всіх родів друкарських виробів» при Галревкомі було створено Всегалицьке Радянське видавництво¹⁰. Очолювала Всегалицька колегія в складі голови і двох членів, яку призначав Галревком.

Останній відділ Галревкому, відділ пошт і телеграфу, був утворений декретом Галревкому 13 вересня 1920 р.¹¹. На чолі відділу пошт і телеграфу стояла колегія в складі трьох чоловік, яку призначав Галревком.

Таким чином, при Галревкомі було утворено 18 відділів. Тут напрошується порівняння його остаточної структури з урядом Російської Федерації, утвореним з 18 наркоматів першою Радянською Конституцією РРФСР 1918 р. 16 відділів Галревкому і наркоматів Раднаркому співпадають повністю. Цим ще раз підтверджується, що здобутий ціною багатьох зусиль досвід братнього російського народу у будівництві соціалістичної держави служив дороговказом усім іншим народам нашої багатона-

⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 5, спр. 7, арк. 27.

⁹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 41, арк. 28.

¹⁰ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 539—540.

¹¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 5, спр. 7, арк. 57.

ціональної Батьківщини, в тому числі і західноукраїнським трудящим.

Деякі відділи Галицького Революційного Комітету в свою чергу ділились на підвідділи, комітети і комісії, кожен з яких мав досить чітко визначену компетенцію. Компетенція усіх структурних одиниць Галревкому, їх правове положення були розроблені відповідними законодавчими актами-декретами, постановами, статутами. На чолі кожного підвідділу чи управління стояв завідувачий, затверджуваний Галревкомом на пропозицію завідуючого відповідним відділом. Порядок же керівництва відділами був інший. Тут тісно перепліталися принципи єдиначальності і колективного керівництва, іноді виступаючи в тісному поєднанні, іноді відокремлено (в залежності від завдання і значення відділу, а може, і від особистих якостей завідуючого). Так, такі відділи, як військовий, внутрішніх справ, транспортний, очолювалися одноособовими керівниками; на чолі відділу пошт і телеграфу, Всегаливидаву стояли колеґії; в таких відділах, як фінансовий, народної освіти, управляв завідуючий спільно з колеґією.

Корінна ломка органів буржуазно-поміщицької влади проходила і на місцях — в повітових центрах, містечках і селах Галицької СРР. Весь старий повітовий і сільський апарат державного характеру і громадського «самоуправління» був ліквідований, за винятком громадських посад (наглядачів за общинними лісами, худобою, за станом доріг).

Вже на своєму першому засіданні 1 серпня 1920 р. як деталізацію статті «2» декрету «Про встановлення Соціалістичної Радянської влади в Галичині»¹² Галревком прийняв тимчасову інструкцію «Про організацію органів Радянської влади». Вказавши на специфіку адміністративно-територіального поділу Галичини — село, повіт, центр, — Галревком вирішив поки що залишити попередній адміністративний поділ, як це було зроблено в РСФСР і УРСР. Але він тут же застеріг, щоб «приймаючи стару форму, надати їй радянський зміст»¹³. Далі інструкція регламентувала порядок утворення, структуру

¹² Див.: Збірник декларацій, декретів і розпоряджень Галицького Революційного Комітету, Тернопіль, 1920, стор. 9.

¹³ Зб. «Листівки Галицького Революційного Комітету». Наукова бібліотека ЛОЛДУ ім. Ів. Франка.

і компетенцію місцевих органів Радянської влади, якими повинні були стати сільські, містечкові і повітові революційні комітети¹⁴.

Сільський ревком повинен був обиратися на сільському сході в кількості трьох чоловік, коли населення села становило до 2 тис. жителів, і п'яти чоловік, коли населення становило понад 2 тис. жителів. Будучи органом диктатури робітничого класу і найбільшого селянства, Галревком неухильно проводив у життя класову лінію — право участі у сільських сходах, а значить, і право вибору ревкому мали «тільки трудові сільські елементи — безземельні і малоземельні селяни», а позбавлялися цього права ті, «які користуються найманою працею або займаються спекуляцією»¹⁵. На сільському сході зі складу ревкому обирався його голова, а інші організаційні питання (розподіл функцій між членами ревкому і т. п.) вирішувалися на засіданні ревкому. Сільському ревкому в межах села належала вся повнота законодавчої і виконавчої влади. Він зобов'язаний був «держати в селі лад революційний і порядок», вести боротьбу з контрреволюцією, дезертирством, грабунками, виконувати розпорядження вищестоящих органів¹⁶. У своїй діяльності сільревком повністю і безпосередньо був підпорядкований повітовому ревкому. Він був також зобов'язаний виконувати накази і розпорядження червоноармійських військових частин (але затверджених круглою печаткою даної частини).

Аналогічним способом створювався апарат Радянської влади в неповітових містах і містечках. Містечковим ревкомом спеціально ставилося в обов'язок «слідити за спекулянтами і контрреволюцією»¹⁷. Вони теж підпорядковувалися повітовим ревкомом.

На відміну від попередніх двох ланок, повітові революційні комітети не обиралися населенням. Їх безпосередньо призначав Галревком через своїх представників, посланих у повіти або через представників політвідділів Червоної Армії. До прибуття їх у повітові центри влада в повітах здійснювалася тимчасовими органами, які склалися з представників військової частини і 2—3 чоловік

¹⁴ Зб. «Листівки Галицького Революційного Комітету».

¹⁵ Там же.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Там же.

з міста і повіту (переважно комуністів), висунених робітниками і міською та сільською біднотою. Завданням такого тимчасового органу було проводити роз'яснювально-агітаційну роботу серед населення, здійснювати посередництво між населенням і армією, подавати останній допомогу, взяти на облік державне майно.

З моменту створення у повіті революційного комітету вся влада переходила до рук ревкому. Відчуваючи вже з самого початку нестачу досвідчених партійно-державних кадрів, здатних очолити повітревки, Галревком звертався з проханням до політвідділів військових частин вводити до складу ревкомів хоч би «одного представника, ознайомленого з системою Радянської влади, маючого досвід Радянського будівництва і володіючого одною з місцевих мов — українською чи польською»¹⁸.

При повітревках спочатку слід було утворювати: відділ управління, відділ земельно-господарський, відділ фінансовий, підвідділ відділу управління по боротьбі з контрреволюцією¹⁹. Крім цих відділів, повітревком виділяв з свого складу підвідділ міського управління і підвідділ повітового управління з спільною канцелярією і спільним керівництвом з боку голови ревкому.

Повітревки повинні були зайнятися встановленням революційної влади в повітах, вживаючи усіх потрібних для цього заходів, вести постійну агітацію і пропаганду, організовувати віча, збори і мітинги, вдавати листівки і відозви, «тримаючи якнайточніший зв'язок з ревкомамі села і містечка». У відношенні до містечкових і сільських ревкомів повітревки виступали як вища інстанція, контролювали їх діяльність, мали право «змінювати і назначувати такі ревкоми відповідно до місцевих умов»²⁰. При цьому Галревком, попереджуючи, що «треба дуже пильно уважати, щоби влада була виключно класовою», застерігав проти всяких проявів буржуазного націоналізму, вказував на їх шкідливість і недопустимість в умовах будівництва соціалістичної держави. «До участі в ревкомах, — говорилося в інструкції, — обов'язково втягати, крім українського трудового елементу, польський і єврейський»²¹.

¹⁸ Зб. «Листівки Галицького Революційного Комітету».

¹⁹ Там же.

²⁰ Там же.

²¹ Там же.

Декілька днів пізніше Галревком прийняв ще один важливий документ у справі будівництва радянського державного апарату. Замість колишньої жандармерії і поліції, які служили вірним зняряддям у руках панівних кіл Австро-Угорщини та панської Польщі для гноблення трудящих мас, декрет № 10 оголошував про створення на території Галицької Соціалістичної Радянської Республіки робітничо-селянської міліції²². Міліція створювалась для охорони революційного порядку, соціалістичної власності, особистої безпеки і майна громадян республіки, а також для боротьби з усякими злочинцями і контрреволюційними елементами²³. Міліція була разом з тим виконавчим органом усіх ланок ревкомів.

З прийняттям цих законодавчих актів будівництво робітничо-селянського державного апарату на місцях пішло швидше. Керівництво Галревкому, його відділи, усі державні діячі республіки включилися в організацію ревкомів у повітах, містечках та селах. На місця із завданням створити ревкоми були відправлені політпрацівники військових частин, усі члени і працівники Галревкому²⁴. Про їх активну діяльність свідчить своєрідна скарга секретаря Тернопільського політревкому, що «дуже було б бажаним, якби хоч один член ГРК сидів постійно в Тернополі»²⁵.

З метою полегшення організації повітревкомів, створення відповідної до їх діяльності структури, Галревком і його відділи видали ряд постанов і інструкцій. Як доповнення до інструкції «Про організацію органів Радянської влади», відділ праці і соціального забезпечення Галревкому в кінці серпня видав тимчасову постанову про організацію при всіх повітревкомах повітових відділів праці і соцзабезпечення²⁶. Відділи праці і соцзабезпечення при повітревкомах повинні були «організувати інспекцію праці і технічний нагляд в промисловості», безплатну медичну допомогу робітникам і безробітним, розподіляти робочу силу між галузями народного господарства, регулювати зарплату, робочий час і умови праці, вирішувати

²² Зб. «Галицький Ревком», ЛДНБ, відділ рідкісної книги.

²³ Там же.

²⁴ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 19, арк. 113.

²⁵ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 40, арк. 2.

²⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 8, арк. 25.

всякі трудові спори і т. д.²⁷ Для управління цим відділом кожний повітревком призначав колегію, до складу якої входив обов'язково завідуючий повітревкомом і представник профспілки.

На початку серпня Галревком прийняв тимчасовий статут для організовуваних при повітревкомах продовольчих відділів. Метою їх створення була «заготовка і розподіл серед населення повіту продуктів харчування і речей фабрично-заводської продукції, підрахунок і заготовка згідно з планами і нарядами продуктів харчування; організація переробки споживчих продуктів; розподіл населення по категоріях для одержання згідно з ними споживчих продуктів»²⁸. Очолювалися продовольчі відділи призначуваними з центру завідуючими²⁹.

Діяльність центральних органів ГСРР по організації і зміцненню місцевих ланок державного апарату тривала і у вересні. 11 вересня Галревком видав постанову про організацію відділів народної освіти при повітових і місцевих ревкомах. Завданням місцевих відділів народної освіти — повітових, містечкових і сільських — було плано-мірне ведення культурно-освітньої роботи. Затверджені Галревкомом завідуючі відділами народної освіти повинні бути людьми «з класу пролетарського, а тільки в крайнім разі педагоги з безпартійних, але за попередньою згодою відділу освіти Галревкому»³⁰. При містечкових і сільських ревкомах освітньою справою керував, як правило, один чоловік, що не виключало в разі необхідності можливості створити відділ народної освіти в більшому складі.

Через 2 дні, 13 вересня 1920 р., відділ юстиції Галревкому надіслав повітревкомам директивний лист про створення в повітах правових відділів з метою «об'єднання і керування діяльністю судових установ, для складання колегій народних слідчих, народних обвинувачів, оборонців і правних заступників»³¹. Правові повітові відділи належало створювати в такому складі: підвідділ організаційно-судовий; підвідділ адміністративно-господарський, підвідділ правового контролю і поради і підвідділ тюрем-

²⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 8, арк. 25.

²⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 42, арк. 2.

²⁹ Там же.

³⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 39, арк. 7.

³¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2190, оп. 1, спр. 9, арк. 1.

но-карний³². Повітовий ревком зі своїх членів повинен призначити завідуючого правовим відділом, який одночасно завідував би підвідділами першим і третім, та його заступника, який одночасно завідував би підвідділами другим і четвертим.

В умовах інтенсивної організаційної роботи апарат Радянської влади в повітах налагоджувався швидко. Так, тимчасовий повітовий ревком у м. Збаражі був організований вже 27 липня, на другий день після визволення міста від білополяків. До призначення іншого, постійного, чи затвердження цього складу повітревкому Галревкомом він негайно приступив до пропаганди серед населення повіту ідей і завдань Радянської влади, до налагодження тісних зв'язків населення з армією. Але вже тоді, хоч і будучи тимчасовим, незатвердженим органом, повітревком розгорнув велику роботу по організації сільських і містечкових ревкомів у повіті, видав їм ряд інструкцій щодо збору зерна з панських ланів. Як видно зі звіту голови тимчасового ревкому т. Хименка, таких ревкомів у повіті до часу призначення нового, постійного повітревкому було створено 17³³. З серпня 1920 р. Збаразький повітревком був переобраний у зв'язку з направленням Галревкомом у Збараж більш підготовлених працівників. При цьому, як видно з документів,³⁴ були сформовані такі відділи: відділ управління, праці і соціального забезпечення, комунальний, просвітний, продовольчий, охорони здоров'я, команда міліції, загальна канцелярія. Відразу ж після затвердження весь склад ревкому активно приступив до роботи.

Так само проходила організація повітревкомів у Тернополі³⁵, Тереховлі³⁶, Рогатині³⁷, Бродах³⁸, Заліщиках³⁹ та інших повітових центрах. При цьому, як правило, крім призначених з центру осіб, до складу повітревкому місцеве населення обирало ще 2—3 своїх представників, які добре знали місцеві умови⁴⁰.

³² ЦДАЖР УРСР, ф. 2190, оп. 1, спр. 9, арк. 2.

³³ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 3, арк. 1.

³⁴ Там же.

³⁵ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 40, арк. 1—3.

³⁶ ЦДАЖР, УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 13, арк. 5.

³⁷ Там же.

³⁸ Там же, спр. 40, арк. 17.

³⁹ ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 191, арк. 6.

⁴⁰ Там же.

З утворенням середньої ланки радянських органів в Галичині — повітових революційних комітетів — організація містечкових і сільських ревкомів пішла ще швидше, оскільки до вже раніш направлених на місце представників Галревкому приєдналася велика група агітаторів-організаторів, посланих повітревкомами⁴¹. Інформаційно-інструкторські підрозділи повітревкомів приділяли багато уваги цій важливій справі, при багатьох з них були навіть створені спеціальні групи таких агітаторів-організаторів⁴², наділених відповідними мандатами і широкими повноваженнями.

Підтвердження позитивних результатів їх діяльності можна знайти в численних архівних документах. Так, вже 1 серпня в с. Пеньківці (Збараський повіт) відбувся мітинг, на якому виступили представники від радянських військових частин і повітревкому. Добре підготовлена промова представника повітревкому, що знав настрої і характер галицьких селян, викликала у слухачів великий ентузіазм і велике довір'я до Радянської влади і Червоної Армії. На мітингу було обрано сільський ревком⁴³. Такий же мітинг, присвячений виборам ревкому, був скликаний 8 серпня в с. Настасів на Тернопільщині⁴⁴. На мітингу виступили з промовами 4 агітатори, які розповіли селянам про Радянську владу, її цілі і завдання, про мету приходу Червоної Армії до Галичини, про необхідність створення місцевих органів влади. Після їх виступів одногосно була прийнята резолюція з привітанням Червоної Армії і Радянській владі, з виявленням їм повного довір'я і підтримки, та обрано ревком з 5 чол.⁴⁵

Робітники і найбільше селянство з увагою ставилися до виборів. У багатьох містах і селах виборці висували навіть по 8—10 кандидатів, з яких по більшості поданих голосів вже обиралися 3 або 5 членів ревкому⁴⁶. В ряді випадків для контролю над діяльністю ревкому і різних громадських органів обиралися контрольні комісії⁴⁷. Од-

⁴¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 3, спр. 4, арк. 113.

⁴² ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 1, арк. 14.

⁴³ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 5, арк. 48.

⁴⁴ ТОДА, ф. Р-2286, оп. 1, спр. 2, арк. 2.

⁴⁵ Там же.

⁴⁶ ТОДА, ф. Р-2827, оп. 1, спр. 4, арк. 4; ф. Р-2369, оп. 1, спр. 26, арк. 29, 84 і ін.

⁴⁷ ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 26, арк. 45.

ночасно з виборами революційних комітетів у містечках і селах обиралася міліція. Так, селяни с. Залісся (Буцацький повіт), вислухавши доповідь представника повітревкому про суть і завдання Радянської влади, постановили обрати революційний комітет у складі трьох чоловік і міліцію села в складі п'яти чоловік, «задачею якої є удержання порядку в селі і виконання розпоряджень та постанов сільського ревкому»⁴⁸.

Сільська і містечкова міліція обиралася, як правило, в кількості 5—10 чол., хоча в більших містечках і селах кількість міліціонерів доходила до 15 чол.⁴⁹.

Вже в першій половині серпня ревкоми і міліція були обрані в селах Голошинці, Чернихівці, Верхняки, Кошляки, Новики та ін. Збараського повіту⁵⁰, Бровари, Трибухівці, Порхове та ін. Буцацького повіту⁵¹; Білоскірка, Кутківці, Луки Великі, Людвиківці, Сушин та ін. Тернопільського повіту⁵².

Справа організації ревкомів на місцях, особливо по селах, полегшувалася тим, що «селянство з великим ентузіазмом прийнялось за організацію Радянської влади», — згадує один з учасників тих подій⁵³. Більше того, по деяких селах ревкоми виникали стихійно, ще до приїзду представників з повіту чи військової частини⁵⁴. А коли ті прибували і питали в селян, «чи добрий вибір ревкому», то в багатьох випадках селяни заявляли, що «задоволені членами свого ревкому, вибір вийшов з їх волі»⁵⁵.

Представники Галревкому, повітревкомів і політвідділів військових частин допомагали населенню не тільки у виборах ревкомів, міліції, але й інструктували членів новообраних органів, намічали основні напрямки їх діяльності, знайомили з законодавчими актами Галревкому. «Після виборів, — згадує один з таких агітаторів-організаторів Р. Заклинський, — ми збиралися з сільським ревкомом, обговорювали питання його роботи, завдання.

⁴⁸ ТОДА, ф. Р-2827, оп. 1, спр. 4, арк. 12.

⁴⁹ Там же, спр. 6, арк. 2, 3, 18, 36, 38 та ін.

⁵⁰ Там же, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 5, арк. 11, 22, 28, 39 та ін.

⁵¹ Див.: ТОДА, ф. Р-2827, оп. 1, спр. 5, арк. 1—12.

⁵² Див.: там же, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 26, арк. 14, 84, 92, 162 і ін.

⁵³ Див.: «Західна Україна», № 7—8, 1930 р., стор. 34—35.

⁵⁴ Див.: там же, стор. 35.

⁵⁵ ТОДА, ф. Р-2827, оп. 1, спр. 4, арк. 12.

його права і обов'язки, вивчаючи детально кожну вар-
ту уваги справу»⁵⁶.

У багатьох селах для забезпечення інтересів біднішо-
го селянства і допомоги ревкомам у боротьбі з куркулями
одночасно з ревкомаами і міліцією обиралися коміте-
ти бідноти⁵⁷ переважно в складі трьох чоловік — пред-
ставників безземельної і малоземельної частини селянства.

Вже в другій половині серпня повітревкоми, пові-
домляючи Галревком про результати своєї діяльності в
організації містечкових і сільських органів Радянської
влади, писали у звітах: Заліщицький — «В цілому пові-
ті засновано ревкоми... всі радянські установи працюють.
Міліція зорганізована»⁵⁸; Бродівський — «У всіх селах
повіту організовано ревкоми... Відбувся повітовий з'їзд
селян»⁵⁹; Зборівський — «По селах організовано ревкоми...
міліцію, в кількості 200 чол.»⁶⁰; Рогатинський — «Орга-
нізація ведеться дуже гарно... народ дуже прихильний»⁶¹;
Тернопільський — «У всіх селах (87) організовано сіль-
ські ревкоми... більше чим в половині сіл повіту заложено
комнезами, котрі проводять живу роботу в напрямку за-
спокоєння потреб бідного населення»⁶².

Створення радянських органів на місцях справді про-
ходило організовано і швидко. Переконаючись на власно-
му досвіді, що таке Радянська влада, зрозумівши її но-
вий, всенародний характер, її мету, робітники і селяни
Галичини одноголосно заявляли: «Згуртувавшись силь-
ною лавою довкола теперішнього Галицького Ревкому,
(вони) висловлюють йому своє довір'я і готовність до-
помогти з усіма зусиллями при будові Радянської влади
Східної Галичини»⁶³.

Працівників для повітових, містечкових, сільських рев-
комів та інших органів Радянської влади Галревком зна-
ходив на місцях або прислав з центру. Значна частина
їх була з галицьких робітників і селян, в основному ко-

⁵⁶ «Західна Україна» № 7—8, 1930, стор. 66, Див.: ТОДА,
ф. Р-2369, оп. 1, спр. 26, арк. 29.

⁵⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 11, арк. 1, 5; спр. 26,
арк. 17, 31, 92.

⁵⁸ «Більшовик», 24. VIII 1920 р.

⁵⁹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 7, арк. 2.

⁶⁰ Там же, спр. 1, арк. 27.

⁶¹ Там же.

⁶² ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 9, арк. 14.

⁶³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 4, арк. 2.

муністів, які перед тим перебували на території Російської і Української республік, в армійських частинах. Вони пройшли школу революційної боротьби, в ряді випадків закінчили, спеціально організовані для галичан, партійні і радянські школи, курси, мали досвід радянського будівництва в Росії і на Україні. В інших випадках на керівні посади, особливо в повітревкомах, призначалися вихідці з російського і українського пролетаріату, що мали досвід радянського будівництва. Так, головою Збарзького повітревкому був призначений росіянин Хохлов. Під його керівництвом повітревком розгорнув активну діяльність, причому найбільш активно, — як писалося в доповідній записці представника Галревкому з Збаржа, — працював голова ревкому т. Хохлов і зав. земвідділом т. Сап'яний (наддніпрянець). Останній характеризувався як чудовий, знаючий свою справу працівник⁶⁴.

Апарат сільських і містечкових ревкомів комплектувався, як правило, з місцевих людей. Самі селяни дбали про те, щоб обирати в ревкоми перевірених, відданих справі соціалізму людей. Селяни с. Костельники Бучацького повіту при виборах ревкому вирішили «виробити в комітет найбільш бідних і найбільш прихильних Радянській владі людей»⁶⁵. Селяни с. Русилів цього ж повіту «переконавшись, що тільки керівництво народу — трудящих селян і робітників — може бути справедливим», постановили «виробити в комітет найбільш бідних і чесних людей: головою ревкому М. Василяка — у нього 4 морги землі, членами ревкому Данчука М., землі в нього 1 жорг і Дмитра Кіндрата, має 1 морг землі». В міліцію постановили теж обрати «найбільш бідних і чесних людей: М. Легкуна, А. Пилипіва, в яких по 1 моргу землі, М. Ігнатіва, М. Олинчука — по 1,5 морга і М. Пасинюка, який землі не має зовсім»⁶⁶.

Головами ревкомів селяни обрали звичайно заслужених, авторитетних на селі людей, бідняків, або відомих своїми революційними поглядами і справами людей. Так, в одному з сіл Гусятинського повіту головою був обраний житель села, в минулому робітник-шахтар⁶⁷, в іншому, на Збаражчині — селянин-бідняк, один з організа-

⁶⁴ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 36, арк. 7.

⁶⁵ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 481.

⁶⁶ Там же, стор. 468—469.

⁶⁷ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 517.

торів і активних учасників сільського страйку в 1902 р.⁶⁸ Недарма один з представників Галревкому, який на протязі тижня об'їхав 13 сіл Гусятинського повіту, донесив у Тернопіль, що до виборів в ревкоми населення ставиться дуже уважно, вибирають туди тільки безземельних або малоземельних, бо багатим не місце в ревкомах⁶⁹.

Поряд з серйозним підходом до виборів ревкомів, робітники і селяни Галичини, незважаючи на багаторічну націоналістичну обробку, проявляли справжні зразки пролетарського інтернаціоналізму. У цьому ж донесенні до Галревкому писалося, що ніякої національної ворожнечі немає. Навпаки, коли єврей або поляк працює, «не тягне руки за панами», то більшість населення старається «аби національна меншість не терпіла ніякої кривди»⁷⁰. Практичним підтвердженням цих слів може бути склад містечкового ревкому в Помор'ях. Обраний 24 серпня на зборах жителів, він складався з двох українців, двох поляків і одного єврея — усі селяни і ремісники. І як показала діяльність ревкому, населення Помор'ян було «дуже задоволене Радянською владою»⁷¹. Такий же факт спостерігається в Перемишлянах, де до складу повітового ревкому увійшло два українці, два поляки і два євреї⁷², у визволеному на два дні дивізією Червоного козацтва Стрию, де відразу утворився тимчасовий комітет в аналогічному складі⁷³.

Однак не всюди організація революційних комітетів проходила гладко, не відразу вдалося налагодити діяльність деяких з них. Були випадки, коли експлуататорським елементам міста і села вдавалось все-таки проникнути в ревкоми з метою їх дискредитації в очах народу, зриву роботи. З цієї точки зору характерним є донесення повітревкому з Чорткова, в якому писалося, що «в селах Муховці і Свидовій влада багачів. Біднота боїться і мовчить. Місцевий піп впливав на своїх «рабів», щоби вибирали в ревком багатих, бо вони «мудріші», в млині ведеться спекуляція, міліція поводить з населенням бру-

⁶⁸ ЦДІА УРСР в м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 782, арк. 2.

⁶⁹ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 101.

⁷⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 4, арк. 5.

⁷¹ «Більшовик», 29. VIII 1920 р.

⁷² «Wiek Nowy», 29. IX 1920 р.

⁷³ «Kurjer Lwowski», 30. VIII 1920 р.

тально. Те ж саме в селах Криволюки і Базар»⁷⁴. При допомозі багатіїв і особливо священників, до складу деяких ревкомів, а то і головами їх обиралися представники колишньої польської адміністрації, вийти, які аж ніяк не були бідняками⁷⁵ і всіма способами намагались саботувати проведення в життя соціалістичних перетворень, приховували від народу рішення і розпорядження радянських органів, перекручували їх зміст. Були також випадки, коли до складу ревкомів хоч і обирали вихідців з бідноти, але вони виявилися людьми нерішучими, неприципальними, малоініціативними⁷⁶, не захищали інтересів бідноти, або як, наприклад, в с. Скорики Збаразького повіту, прямо «підпали під вплив куркулів і місцевого священника, направляючих справу не по дорозі трудового народу, а на користь і визиск останнього, всіма силами стараючихся здержати дух часу і всеочищаючу атмосферу пролетарської революції»⁷⁷.

Розуміючи небезпеку такого становища, загрозу підриву авторитету і дискредитації Радянської влади в деяких місцевостях, Галревком рішуче взявся за викорінення експлуататорських елементів з радянських органів. В пресі (а також у формі листівок) появилася стаття В. А. Затонського «Що є дійсно Радянська влада»⁷⁸, в якій коротко з'ясовувалися суть і цілі Радянської влади та закликалося населення до широкої участі в роботі радянських органів і установ, до їх очищення від класово ворожих елементів. Підносячи один з найважливіших принципів діяльності Радянських державних органів, принцип відповідальності і звітності перед народом, стаття вказувала, що «ревком повинен бути весь час під контролем громади, а власне, її бідніших членів». А коли ревком «не робить того, що потрібно, — скинути його, посадити нових, енергійних людей... і коли біднота зорганізується і одностайно стане до будівництва нового життя — от тоді і буде дійсно Радянська влада...»⁷⁹.

Крім того, відділ внутрішніх справ Галревкому в половині серпня видав спеціальну інструкцію повітовим

⁷⁴ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 101.

⁷⁵ Там же, арк. 101.

⁷⁶ Див.: ТОДА, ф. Р-2290, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

⁷⁷ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 5, арк. 57—58.

⁷⁸ Див.: «Більшовик», 2. IX 1920 р.

⁷⁹ Там же.

ревкомам, в якій вказував, що «всі ті, хто служив війтами чи комісарами за буржуазної влади української чи польської», як і багаті, які користуються чужою працею, не можуть бути членами революційних комітетів. Тому належить переглянути склад ревкомів, де треба їх реорганізувати та звернути пильну увагу, «щоби ревкоми склались із бідних селян, які будуть твердо стояти на стороні революції та її здобутків»⁸⁰.

І, нарешті, 28 серпня Галревком прийняв важливий декрет № 12 «Про активне і пасивне виборче право по виборах до органів Радянської влади в ГСРР»⁸¹. Виборча система в ГСРР будувалась на принципах радянського соціалістичного демократизму. Гарантоване право обирати і бути обраним в органи Радянської влади одержали всі громадяни республіки, незалежно від віросповідання, національності, місця проживання, освіти, яким на день виборів сповнилось 18 років⁸². Виборчими правами в ГСРР користувалися також іноземці, які належали до робітничого класу або трудового селянства.

Разом з тим, виходячи з наявності контрреволюційного елемента в Галичині, необхідності старанного добору в органи Радянської влади відданих справі революції людей, декрет позбавляв політичних прав: експлуататорів чужої праці; осіб, що жили з нетрудового доходу (процентів від капіталу, прибутків з підприємств, з майна і т. п.); приватних торгівців, комерційних посередників, служителів культу; службовців і агентів колишньої поліції, жандармерії, розвідувальних органів, членів австрійського цісарського дому. Крім того, не обирали і не могли бути обраними особи, визнані у встановленому порядку психічно-хворими і особи, які знаходились під опікою, а також злочинці. Злочинці позбавлялися виборчих прав на строк, встановлений законом або судовим вироком.

Після таких заходів робота по реорганізації ревкомів, засмічених ворожими соціалістичному ладу елементами, рушила вперед ще швидше, тим більше, що самі селяни,

⁸⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 3, арк. 1.

⁸¹ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 1, арк. 3; також ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 190, арк. 26; зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 451—452.

⁸² ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 1, арк. 3.

зрозумівши, куди штовхають їх війти та куркулі, добивалися перевиборів ревкомів, виганяючи звідти своїх класових ворогів. «Ревкоми, — констатував відрадний факт В. Затонський, — в які спочатку попадали всякі елементи, не виключаючи колишніх війтів... переобираються під тиском знизу... були випадки відкритої боротьби безкінних з куркулями»⁸³.

Перевибори відбувалися в усіх селах, де до влади, в тій чи іншій мірі, пробралися багатії та інші контрреволюціонери. Вже в другій половині серпня Бучацький повітревком доносив, що в повіті закінчується «реорганізація ревкомів в користь бідняків»⁸⁴. Про зростання класової свідомості найбіднішого селянства і його прагнення очистити революційні комітети, міліцію від ворожих елементів доносили Тернопільський, Заліщицький і інші повітревкоми⁸⁵. До Тернопільського повітревкому, наприклад, надійшов лист з с. Івачеве Долішне, в якому члени ревкому і біднота села просили усунути голову ревкому з його посади, бо «він багач (має 35 моргів), використовує найману робочу силу, не дбає про інтереси бідного селянства, нічого не робить, а при поляках був заступником польського війта»⁸⁶. Селяни с. Курники того ж повіту просили в повітревкому дозволу переобрати голову ревкому, «бо дбає тільки за себе, за нас не дбає, ніхто не знає, що він робить, не знаємо що таке Радянська влада і як ми тепер маємо поступати»⁸⁷.

Але були випадки, коли ініціативу цих перевиборів, скориставшись загальною кампанією, подавали куркулі, що не залишали надії пробратися в органи Радянської влади. Було й таке, що перевибори організовували неуповноважені на те особи і не там, де це було потрібно. Тому 5/IX 1920 р. Галревком видав обіжник до всіх повітревкомів, в якому звертав їх увагу на недопустимість реорганізації ревкомів невідповідними особами, що не мають досвіду, як це було, наприклад, у Борщівському повіті, а також вказував, що інколи допускаються перевибори по селах без відома повітревкомів, де або самі сільревкоми не хочуть працювати, або ініціативу переви-

⁸³ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 516--517.

⁸⁴ ПА ІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 40, арк. 4.

⁸⁵ ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 9, арк. 14.

⁸⁶ Там же, спр. 11, арк. 8.

⁸⁷ Там же, спр. 9, арк. 53.

борів подають куркулі⁸⁸. Галревком зобов'язував усі повітревкоми пильно контролювати перевибори, допускаючи їх тільки на вимогу не менш як двох третин уповноважених до голосування членів даної громади⁸⁹.

Вказівка була своєчасною і необхідною. Вже через декілька днів повітревкоми повідомляли про вислання всіх інструкторів і вільних партпрацівників на села, а Тернопільський повітревком, домовившись з політвідділом 60-ї дивізії, вислав у повіт також усіх курсантів командирської школи, забезпечивши їх необхідною літературою і газетами⁹⁰.

Реорганізація ревкомів пішла, звичайно, більш чітко. В багатьох селах замість непотрібних перевиборів всього ревкому усувалися тільки окремі його члени і дообиралися нові, в деяких доповнювався склад ревкому, оскільки при перших виборах не була дотримана інструкція Галревкому про обрання в населених пунктах понад 2 тис. жителів ревкомів з п'яти чоловік, а не з трьох⁹¹. В інших випадках, де це було потрібно, інструктори вказували сільревкомам на їх упущення і помилки, допомагали налагодити роботу.

Державний апарат Галицької СРР на місцях швидко налагоджувався, працював чіткіше, впевненіше.

Після здійснення революції одним з найважливіших завдань соціалістичної держави було придушення опору експлуататорів, встановлення і підтримання суворого революційного порядку, виховання у трудящих мас соціалістичної свідомості, почуття нової державної і трудової дисципліни. З цією метою на місці старого, буржуазно-поміщицького суду, який віками переслідував революційні і прогресивні дії, думки та починання народу, слід було створити в Галичині новий, соціалістичний суд.

Організація судового будівництва в Галицькій СРР почалася декретом № 18 Галревкому «Про народні суди, революційні трибунали та касаційний трибунал в ГСРР» від 28 серпня 1920 р. Проводячи в життя ідеї ленінських декретів про суд, республіка створювала нову, радянську судову систему: народні суди і з'їзди народних суддів; революційні трибунали; касаційний трибунал.

⁸⁸ Там же, спр. 27, арк. 10.

⁸⁹ ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 191, арк. 38.

⁹⁰ ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 9, арк. 20.

⁹¹ Там же, ф. Р-2827, оп. 1, спр. 6, арк. 20.

Ці судові органи повинні були здійснювати правосуддя кожен на своїй ділянці. Для цього вся територія Галицької Республіки була розбита на судові ділянки, де повинні були діяти народні суди, судові округи, де повинні були діяти з'їзди народних суддів, і трибунальні округи, де повинні були діяти революційні трибунали. Народні суди і революційні трибунали розглядали по суті всі судові справи, які належали до їх компетенції, а з'їзди народних суддів і касаційний трибунал в основному виступали як друга, касаційна інстанція, розглядаючи скарги сторін на рішення і вироки народних судів і революційних трибуналів.

В основу судоустрою Галицької СРР лягли ленінські демократичні принципи — виборність суддів і колегіальність розв'язання справ у суді, встановлені декретом про суд № 1, прийнятим Раднаркомом РРФСР 7.XII 1917 р.

Народний суд здійснював правосуддя в складі: одного постійного народного судді; постійного народного судді і двох народних засідателів; постійного народного судді і шести народних засідателів. Народних суддів і засідателів, згідно з § 10 декрету, обирали місцеві (міські, повітові правові відділи, для округу революційного трибуналу — відділ юстиції) органи Радянської влади⁹². Щоб забезпечити обрання на суддівські пости класово перевірених і разом з тим відповідних за рівнем правових знань людей, в декреті встановлювалися такі вимоги до кандидатів у народні судді: мати право обирати і бути обраним до органів Радянської влади в ГСРР (що, в свою чергу, визначалося декретом № 12); мати політичний досвід роботи в пролетарських організаціях, партії, профспілках, робітничих кооперативах, заводських комітетах чи радянських установах; мати теоретичну підготовку для виконання обов'язків радянського судді.

Постійний народний суддя повинен був безумовно відповідати першій вимозі і хоч би одній з двох останніх. Народними засідателями можна було обирати тільки тих громадян, які користувалися активним і пасивним виборчим правом⁹³. Правом висунення кандидатів у народні судді і засідателі користувалися згідно з § 30-им декрету: місцеві організації Комуністичної партії; радянські орга-

⁹² Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 453.

⁹³ Там же, стор. 456.

ни, робітничі кооперативи, фабрично-заводські комітети; сільськогосподарські комуни, професійні спілки, сільські Ради.

Народним судам в межах їх діляниць були підсудні усі кримінальні та цивільні справи, а також справи неспірного характеру, в тому числі ствердження факту або події, легалізація підписів, затвердження копій. Тим самим народні суди виконували в Галицькій СРР крім судових ще й нотаріальні функції, бо створення нотаріальних органів поки що через брак відповідних кадрів не передбачалося. Розгляд справ народними судами здійснювався в складі одного постійного судді, судді і двох засідателів та судді і шести засідателів. Народний суддя одноособово мав право: вирішувати справи про розлучення, справи неспірного характеру; проводити попереднє слідство по кримінальних справах, які він розглядатиме з участю двох засідателів; перевіряти законність і правильність затримання осіб під вартою і у випадку безпідставності затримання звільнити їх з-під варти; здійснювати нагляд за діяльністю органів міліції. Народний суд у складі постійного народного судді і шести народних засідателів розглядав по суті особливо небезпечні кримінальні злочини, як вбивство, заповдіння тяжких тілесних пошкоджень, згвалтування, грабунок, підробка грошових знаків і документів, хабарництво, спекуляція промисловими і продовольчими товарами, а також справи, передані в суд революційними трибуналами. Усі інші кримінальні, а також майже всі цивільні справи розглядав народний суд у складі постійного судді і двох народних засідателів.

Справи про всякого роду контрреволюційні виступи чи діяльність, в тому числі такі, як державна зрада, саботаж, шпіонаж, розглядалися революційними трибуналами, які могли визнати скоєні злочини не політичними і передати їх на розгляд до народного суду.

У відповідності з ленінською національною політикою ведення судочинства в Галицькій Соціалістичній Радянській Республіці допускалося мовами місцевого населення, причому питання про мову судового процесу в кожному конкретному суді вирішував міський або повітовий орган влади з участю представників суду.

Дуже важливим був § 23 декрету, який проголошував, що при розгляді справ народний суд повинен застосову-

вати тільки законодавчі акти радянських органів, а в разі відсутності відповідних або їх неповності керуватися соціалістичною правосвідомістю. Як відомо, декрети про суд № 1 і № 2, прийняті в Російській Федерації, дозволяли місцевим судам керуватися законами повалених урядів, оскільки такі не були скасовані і не суперечили революційній правосвідомості. Це явище було тимчасовим і практика показала, що місцеві суди в дуже рідких випадках могли і вважали доцільним застосувати закони експлуататорських урядів (в основному використовувались процесуальні правила судових статутів 1864 р.). Тому вже в положенні про народний суд РРФСР від 30.XI 1918 р. посилання в вироків і рішеннях на закони повалених урядів було заборонено. Таку ж позицію зайняв і Галревком, суворо заборонивши судам посила-тися на будь-які акти австрійських, польських чи зунрів-ських властей⁹⁴.

Попереднє слідство по кримінальних справах, підсудних народним судам, велось народними слідчими, згрупованими в слідчі комісії (для революційних трибуналів створювались колегії окремих слідчих). Народних слідчих і окремих народних слідчих обирали місцеві органи влади, вони могли бути відкликані в будь-який час органами, які їх обирали або вищестоящими органами Радянської влади. Колегії народних слідчих створювались при правових відділах повітових і міських ревкомів (у майбутньому виконавчих комітетів з'їздів Рад). Слідчі комісії займалися розслідуванням особливо небезпечних злочинів: вбивств, розбою, підробки грошей, документів і т. п., тобто тих, які відлягали розгляду суду в складі судді і шести народних засідателів. Розслідування менш значних злочинів входило в обов'язки міліції. В особливо спішних випадках, що не терпіли зволікання, народний суд міг проводити слідство сам⁹⁵. Слід відзначити цікавий факт, що, як і в кримінальному процесі Російської Федерації, під час проведення попереднього слідства допускалася участь оборонців, яких призначала колегія оборонців на вимогу обвинуваченого. Однак, коли цього вимагали інтереси справи, слідча комісія мала право обмежити участь оборони у слідстві.

⁹⁴ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 456.

⁹⁵ Там же, стор. 458.

Для виконання в народних судах і з'їздах народних суддів функцій публічного обвинувачення, для допомоги судові з метою найбільш повного з'ясування всіх обставин, що стосуються справи, при правових відділах повітових і міських органів влади створювалися колегії народних обвинувачів; для виконання тих же функцій у революційних трибуналах — колегії обвинувачів⁹⁶.

Для виконання функцій публічної оборони в кримінальних справах і правного заступництва в цивільних і кримінальних справах при тих же органах організовувались колегії народних оборонців і правних заступників; у трибуналах — колегії трибунальних правних заступників.

Членів колегій обвинувачів, оборонців і правних заступників обирали відповідні місцеві — повітові і міські — правові відділи.

Велику увагу приділив декрет № 18 встановленню основних принципів радянського судочинства як по кримінальних, так і по цивільних справах. Розгляд справ у народних судах базувався на принципі широкої змагальності з наданням обвинуваченому права на захист. Учасники процесу мали право відводу народного судді і народних засідателів. Крім того, суддя чи засідателі зобов'язані були заявити самовідвід, коли були зацікавлені в результатах справи або «стояли в особливих відношеннях до сторін»⁹⁷. При розгляді справи народний суд не був обмежений формальними доказами. Присяга як доказ не допускалася. Вироки або рішення виносилися більшістю голосів. Член суду, не згідний з ними, долучав до протоколу письмово викладену думку.

Вироки і рішення народного суду могли бути оскаржені підсудним, органами і особами, які порушили справу, а також місцевими органами Радянської влади в місячний строк з дня їх винесення до з'їзду народних суддів. Оскарження допускалося тільки в касаційному порядку, причому декрет точно визначав суть радянської касації. По-перше, касаційна інстанція при розгляді справи не була зв'язана ні змістом касаційної скарги, ні її мотивами. По-друге, вона могла скасувати рішення чи вирок народного суду не тільки через формальне порушення закону чи форм судової процедури, а також у випадку непов-

⁹⁶ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 460.

⁹⁷ Там же, стор. 465.

ності слідства, чи, що особливо важливе, коли вирок або рішення були несправедливі. Отже, висновки народного суду перевірялися не тільки з точки зору законності, а й з точки зору їх обґрунтованості, правильності і глибини з'ясування істини, відповідності правилам і вимогам соціалістичної моралі. Це була повна протипага буржуазній касації, яка дає підставу скасувати рішення нижчестоящих судових органів тільки в разі формального порушення закону.

Такою касаційною інстанцією для народних судів, як вже згадувалося, були з'їзди народних суддів. Територія всіх народних судів, які входили до складу повіту, утворювала судовий округ, в якому «для розгляду касаційних і приватних скарг на присуди і рішення та урядові чинності народних судів, для ближчого контролю над ними»⁹⁸ організовувався з'їзд народних суддів. Тим самим, на відміну від буржуазного типу касації, де справи розглядав один касаційний суд за складеною і підписаною адвокатом скаргою, що було часто непереборним бар'єром для бідних, в Галицькій республіці касаційна інстанція була максимально наближена до народу. Кожен повітовий з'їзд народних суддів складався з постійного голови і заступника, а також народних суддів з округу, яких по черзі викликав голова на засідання. Голова і заступники обиралися на повітовому з'їзді всіх народних суддів і здійснювали контроль за діяльністю народних судів повіту.

Розгляд касаційних скарг з'їзд народних суддів, як судовий орган, проводив у складі трьох членів — голови або його заступника і двох народних суддів. Для розгляду справи на засідання викликалися зацікавлені особи, обвинувачі і оборонці.

Виконання вироків, згідно з § 99 декрету, було покладено на органи міліції, а рішення по цивільних справах — на судових виконавців⁹⁹. Судові виконавці існували при з'їздах народних суддів (в народних судах їх не було). Вони обиралися на з'їздах народних суддів у такому ж порядку і при таких же умовах, як народні судді. Крім виконання рішень народних суддів і з'їздів, у функції судових виконавців входив нагляд за дотриман-

⁹⁸ Зб. «Під прапором Жовтня». Львів, 1957, стор. 460.

⁹⁹ Там же, стор. 464.

ням порядку під час судового засідання і виконання окремих доручень суддів.

Такі основні положення декрету № 18, що є одним з найобширніших і найбільш докладно розроблених актів Галревкому, який проголошував утворення на території Галичини вперше в її історії справді народного, соціалістичного суду з виборністю суддів з середовища трудящих і тільки трудящими. Замість громіздкої буржуазно-поміщицької судової системи з її недоступністю для простого народу, продажністю, тяганиною і крющкотворством чиновників було проголошено Радянською владою створення єдиної чіткої судової системи, яка стала важливим знаряддям здійснення завдань будівництва соціалізму в Галичині. Декрет законодавчим порядком закріпив народність і демократизм судових органів, комплектування їх виключно з середовища трудівників без різниці національності, віросповідання, статі, встановив основні принципи радянського соціалістичного правосуддя.

Правда, проведення в життя декрету № 18 наштовнулося на великі труднощі. Передбачуваних судових органів фактично створено не було. Основною перешкодою в цьому виявилася майже повна відсутність підготовлених до виконання судових обов'язків працівників, близькість фронту і, нарешті, короткочасність існування Радянської влади. Не було навіть можливості використати, старі суддівські кадри, бо майже всі польські чиновники, і в першу чергу судді, справедливо боячись помсти за свої злочини, з наближенням радянських військ втекли до Польщі. Галревком розумів фактичну неможливість відразу організувати судовий апарат. Це видно з самого декрету, який в значній мірі носить програмний характер.

Проте спроби практично організувати судовий апарат робилися. Так, 13 вересня 1920 р. відділ юстиції Галревкому видав директивний лист до усіх повітревкомів про організацію в повітах правових відділів і народних судів¹⁰⁰. Відділ юстиції попереджував повітревкоми, що цими днями буде оголошений декрет про організацію повітревкомами народних судів і в зв'язку з цим давав повітревкомам конкретні вказівки та завдання. В листі викладалися основні положення, зв'язані з порядком об-

¹⁰⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 15, арк. 7—10.

рання суддів, слідчих, оборонців і захисників, компетенцією народних судів та порядком їх діяльності¹⁰¹. Для підготовки проведення цієї відповідальної справи повітревкомам пропонувалося в першу чергу підібрати відповідних людей для виконання обов'язків народних суддів, слідчих, обвинувачів, оборонців і правних заступників, «щоби організація... народних судів по оголошенню відповідних декретів могла бути скоро переведена»¹⁰².

Відділ юстиції роз'яснював ревкомам, що в разі призначення на пост судді людини, яка, відповідаючи іншим умовам, не має відповідної теоретичної і практичної підготовки, слід у такому суді призначити секретаря, який мав би таку підготовку, хоч і не мав права з інших причин обирати і бути обраним до органів Радянської влади. Повітревкоми повинні були також займатися добором канцелярських працівників для майбутніх судів; їм пропонувалося у двотижневий строк скласти і надіслати відділові юстиції проект організації народних судів у кожній дільниці, їх персонального складу¹⁰³.

Немає ніякого сумніву, що передбачувані декретом № 18 судові органи були б незабаром організовані, бо в правових відділах політревкомів, як і в Галревкомі, почали реєструватися особи з юридичною освітою і практикою, підбиралися відповідні працівники з політвідділів і ревтрибуналів військових з'єднань Червоної Армії. Але короткочасність існування Радянської влади в Галичині не дала змоги довести справу судоустрою до кінця. Однак у поодиноких випадках при деяких повітревкомах, як видно з декількох документів, народні суди були створені і навіть почали діяти¹⁰⁴, при інших, як наприклад, при Тернопільському, вони перебували в стадії організації — добирались і перевірялись відповідні кандидатури¹⁰⁵.

Постає питання, хто ж виконував судові функції в ГСРР?

Отже, найнижчою судовою інстанцією були товариські мирові суди, або «полюбовні суди», як їх називало насе-

¹⁰¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 15, арк. 7—8.

¹⁰² Там же, арк. 8.

¹⁰³ Там же, арк. 10.

¹⁰⁴ Див.: ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 505, арк. 1; ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 8, арк. 137.

¹⁰⁵ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 7, арк. 10, 16.

лення. Вони обиралися в кожному селі і містечку на загальних зборах уповноважених до голосування громадян переважно в кількості 3-х чол., обов'язково з середовища бідноти¹⁰⁶.

У деяких містечках і селах з більшим населенням (точної регламентації не було) кількість членів товариських судів доходила до 4—5 чоловік¹⁰⁷. Крім членів товариського суду, обирали і їх заступників (у такій же кількості), які заміщали того чи іншого суддю в разі його хвороби чи відсутності з інших причин¹⁰⁸. Товариський мировий суд розглядав дрібні справи сімейного і майнового характеру, які здебільшого закінчувалися мировою угодою сторін. Ніяких санкцій цей суд застосовувати не міг. Коли ж сторони не бажали погодитись між собою, то товариський суд вирішував справу на свій розсуд. У випадку незгоди з його рішенням сторони могли це рішення оскаржити у відповідний сільський або навіть повітовий революційний комітет¹⁰⁹.

Майнові й інші цивільні справи більш значного характеру вирішували також підвідділи «правної поради», створювані при повітревкомах¹¹⁰. Чіткого розмежування компетенції між товариськими судами і підвідділами «правної поради» не існувало. Правда, деякі повітревкоми, зокрема Заліщицький, видали розпорядження такого характеру, що «всі справи і спори в громаді належить розглядати на місці і тільки тоді, коли сільревком не в силі розв'язати якоїсь справи, то належить її направити в повітовий революційний комітет, але не турбувати його мало вартими і дрібними справами»¹¹¹. До складу підвідділів «правної поради» підбиралися, по можливості, особи з юридичною практикою, інколи з колишніх суддів і адвокатів, що щиро перейшли на службу до Радянської влади¹¹². Ці підвідділи були зародком, ядром майбутніх народних судів.

¹⁰⁶ Див.: ТОДА, ф. Р-2286, оп. 1, спр. 2, арк. 10; ф. Р-2367, оп. 1, спо. 5, арк. 16; там же, спр. 19, арк. 21, 22; спр. 28, арк. 1, 17; ф. Р-2369, оп. 1, спо. 11, арк. 11, 33 і ін.

¹⁰⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 26, арк. 7, 8, 70 і ін.

¹⁰⁸ Див.: там же, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 5, арк. 40 і ін.

¹⁰⁹ Див.: там же, спр. 7, арк. 13 «б».

¹¹⁰ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 38, арк. 18; спр. 8, арк. 25; також ТОДА, ф. 2369, оп. 1, спр. 1, арк. 99.

¹¹¹ ТОДА, ф. Р-2287, оп. 1, спр. 1, арк. 10.

¹¹² ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 4, арк. 4.

Вищою інстанцією для підвідділів «правної поради», для товариських судів, як і для сільських ревкомів, що теж часто виступали як судовий орган при вирішенні різних спірних питань, були повітревки. Вони розглядали скарги громадян на рішення товариських судів, сільських ревкомів і підвідділів «правної поради», а також вирішували по суті майнові, сімейні, трудові, земельні справи, дрібні кримінальні справи, які не вимагали спеціального розслідування, як і ті цивільні справи, де однією з сторін був «нетрудовий елемент»¹¹³. Якогось певного порядку судочинства не було, бо повітревком виступав при розгляді справи скоріше як орган влади, розбираючи справи в силу своїх державно-владних повноважень, оскільки відповідних судових органів поки що ще не було. Виступав як судовий орган і відділ юстиції Галревкому. До його компетенції, як можна судити з архівних документів, належали важливі цивільні справи, як і кримінальні, якщо він не вирішував віддати останні на розгляд Надзвичайній комісії¹¹⁴. Відділ юстиції займався також розглядом тих справ, які з різних причин не могли вирішити повітревки.

Для розв'язання трудових спорів, зокрема зв'язаних з прийомом і звільненням з роботи, тривалістю робочого часу, оплатою праці і ін., при відділах праці і соціального забезпечення повітревкомів створювались конфліктні підвідділи. Вищою інстанцією для них був конфліктний підвідділ при відділі праці і соціального забезпечення Галревкому¹¹⁵.

Усі вищевказані органи розглядали переважно, як вже зазначалося, справи цивільного характеру, а з кримінальних тільки ті, які не вимагали розслідування або вже були розслідувані і передані на їх розгляд нижчестоящими органами (це стосується тільки повітревкомів і відділу юстиції ГРК).

Основною ж ланкою, що розглядала кримінальні справи, розслідувала їх і вирішувала по суті, були підвідділи для боротьби з контрреволюцією при відділах управління повітревкомів. Простіше їх тоді називали «політбюро». Такі політбюро були утворені при всіх повіт-

¹¹³ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 7, арк. 5, 6, 11, 12, 48 і ін.; ф. Р-2287, оп. 1, спр. 1, арк. 28, 34, 39, 41, 42; спр. 5, арк. 4.

¹¹⁴ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 7, арк. 41.

¹¹⁵ Див.; там же, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 1, арк. 73.

ревкомах. Склалися вони з завідуючого, оперативного і слідчого відділів. Основним завданням політбюро була боротьба з контрреволюцією, але крім неї вони займалися по суті всіма кримінальними справами, за винятком особливо складних і значних. Політбюро м. Бучача, наприклад, повідомляло усі місцеві ревкоми в повіті, що воно «займається висліджуванням і каранням усіх злочинів проти ...наказів Радянської влади, як також проти безпеки, життя і майна громадян»¹¹⁶. Отже, політбюро, як видно з архівних документів, розслідувало і розглядало справи про вбивства¹¹⁷, крадіжки громадського, державного і особистого майна¹¹⁸, спекуляцію¹¹⁹, хуліганство¹²⁰, дезертирство, поширення контрреволюційних чуток, дрібний саботаж, затаювання предметів першої необхідності і продтоварів, невиконання наказів і розпоряджень радянських органів і ін.¹²¹

Порушували кримінальну чи контрреволюційну справу за донесенням приватних чи службових осіб, державних органів, установ чи громадських організацій, за вказівкою вищестоящих органів чи на власний розсуд т. зв. «судді-слідчі», з яких складався слідчий відділ політбюро. Вони займалися повним розслідуванням справи, для чого широко залучали органи міліції, зокрема для проведення обшуків, арештів, збору даних про запідозрених осіб¹²².

Провівши слідство, зібравши необхідні для з'ясування справи матеріали, судді-слідчі писали т. зв. «резольюцію слідчих», мотивуючи винність або невинність підозрілої особи¹²³. Резольюція направлялась завідуючому політбюро, який її затверджував і визначав міру покарання. Оскільки кримінального кодексу в ГСРР не існувало, то вибір міри покарання чи звільнення підозрілого відбувалися на підставі революційної совісті і правосвідомості¹²⁴. Після цього справа передавалась голові повіт-

¹¹⁶ ТОДА, ф. Р-2827, оп. 1, спр. 1, арк. 13; див.: зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 531—532.

¹¹⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2827, оп. 1, спр. 1, арк. 3.

¹¹⁸ Див.: там же, арк. 4, 10, 17.

¹¹⁹ Там же, ф. Р-2287, оп. 1, спр. 5, арк. 6.

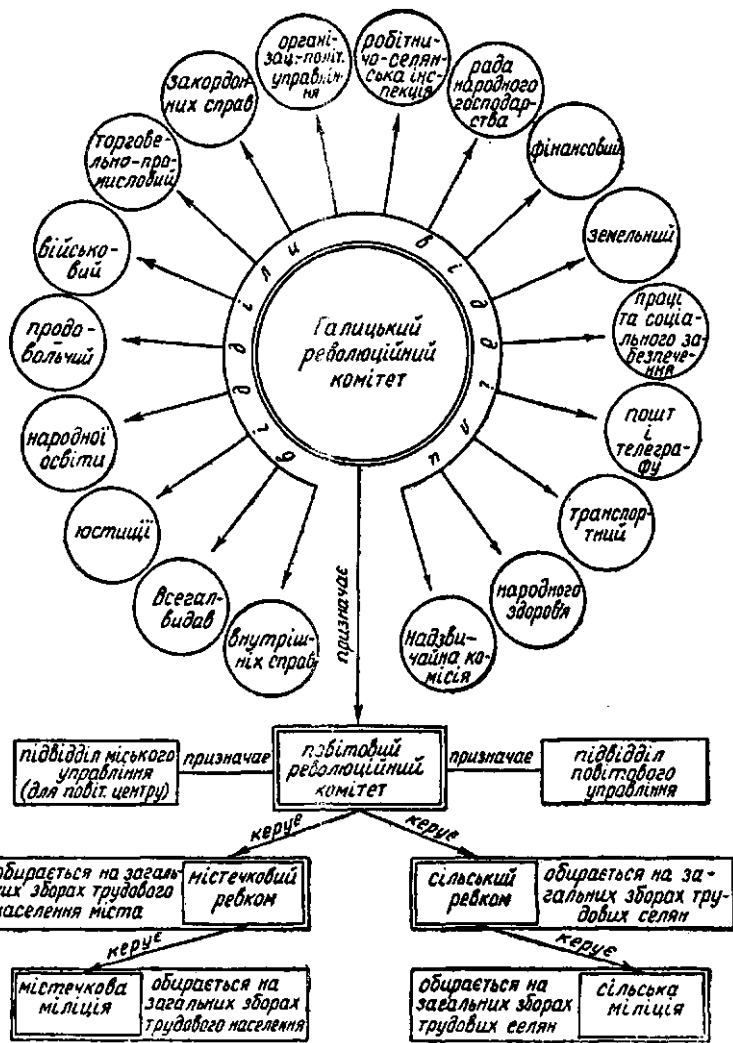
¹²⁰ Там же, арк. 4.

¹²¹ Див.: там же, ф. Р-2827, оп. 1, спр. 18, арк. 1—48.

¹²² Див.: ТОДА, ф. Р-2827, оп. 1, спр. 11, арк. 7, 8; спр. 16, арк. 1, 3, 7, 9, 15.

¹²³ Див.: там же, ф. Р-2287, оп. 1, спр. 5, арк. 4, 23 і ін.

¹²⁴ Див.: там же, арк. 33, 37, 101, 102.

Структура органів державного апарату Галицької СРР в 1920 р.

ревкому на остаточне затвердження¹²⁵. Вироки політбюро не виконували (крім незначних, де можна було обмежитись грошовим штрафом або недовгим тюремним ув'язненням чи примусовими роботами, а направляли винного в Надзвичайну комісію «для наложення кари»¹²⁶.

Надзвичайна комісія при Галревкомі була найвищою судовою інстанцією по контрреволюційних і кримінальних справах. Вона розслідувала і розглядала важливіші з них¹²⁷, контролювала діяльність повітових політбюро, виконувала їх вирoki. Чіткого розмежування компетенції між Надзвичайною комісією і політбюро не було.

Організований таким чином тимчасовий центральний, місцевий і судовий державний апарат Галицької СРР, багато ланок якого ще тільки створювалися, активно приступив до практичної діяльності, до закладання основ нового, соціалістичного суспільства.

¹²⁵ Див.: там же, арк. 27, 32, 33, 37 і ін.

¹²⁶ Див.: там же, арк. 102.

¹²⁷ Див.: там же.

СОЦІАЛІСТИЧНЕ БУДІВНИЦТВО В ГАЛИЦЬКІЙ СРР

Промисловість та сільське господарство

Законодавство і вся практична діяльність органів Радянської влади в Галичині впливали з лєнінських вказівок про те, що завдання управління, завдання політичні повинні бути підпорядковані економічним завданням¹. «Звичайно зі словом «управління», — говорив В. І. Ленін, — зв'язують саме і насамперед діяльність... чисто політичну. Тимчасом, самі основи, сама суть Радянської влади, як і сама суть переходу від капіталістичного суспільства до соціалістичного, полягає в тому, що політичні завдання займають підпорядковане місце у відношенні до завдань економічних»². Створення соціалістичної економіки — ось що повинно бути основним і вирішальним у змісті політики Комуністичної партії соціалістичної держави після революції.

Тому перед Радянською владою в Галицькій СРР стояло велике і складне завдання — відбудувати народне господарство республіки на нових, соціалістичних засадах. У спадщину після польського панування Галревком дістав повністю зруйновану економіку, знищені міста і села, зірвані залізничні колії і мости, вирубані ліси. Відступаючи з Галичини, білопольські і петлюрівські війська

¹ Див.: В. І. Ленін. Твори т. 31, стор. 331.

² Див.: В. І. Ленін. Твори, вид. 5-ге, т. 36, стор. 130.

чинили масові розбої, грабежі цивільного населення краю, руйнували, нищили і палили все, що ще не було знищене декількома роками безперервних боїв під час першої світової війни, а решту забирали з собою³. Ось як описував становище Галичини після відступу білополяків один з працівників Галревкому: «Цілком зруйновані залізниці, зірвані мости, вивезені або спалені всі вагони і паровози, зруйновані фабрики і заводи, вивезені всі машини, повна відсутність сировини, палива... Зруйноване сільське господарство. Як панські маєтки, звідки вивезений живий і мертвий інвентар, так і дрібні селянські господарства zostались без худоби, потрібної для обробітку землі; цілі містечка і десятки сіл цілком спалені, величезна кількість землі в цьому році зовсім не оброблена. Вся Галичина є кладовище, на якому кишить бідний, голодний люд»⁴. Населення краю голодувало, не було харчів навіть для дітей та хворих. Селяни не мали майже ніякого сільськогосподарського реманенту, не мали насіння на посів.

Радянські і партійні органи Галицької республіки з винятковою енергією взялися за ліквідацію розрухи, за відбудову народного господарства. Вже паралельно з процесом створення радянського державного апарату в ГСРР здійснювалися перші кроки по перебудові економіки на соціалістичній основі. У декретах, деклараціях і постановах Галревкому (деякі з них вже згадувалися) формулювалися основні принципи перебудови зруйнованої промисловості і сільського господарства у визволених повітах, намічались конкретні шляхи відбудови транспорту, зв'язку, налагодження фінансової системи та продовольчої справи, поліпшення матеріальних і побутових умов трудящих.

Керовані Комуністичною партією, трудящі маси Східної Галичини активно включилися у відбудову зруйнованих промислових підприємств, транспорту. В своїй діяльності органи Радянської влади в першу чергу спиралися на робітничий клас. Незважаючи на свою нечисленність у Галичині і, зокрема, на території визволених Червоною Армією повітів, він являв собою найбільш рішучу, бойову частину трудящих, їх авангард, і з встановленням Ра-

³ Див.: ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 8, спр. 3822, арк. 14—15, 32 і ін.

⁴ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 1.

дьянської влади першим і з великою енергією включився у боротьбу за відродження господарства республіки. Так, залізничники станції Підволочиськ 1 серпня одноголосно на своїх зборах прийняли таку резолюцію: «Не покладаючи рук ми всі як один виступимо на фронт внутрішньої економічної розрухи, яку нам лишила панська влада. Ті товариші, які покидають фронт розрухи, покривають себе ганьбою і їм не може бути між нами місця»⁵.

Внаслідок самовідданої праці робітничого класу по перебудові залізничної колії на ширококоліїну⁶, вже 10 вересня до Тернополя з Підволочиська прибув перший радянський поїзд⁷, а ще раніше, 4 вересня, відкрився залізничний рух на дільниці Броди—Красне⁸.

Були зроблені перші кроки й у відбудові та розвитку промисловості. Уже першими законодавчими актами Галревкому, декретом № 1, декларацією «Про права і обов'язки робітників у ГСРР», була ліквідована приватна власність на засоби виробництва, усі фабрики, заводи, рудники, банки і т. п. переходили у всенародну власність.

Це було одним із найбільших здобутків робітничого класу Галичини.

Усі віцілілі промислові підприємства були націоналізовані, перейшли у власність народу в особі ревкомів. Використовувались усі можливі засоби для відбудови зруйнованих промислових об'єктів. Так, 17 серпня вступила в дію електростанція в Тернополі, відремонтовано центральну електростанцію в Збаражі⁹, там же організовано технічну майстерню. Для забезпечення її сировиною конфісковано все залізо у приватних фірм міста¹⁰. Введено в дію друкарню в Золочеві¹¹. По всіх містах ревкоми проводили обслідування промислових підприємств, з'ясо-

⁵ Зб. «Під прапором Жовтня». Львів, 1957, стор. 391.

⁶ Ширина залізничної колії в Польщі була іншою, ніж в Росії і на Україні, і оскільки всі паровози і вагони білополяки вивезли або знищили, прийшлося перебудувати всі залізничні шляхи.

⁷ «Більшовик», 11.IX 1920 р.

⁸ І. І. Компанієць. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917—1920 рр.), К., 1957, стор. 97.

⁹ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 27, арк. 1.

¹⁰ Там же, арк. 1.

¹¹ ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 8, арк. 104.

ували можливості налагодження виробництва, вживали конкретних заходів для забезпечення діючих підприємств паливом, сировиною, повідомляючи про результати Галревком¹². Замовлення на виготовлення машин чи їх деталей, яких не вистачало, направлялися в Росію і на Україну, що подавали Галицькій СРР всіляку можливу допомогу, особливо фінансову. Зокрема, 50 млн. крб. виділив республіці уряд Української РСР¹³.

На підприємствах і на транспорті створювалися фабрично-заводські комітети, які здійснювали керівництво і контроль над виробництвом, забезпечували нормальну роботу, займалися організацією ремонту устаткування. В ряді випадків фабрично-заводські комітети очолювалися головами ревкомів, на території яких знаходилося підприємство¹⁴.

Активну діяльність розгорнули радянські і партійні органи по організації серед робітників професійних спілок. Вже у перші дні своєї роботи Буцацький партком провів нараду, на якій обговорювалося питання про організацію профспілок у повіті¹⁵. 20 серпня на загальних зборах робітників створено профспілкову організацію в м. Збаражі, яка складалася з 380 членів, в т. ч. 107 жінок. На цих же зборах було обрано профкомітет у складі 10 чоловік: 7 членів і 3 кандидатів¹⁶. При організації шляхом виборів створено також конфліктну і господарську комісії. У кінці серпня була створена профспілкова організація в Тернополі. Входило до неї близько 600 робітників усіх професій. Організація ділилась на 10 груп за професіональним принципом. Керувало профспілкою обране на загальних зборах правління з п'яти чоловік. На чолі кожної групи стояв трьохособовий комітет¹⁷. Великі і міцні профспілкові організації були створені серед залізничників, особливо в Тернополі¹⁸ і Золочеві¹⁹.

¹² ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

¹³ Див.: І. І. Компанієць, вказ. праця, стор. 94.

¹⁴ ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

¹⁵ І. І. Богодист. Боротьба трудящих Галичини за Радянську владу в 1918—1920 рр., Львів, 1952, стор. 114.

¹⁶ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 70, арк. 1, 2.

¹⁷ Зб. «Революційна боротьба на Тернопільщині», Тернопіль, 1959, стор. 94.

¹⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 5, арк. 27.

¹⁹ ПА ІІІ ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 31, арк. 2.

Профспілки займалися усіма актуальними питаннями господарського життя республіки — введенням 8-годинного робочого дня, забезпеченням роботою і матеріальною допомогою безробітних, обліком і розподілом продовольчих товарів і предметів першої необхідності, організацією громадського харчування і т. д.

Профспілки, при всіх їх недоліках, були по суті однією з найважливіших ланок зв'язку радянських і партійних органів з масами, школою організаційного і політичного виховання робітничого класу, вироблення в ньому навиків класу, в руках якого знаходяться функції управління соціалістичною державою. Справедливо відмічав Золочівський повітревком у доповіді ЦК КПСГ, що «пролетаріат Галичини зараз переживає Жовтневі дні соціалістичної революції... Йому вперше доводиться брати в свої руки весь апарат робітничо-селянської влади, вперше знайомитись і вчитися з методами, конструкціями і принципами Радянського будівництва»²⁰.

Щоб прискорити відбудову народного господарства, очистити міста від руїн, налагодити лінії зв'язку і ін., ревкоми і парткоми влаштували комуністичні суботники і недільники, в яких брали участь не тільки комуністи, а й багато безпартійних працівників. Такі суботники відбулися, наприклад, у місті Золочеві, де спільно працювали комуністи, численні робітники і червоноармійці²¹, у Чорткові, де понад 400 чол. з червоними прапорами і революційними піснями пройшли містом на відбудову залізничної станції, викликавши серед обивателів подив і пошану до Радянської влади²².

Неухильно проводячи в життя основні положення декларації № 2 про встановлення в Галицькій республіці 8-годинного робочого дня, забезпечення безробітних роботою, людей похилого віку і інвалідів допомогою, Галревком, його відділи та місцеві ревкоми видали ряд відповідних нормативних актів. Так, 25 серпня відділ праці і соціального забезпечення прийняв постанову «Про оплату праці інтелектуальних і технічних службовців Галицької СРР», яка ще раз підкреслила, що час фізичної денної праці не повинен перевищувати 8 годин, нічної —

²⁰ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 31, арк. 2.

²¹ «Більшовик», 9. IX 1920 р.

²² «Більшовик» (орган ЦК КПСГ), 11. IX 1920 р.

7 годин. Для працівників розумової праці встановлювався шестигодинний робочий день²³. Надурочна праця допускалася тільки у виняткових випадках за згодою комітету профспілки і оплачувалася у подвійному розмірі (як і в святкові дні). Дещо пізніше, 11 вересня, цей же відділ видав наказ № 4, в якому встановив, що надурочна праця не може перевищувати двох годин денно і 50 годин у місяць²⁴. При однорічному стажі роботи на даному підприємстві чи в установі робітники і службовці мали право на оплачувану місячну відпустку.

Повітревкоми слідували за встановленням на діючих підприємствах, майстернях і т. п. 8-годинного робочого дня. Так, 29 серпня Збараський повітревком видав наказ № 1, за яким «згідно декрету Галицької Радянської власті» встановлював 8-годинний робочий день на заводах, фабриках, в установах²⁵. Керівники підприємств попереджалися, що при тривалості праці більше 8 годин у день вони будуть суворо каратися за законами революційного часу. Попереджалися і робітники, які добровільно погоджувались працювати без особливої потреби більше ніж 8 годин на день, що вони будуть звільнені з роботи і виключені з професійної спілки²⁶.

Галревком і повітові революційні комітети проводили велику роботу по ліквідації безробіття. Це явище, яке є неминучим супутником всякого способу виробництва, заснованого на приватній власності, поглиблювалося і набирало великих розмірів у Галичині через руйнування заводів і фабрик воєнними діями, вивезення їх устаткування воюючими сторонами ще в роки першої світової війни, не говорячи вже про методи «господарювання» панської Польщі і спустошення, заподіяні при відступі військами білополяків. Хоча б часткова ліквідація безробіття (бо про повну його ліквідацію відразу не могло бути і мови) була однією з найактуальніших проблем, якою постійною займалися центральні і місцеві органи Радянської влади в Галичині. Вироблення конкретних заходів по скороченню безробіття в республіці, по забезпеченню робітників працею було предметом обговорення на ба-

²³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 9, арк. 27.

²⁴ Там же, спр. 2-б, арк. 2.

²⁵ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 64, арк. 2.

²⁶ Там же, арк. 2.

гатьох засіданнях відділу праці і соціального забезпечення Галревкому, очолюваного К. Литвиновичем, робітником за професією. В одному із рішень, прийнятому на початку вересня, цей відділ звертався з вимогою до Галревкому «вжити негайних заходів до відновлення діяльності... підприємств з метою піднесення економіки республіки і надання праці безробітним»²⁷. 1 вересня цей же відділ видав тимчасову постанову про виплату фінансовими відділами повітревкомів пенсій старикам, калікам, інвалідам та допомог безробітним²⁸. Не мали права на таку допомогу особи, звільнені з роботи за недбале ставлення до своїх службових обов'язків або «контрреволюційну поведінку», особи, які самовільно кинули роботу, а також ті, хто без поважної причини відмовився від запропонованої їм роботи²⁹.

Повітові ревкоми проводили реєстрацію всіх безробітних по професіях, з вказівкою їх спеціальності, сімейного стану, стажу роботи по спеціальності, з'ясовували в своєму і інших повітах потреби підприємств, майстерень, установ і ін. на робочу силу, розподіляли робітників на роботу³⁰. Тим же, для яких відразу не знаходилося роботи, регулярно, щомісяця, видавались грошова допомога або харчові пайки. Так, Тернопільський відділ соціального забезпечення тільки з 1 по 15 вересня виплатив безробітним 83 тис. крб. допомоги³¹.

Важливим для соціалістичного будівництва в ГСРР було земельне питання, оскільки Східна Галичина була аграрним краєм з великими пережитками напівфеодалного характеру, пануванням поміщицького і куркульського господарства на селі. Знаючи, як вирішилась земельна справа після Жовтневої революції в Росії і на Україні, галицькі селяни, які становили переважну більшість населення краю, з нетерпінням чекали приходу Червоної Армії і першим їх запитанням, яке вони ставили представникам радянських органів і військових частин після виборів сільських ревкомів, було запитання про землю³².

Виходячи з цього, вже в декреті № 1 від 1.VIII

²⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 9, арк. 2.

²⁸ Там же, арк. 30.

²⁹ Там же, спр. 8, арк. 5.

³⁰ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 4, арк. 3.

³¹ ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 9, арк. 23.

³² Див.: 36. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 416.

1920 р., який ліг в основу розв'язання аграрного питання, Галицький Революційний Комітет встановлював, що всі державні, поміщицькі, церковні і монастирські землі з живим і мертвим інвентарем переходять до рук трудящих мас.

Другим, більш конкретним правовим актом Галревкому з аграрного питання стала постанова № 2 «Про земельні маетки, земельні плоди, про збір хліба і паші» від 1.VII 1920 р.³³ У першому параграфі цього акту ще раз підкреслювалось, що всі поміщицькі землі, ліси, луки та пасовиська, всі державні, а також церковні і монастирські землі та маетки з усім живим і мертвим інвентарем, з усіма господарськими і житловими будівлями «негайно відбираються в їх дотеперішніх власників і безплатно переходять через місцеві органи Радянської влади у користування всіх працюючих»³⁴. Земельні відділи місцевих ревкомів зобов'язувалися негайно виселяти поміщиків чи їх орендаторів (посесорів) з конфіскованих маетків та взяти останні під свій контроль, старанно охороняючи посіви, будинки, інвентар, продовольчі і кормові запаси та інше майно від знищення або самовільного захоплення. На земельні відділи покладался обов'язок вжити всіх заходів для збору врожаю в поточному році та обробітку і засіву цих земель після жнив. До збирання хліба і паші для худоби з конфіскованих земель допускалися в першу чергу безземельні і малоземельні селяни, сільськогосподарські робітники (форналі), яким віддавалася в оплату праці третина збору³⁵. Дві третини йшли на потреби Червоної Армії і в розпорядження продовольчих відділів повітових ревкомів та Галревкому.

Проявляючи турботу про бідне селянство, Галревком вказував повітревкомам, що після збирання врожаю весь сільськогосподарський інвентар може бути використаний для допомоги окремим селянським дрібним господарствам, причому для бідноти — безплатно³⁶. Насіння, яке залишалось після засіву конфіскованих земель, згідно з § 13 також передавалося найбільшому селянст-

³³ Див.: Збірник декларацій, декретів і розпоряджень Галицького революційного Комітету, зош. 1, Тернопіль, 1920, стор. 13—16.

³⁴ Там же, стор. 13.

³⁵ Там же, стор. 14.

³⁶ Див.: Збірник декларацій, декретів і розпоряджень Галицького Революційного Комітету, зош. 1, Тернопіль, 1920, стор. 15.

ву. Господарські і житлові будинки повинні були використовуватися «під загальнокорисні і культурні потреби» (сільськогосподарські і технічні школи, дослідні станції, зв'язкові і зерноочисні пункти, лікарні, дитячі колонії)³⁷.

Вказані два важливі історичні документи поклали початок небувалим в історії аграрних відносин у Галичині революційним перетворенням у сільському господарстві. Коли в перші дні існування Радянської влади, як згадує секретар Бродівського ревкому С. А. Іллящук, сільський пролетаріат — «наймити і сезонні батраки, придушені релігійним і соціальним гнітом, безправністю життя, не були настільки підготовлені, щоб рішуче виступити проти сільських гнітаїв», то після появи декрету № 1 і постанови № 2 Галревкому становище докорінно змінилося «Земля! Радянська влада віддала землю селянам, — пронісся гомін по всій Галичині, — ...Радянська влада за селян. Довір'я до своєї народної влади стало повним»³⁸.

У серпні-вересні Галревком і його земельний відділ розробили і надіслали повітовим ревкомам ряд розпоряджень, циркулярів і інструкцій щодо реалізації постанови № 2. Так, у серпні був виданий циркуляр № 1 земельного відділу Галревкому, в якому повітовим і місцевим земвідділам наказувалося «докласти всіх старань, щоб поля, призначені під озимину, були засіяні, а призначені для ярого посіву в міру потреби визіяблені»³⁹. Циркуляр, крім того, підкреслював, що користуватися землею мають право безземельні і малоземельні селяни, а також сільськогосподарські робітники (форнали) з цієї громади. Безземельні, але не хлібороби, а також хлібороби, які не проживають ще одного року в громаді, могли користуватися колишньою панською землею тільки тоді, коли вона залишається після задоволення потреб членів громади⁴⁰.

На початку вересня земвідділом було видано розпорядження про порядок проведення осінньої і весняної сівби, в якому важливим є з'ясування ставлення Радянської влади до куркулів. «Коли б добачувалось, — говориться в цьому розпорядженні, — що селяни-дуки з неохоти до Радянської влади не хочуть обсіяти всього

³⁷ Там же, стор. 15.

³⁸ Зб. «За владу Рад», Львів, 1957, стор. 126—127.

³⁹ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 504.

⁴⁰ Там же, стор. 504.

свого поля, тоді установити... комісію по обсіву піль, яка може конфіскувати у дуки-багача необсіяну землю і передати її біднякам...»⁴¹.

Однак Галревком не давав прямої вказівки про розподіл конфіскованих земель між безземельними і малоземельними селянами. Як у декреті № 1, так і в постанові № 2 вказувалося, що земля, яка конфіскувалася у великих власників, переходить в руки не безпосередньо селянства, а органів державної влади — земельного відділу ГРК і підлеглих йому повітових і місцевих земельних відділів ревкомів⁴². Без сумніву, це було серйозною помилкою Галревкому. Як вказував В. І. Ленін, для завоювання широких мас на свій бік необхідно, щоб вони наочно побачили і відчували, що вони є господарями землі, потрібно, щоб вони одержали з рук Радянської влади довгождану землю. Галицьке селянство, яке в результаті кудиї земельної реформи в Австро-Угорщині в 1848 р. по суті не одержало нічого, крім волі, віками мріяло про землю, відмовляло собі в найнеобхіднішому, виїздило на заробітки за кордон, збираючи гроші на свою мрію — кусень землі, щоб не гнути спину у поміщика і куркуля, відчувати себе «господарем» на власній землі.

Однак ця помилка Галревкому має свої глибокі причини і разом з тим пояснення. Галицький Революційний Комітет, в якому працювали досвідчені комуністи-ленінці, що мали велику практику соціалістичного будівництва, і в першу чергу В. П. Затонський, очевидно, розуміли необхідність наділення селянства землею. Але в умовах переважної більшості сільського населення у визволених повітах Галичини він, без сумніву, враховував можливість посилення дрібновласницької стихії на селі, затоплення нею основних соціалістичних перетворень у Галицькій СРР, бо дрібне товарне виробництво було базою для збереження і відродження капіталізму. Тому Галревком не наважувався розділити конфісковані землі між селянами, намагаючись відразу їх втягнути у процес соціалістичного будівництва, що було далеко не легкою і невиправданою справою. Як вчив В. І. Ленін, «впливати на мільйонні дрібні селянські господарства можна тільки поступово,

⁴¹ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 24, арк. 10.

⁴² Збірник декларацій..., зом. 1, Тернопіль, 1920, стор. 13.

обережно»⁴³, селянам на ділі треба дати «пожити без поміщиків і встановити свої відносини проти поміщиків», треба дати «переконатися на ділі, що вони будують своє життя на відібраній землі не для куркулів і не для нових капіталістів, а дійсно для самих трудящих»⁴⁴. Трудящим селянам слід було допомогти спочатку відбудувати своє господарство, поділивши між ними конфісковані землі, а потім переходити від розпорошеного, дрібного, індивідуального господарства до колективного, соціалістичного. Такий шлях був єдино вірним.

Багато уваги приділив Галревком створенню зразкових господарств на селі. Комуністична партія на чолі з В. І. Леніним надавала величезного значення зразковим господарствам, в яких вона бачила реальну можливість підготовки дрібних селянських господарств для переходу до колективного, соціалістичного ведення сільського господарства, вказуючи, що «комуни, артіль... спрямовані до перетворення... дрібного, одноосібного селянського господарства в громадське, товариське або артільне... тому що, якби колишнє бідне, злиденне, селянське господарство лишилось по-старому, тоді ні про яку тривку побудову соціалістичного суспільства не могло б бути й мови»⁴⁵.

Саме тому Галревком, намагаючись створити базу соціалістичного господарства на селі, негайно взявся за організацію таких зразкових господарств на базі деяких поміщицьких маєтків, розуміючи, що, крім пропаганди, роз'яснення переваг колективного землеробства, селянству слід показати його практичну користь, бо селяни завжди були людьми обережними, практичними, надто міцно зв'язаними з старим земельним господарством, щоб піти на будь-які серйозні зміни тільки на підставі письмових чи усних вказівок.

Такі зразкові господарства були створені в Чортківському, Скалатському і деяких інших повітах. Так, Чортківський повітревком в своєму відношенні до сільського ревкому с. Улашківці писав: «Монастир в Улашківцях разом з живим і мертвим інвентарем переходить у власність народу. Земельний відділ приймає його майно — тобто будівлі, поля, мертвий і живий інвентар, засіви і

⁴³ В. І. Ленін, Твори, т. 30, стор. 172.

⁴⁴ В. І. Ленін, Твори, т. 28, стор. 96.

⁴⁵ В. І. Ленін, Твори, т. 30, стор. 171.

створює взірцеве господарство»⁴⁶. Такі ж зразкові господарства були створені в с. Калинівщині та в самому Чорткові⁴⁷. Галревком і повітревкоми докладали багато зусиль для забезпечення господарств необхідним сільськогосподарським реманентом, посівним матеріалом та ін. Їм виділявся кращий інвентар, подавалась допомога.

Значну пропагандистську роботу серед селянства по організації артілей, товариств по спільному обробітку землі розгорнули комуністичні організації, політпрацівники Червоної Армії. Вже після перших поїздок по селах працівники Галревкому доповідали, що при невеликій навіть, але постійній агітації можна легко залучити селян до спільної обробки землі і взагалі до спільного користування сільськогосподарським знаряддям⁴⁸.

Вже сама відсутність сільськогосподарських знарядь, коней і іншої робочої худоби змушувала селян шукати виходу. Вони знаходили його в колективних формах господарювання. Так, у с. Мишковцях Гусятинського повіту селяни з радістю прийняли пропозицію одного з працівників Галревкому про спільне користування інвентарем і худобою, «тому що раніш не знали, як задовольнити всіх 5—6 плугами і 7 кіньми, які осталися на фільварку і якими хотіли користуватися більш як 50 бідняків»⁴⁹.

Але часто селяни і не треба було агітувати, вони самі проявляли ініціативу і створювали товариства по спільному обробітку землі, називаючи їх комунами. Так, в одному з сіл Гусятинського повіту під керівництвом голови ревкому об'єдналися усі незаможні селяни у комуну, отримали з панського фільварку трактор і колективно обробили 200 га землі⁵⁰. Подібні дві комуни утворились у Скалатському повіті. У с. Новосілка-Грималівська до неї записалося 40, а в с. Оріховець — 50 господарств. Причому створювалися вони всюди на добровільних засадах. Так, Збаразький повітревком повідомляв, що «пороблено старання для заложення комун в декотрих фільварках і очікується рішення населення»⁵¹. Комуни мали спільні плуги, вози, борони, молотарки, сівалки і інший реманент.

⁴⁶ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 380.

⁴⁷ Там же, стор. 530.

⁴⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 4, арк. 5.

⁴⁹ Там же, арк. 5.

⁵⁰ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 517.

⁵¹ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 27, арк. 1.

Правда, в умовах розрухи, відсутності транспорту, розладнаної економіки, відсутності необхідної кількості мертвого і живого інвентаря, необхідних коштів у зразкових господарствах не могло відчутно поліпшитися ведення господарства на селі. Але, як вказував В. І. Ленін, навіть при таких умовах значення зразкових господарств, комун, артілей було дуже велике, бо вони служили прикладом того, що Комуністична партія, робітничий клас «не тільки проповідують соціалізм для інших, але й уміють здійснювати його самі, уміють показати, що вони навіть при найгірших умовах уміють по-комуністичному господарювати і допомагати, чим можуть, околицьному селянському населенню»⁵².

Однак революційна практика в аграрному питанні пішла значно далі постанов Галревкому. Вже з другої половини серпня і особливо у вересні селяни у ряді сіл починають ділити поміщицькі і монастирські землі. Ініціативу біднішого селянства активно підтримали повітові і сільські ревкоми, очоливши розподіл цих земель між безземельними та малоземельними.

Не заперечував проти поділу поміщицьких, церковних і монастирських земель між селянством і Галревком. Більше того, з кінця серпня з метою правильної організації і проведення розподілу конфіскованих земель земельний відділ Галревкому видає ряд інструкцій і розпоряджень. Так, 2 вересня він видає розпорядження повітревкомам, де говорилося, що «вся посівна площа так нетрудових, як і трудових господарств повинна бути засіяна... особливо ті поля, які в час війни лежали облогом». Земвідділ вказував на необхідність «приділити із нетрудових ґрунтів безземельному і малоземельному населенню відповідну пайку» і далі «до засіву посівної площі, приділеної безземельному і малоземельному трудовому населенню, вжити живого і мертвого інвентаря, який залишився на трудових господарствах»⁵³. Ось ще один характерний документ. Цей же земвідділ 9.IX 1920 р. видає розпорядження до повітових земвідділів, в якому прямо вказував: «Доручається повітземвідділам звернути увагу місцевих земвідділів, щоб при розподілі землі між трудове хлібо-

⁵² В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 179.

⁵³ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 508—509.

робське населення визначувано поодиноким родинам наділи по можливості в однім місці»⁵⁴.

Про розподіл конфіскованих земель між трудовим селянством писав і голова Галревкому В. П. Затонський у листі до В. І. Леніна від 6.IX 1920 р.⁵⁵.

Вже на підставі цих наведених документів можна прийти до висновку, що Галревком по суті не заперечував проти розподілу конфіскованих земель, що він, незабаром зрозумівши свою помилку, намагався її виправити, бо ж зрозуміло, що мова у згаданих документах йде про загальний напрямок аграрної політики, конкретні форми розв'язання якої вироблялися вже на місцях.

Прикладом, наскільки перебудував Галревком свою аграрну політику, прислухаючись до голосу галицького селянства, може служити директивний лист його земельного відділу від 10 вересня про скликання двічі на місяць, 10 і 25 числа, конференцій завідуючих повітовими земвідділами і їх секретарів «для в'яснення потреб і думки біднішого сільського населення по земельній справі і для згідності та перевірки праці земвідділів»⁵⁶.

Як вже відзначалося, велику роль у розподілі земель між селянством відігравали повітові революційні комітети. В кінці серпня інструкцію сільревкомам про розподіл земель дав Тереховлянський повітревком⁵⁷, встановивши норми розподілу поміщицької землі серед безземельних і малоземельних, також Заліщицький повітревком⁵⁸, Чортківський⁵⁹ та ін. Земельний відділ Збаразького повітревкому пішов ще далі. Він не тільки дав вказівку ділити церковні і монастирські землі, але й наказував «відобрати у всіх господарів землю, котрі мають по 30 моргів поля, а лишити стільки, скільки кожний може обробити. Останню землю роздати між безземельних і малоземельних»⁶⁰.

Як бачимо, мова йде про поглиблення вказівок Галревкому — про конфіскацію частини земель у іншого

⁵⁴ ТОДА, ф. Р-2290, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

⁵⁵ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 517.

⁵⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 8, арк. 18.

⁵⁷ Там же, спр. 10, арк. 5.

⁵⁸ Там же, оп. 3, спр. 7, арк. 113.

⁵⁹ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 442.

⁶⁰ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 33, арк. 41.

сізьського експлуататора-куркуля. Це є яскравим проявом революційної ініціативи низів.

З метою правильного розподілу землі при земельних відділах повітревкомів створювались підвідділи земельної реформи, які повинні були зібрати і вивчити всі земельні акти — урядові, судові, карти — склавши «Земельні книги посідання», описати всі наявні землі по категоріях — орні, ліси, пасовиська, сіножаті з зазначенням дотеперішніх володільців чи власників⁶¹. Підвідділи земельної реформи активно включились у роботу, мобілізувавши всіх землемірів у повітах⁶². По селах при сізьських ревкомах на виборних засадах створювалися земельні комітети, здебільшого в складі 3-х чоловік, причому в протоколах виборів часто підкреслювалося, що основним завданням земельних комітетів є поділ землі між малоземельними і безземельними селянами⁶³.

Активно і з великим ентузіазмом приступила сізьська біднота Галичини до розподілу конфіскованих Гадревкомом земель поміщиків, церкви, монастирів і ін.

Вже 29 серпня ревком с. Зарубинці Збараського повіту повідомляв повітревком, що 30 сімей селян-бідняків наділено землею, просив виділити 2 пари коней для обробітку цієї землі⁶⁴. 5 вересня надіслав донесення ревком с. Клебанівки того ж повіту, що він поділив панську землю поміж безземельних і теж просив повітревком виділити 4 пари коней, щоб «прийти з поміччю 90-ти бідним, які без коней безрадні... і свого поля не можуть обробити»⁶⁵.

Під час поділу поміщицьких і церковних земель на селі загострилася класова боротьба. При всемірній підтримці Радянських органів біднота вимагала від куркулів повернути їй землю. Так, селяни с. Пальчинці звернулися з проханням в Збараський повітревком відібрати в куркулів землю, яку селяни до 1856 р. «уживали як свою власність», але потім поміщик продав її куркулям, незважаючи на судові протести селян. У відповідь на цей лист повітревком вирішив куркулям-хуторянам залишити

⁶¹ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 25, арк. 3—4.

⁶² Там же, арк. 2, також ф. Р-2369, оп. 1, спр. 1, арк. 96.

⁶³ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 5, арк. 56 і ін.

⁶⁴ Там же, спр. 32, арк. 79.

⁶⁵ Там же, спр. 33, арк. 33.

по 2 морги, а решту розділити між безземельними⁶⁶. У Гусятинському повіті «безкінні, організувавшись..., провели переділ землі і захопили зорану багатіями частину панського поля, давши їм орати для себе цілину»⁶⁷.

Іноді справа доходила до фізичної розправи бідноти з куркульством. В тому ж Гусятинському повіті «бідні були багатих за те, що і багаті хотіли одержати землю»⁶⁸.

Процес класового розшарування охопив і польські села. Спочатку, як згадує В. П. Затонський, польське населення, обдурене шовіністичною агітацією, «ставилося з великим підозрінням до Радянської української влади, тулилося навколо костьолу»⁶⁹. Але переконавшись у брехливості польської урядової пропаганди, з багатьох сіл почали спочатку потайки, а потім сміливіше і відверто приїжджати посланці до Галревкому за порадою «як би це порушити заборону ксьондза та подолати опір своїй куркульні»⁷⁰. Незабаром у повітові ревкоми з'явилися представники сільревкомів цих сіл, всі бідняки, з повідомленням, що «панська земля вже поділена і тепер приступили до попівської, так що просять точних інструкцій, чи обов'язково залишити попові 4 морги, чи забрати все...»⁷¹.

Дуже болючим при розподілі поміщицьких земель було питання про обробіток та обсіяння землі в зв'язку з відсутністю робочої худоби, реманенту та насіння. Тому революційні комітети займалися не тільки розподілом землі, але й дбали про забезпечення селян насінням, робочою худобою. У спеціальному розпорядженні сільським ревкомам земельний відділ Тернопільського повітревкому відмічав, що «до засіву посівної площі, придільної безземельному і малоземельному трудовому населенню, вжити мертвого і живого інвентаря, який залишився на нетрудових господарствах... щодо насіння, то, оскільки не було його на місці, нести негайно запотребовання... до пов. земельного відділу»⁷², який забезпечував в та-

⁶⁶ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 29, арк. 28—29.

⁶⁷ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 517.

⁶⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 1, арк. 14.

⁶⁹ В. П. Затонський. Перші кроки Радянської влади Західної України. Зб. «КПЗУ — організатор революційної боротьби», Львів, 1958, стор. 46.

⁷⁰ Там же, стор. 46.

⁷¹ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 517.

⁷² Там же, стор. 526.

ких випадках сільревкоми з свого резерву. Між окремими повітими згідно з наказом продвідділу Галревкому від 9.IX 1920 р. навіть проводився перерозподіл насінного фонду, щоб «усі були забезпечені в однаковій мірі»⁷³. Але оскільки цей фонд був невеликий, то повітревкоми в ряді випадків брали «примусову позичку» насіння, потрібного для безземельних, у багатих селян, залишаючи їм зерно для прохарчування сім'ї та засіву власного поля. Повертати такі позички треба було з нового урожаю⁷⁴. Часто і самі селяни намагалися відібрати в куркулів сільськогосподарські знаряддя для обробітку своїх земель, конфіскували в них насіння⁷⁵.

На початку вересня земельний і продовольчий відділ Галревкому спільно видали постанову про експропріацію всього поміщицького майна⁷⁶. У ній відзначалось, що при втечі поміщики, орендатори й інші заможні власники віддали на переховування своїм поплічникам, куркулям і навіть наймитам рухоме майно (плуги, сівалки, коней, рогату худобу і т. п.), яке необхідно негайно конфіскувати. Конфіскувати належало також майно тих власників, які залишалися в своїх маєтках, а їх самих негайно заарештувати і під конвоем відіслати до повітревкому. Про конфіскований великий і дрібний реманент містечкові і сільські ревкоми повинні були сповістити повітові земельні відділи, взяти його на облік і дати в користування найбільшому населенню, в першу чергу товариствам для спільного обробітку землі. Коней слід було розділити між бідними селянами, рогату й іншу худобу та зерно здати повітовим продвідділам, речі хатнього вжитку залишити в місцевих ревкомах для використання їх в школах, клубах, хатах-читальнях і ін.⁷⁷

При активній допомозі трудового населення ревкоми розшукували приховане майно і реманент. У будинках панських посіпак, у куркулів проводилися ревізії. Багато речей першої необхідності, мануфактури було знайдено в церкві с. Клебанівка на Збаражчині, де місцевий свяще-

⁷³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 30.

⁷⁴ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 524.

⁷⁵ Днев.: І. І. К о м п а н і є ц ь, вказ. праця, стор. 104; ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спо 33, арк. 41.

⁷⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 31.

⁷⁷ Там же.

ник ховав їх від народу. Це майно священник оголосив своїм і своїх рідних і скаржився на сільревком аж в Галицький Революційний Комітет. На його скарзі стоїть резолюція І. Кулика: «Приймаючи до уваги, що церква є місцем повнення обрядів релігійного культу, а ніяк не перехованням речей; що речі залишились в церкві і при Радянській владі, що свідчить про спробу приховати їх від влади; що посідання такої великої кількості речей трьома особами, в той час як робітники і селяни є голими і босими — є несправедливим (і не згідним навіть з християнською мораллю, яку проповідують служителі церкви) — речі належить skonфіскувати на потреби відділів соціального забезпечення і охорони здоров'я⁷⁸. Великі запаси продуктів, мануфактури і товарів першої необхідності було знайдено у монастирі Бернардинів в Збаражі⁷⁹, у куркулів та ін. Всі виявлені запаси продуктів, товарів, інвентаря та інше майно осіб, які втекли з білополями, земельний відділ Галревкому додатковим циркулярним розпорядженням оголосив власністю держави⁸⁰.

Йдучи назустріч численним проханням бідноти, повітові і сільські ревкоми в міру своїх можливостей забезпечували її робочою худобою. Так, із зібраних у Збаражі конфіскованих у поміщиків 32 коней майже всі були роздані сільським ревкомам для допомоги бідноті в обробітку землі⁸¹. А Черниховецький сільревком навіть не переслав конфіскованої робочої худоби в Збараж, а відразу ділив її між безземельними бідняками⁸².

Враховуючи явну нестачу сільськогосподарського реманенту, неможливість його придбання біднотою, земельний відділ Збараського ревкому виступив з цінною ініціативою — створити в повітовому центрі і по великих селах т. зв. «позичальні пункти» сільськогосподарських знарядь. Галревком гаряче схвалив цю ініціативу, назвавши план створення «позичальних пунктів» дуже влучним⁸³ і запропонувавши повземвідділові збільшити число периферійних «позичальних пунктів». Разом з тим Гал-

⁷⁸ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 7, арк. 36.

⁷⁹ Там же, спр. 7, арк. 4.

⁸⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 3, арк. 2.

⁸¹ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 27, арк. 1.

⁸² Там же, спр. 32, арк. 16.

⁸³ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 28, арк. 19.

ревком вказував, що сільськогосподарські знаряддя слід буде позичати в першу чергу безземельним і малоземельним, сім'ям червоноармійців, «а потім всьому іншому хліборобському населенню»⁸⁴. Бідніше населення та сім'ї червоноармійців звільнялись від будь-якої оплати за позичені знаряддя, всі інші платили визначену повітревкомом ціну. «Вказаним було б, — писав Галревком, — побирати оплату посівним насінням... яке потім ужити до засіву поля бідняків, а решту переховати до розпорядження земвідділу Галревкому»⁸⁵.

Незабаром ідея була втілена в життя. В Збаражі створили центральний позичальний пункт, а в повіті — 4 його філіали⁸⁶, які подавали неоціненну допомогу бідноті в обробітку і обсіянні земель.

Повітові ревкоми, крім того, створювали технічні майстерні для ремонту інвентаря, взяли на облік і передали місцевим продвідділам млини з усім їх інвентарем і касою, тримали під контролем склади і магазини рільничих знарядь, організовували ветеринарні пункти⁸⁷.

Не менш болючим, ніж конфіскація поміщицької землі та врожаю, було для галицького селянства питання про сільські іпотеки, земельні борги. Поміщики, а ще більше куркулі, позичали трудящим селянам зерно, гроші, стягуючи за це величезні проценти та змушуючи у найгарячішу пору року відробляти борги. Часто, не маючи можливості віддати борг, селяни втрачали свою заставлену землю, продавали з хати найнеобхідніші речі, останню худобу. Тому дуже велику справу зробив для галицьких трудящих Галревком, анулювавши декретом № 1 від 1.VIII 1920 р. всі борги, договори і зобов'язання селян і робітників з поміщиками, орендаторами, капіталістами та куркулями. «Всі села, — писав пізніше В. П. Затонський, — надзвичайно тішилися, що декретом Радвлади анульовано всякі іпотеки»⁸⁸. Правда, куркулі робили спроби обійти закон. Часто до Затонського приходили бідняки за дозволом не сплачувати куркулеві хоч би

⁸⁴ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 28, арк. 19.

⁸⁵ Там же.

⁸⁶ Там же, спр. 27, арк. 1, оп. 1.

⁸⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, спр. 4, арк. 3; спр. 27, арк. 1 і ін.

⁸⁸ В. П. Затонський. Перші кроки Радянської влади Західної України, стор. 35. зб. «КПЗУ — організатор революційної боротьби», Львів, 1958, стор. 46.

процентів за позику, а коли він пояснював, що закон від 1 серпня всі борги ліквідував, то прохачі заявляли, що «закон — то взагалі, а кредитор заперечує й збирається позивати, до адвоката ходив»⁸⁹.

Доводилося тоді В. Затонському й іншим працівникам писати конкретну довідку, що прохач може не сплачувати, а кредитор не має права вимагати від нього повернення боргу. Така довідка, обов'язково з печаткою, «ходила потім по руках бідноти як наочний доказ того, що здійснюється її бідняцька мрія»⁹⁰.

Дбали місцеві ревкоми і про забезпечення населення паливом та будівельним матеріалом. Дрова і будівельний матеріал дозволялося видавати тільки за довідками ревкому по твердо встановлених цінах. Бідноті дерево відпускалося по нижчій ціні або зовсім безплатно⁹¹. Так, у с. Романівка Чортківського повіту по відношенню сільревкому повітревком безплатно виділив будівельний матеріал селянинові-бідняку, хату якого спалили при відступі петлюрівці. Так було і в багатьох інших випадках⁹².

Продовольча справа

Перебудова зруйнованої економіки краю на соціалістичних засадах проходила в складній внутрішній обстановці. Внаслідок багаторічних воєнних дій, що, починаючи з 1914 р., безперервно точилися на території західноукраїнських земель, нескінченних реквізицій, які чинили воюючі сторони, внаслідок хижачького господарювання на цих землях австро-угорських магнатів, буржуазно-націоналістичного уряду ЗУНР та польських панів край перебував у тенетах тяжкої продовольчої кризи, населення багатьох міст і сіл голодувало. Незважаючи на жнива, збір був незначний, бо великі масиви земель лежали облогодом, значна частина посівів була знищена в ході воєнних дій та внаслідок спеціального знищення їх

⁸⁹ В. П. Затонський. Перші кроки Радянської влади Західної України, зб. «КПЗУ — організатор...», стор. 47.

⁹⁰ Там же, стор. 47.

⁹¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 16, арк. 11.

⁹² Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 1, арк. 115; ф. Р-2367, -оп. 1, спр. 32, арк. 156 і ін.

відступаючими петлюрівцями і білополяками¹. Замість густого колосся на багатьох полях виднілися «глибокі, не зарослі ще травною окопи, які довгими рядами прорізували поля, ... серед них піднімалися купи колючого дроту, чорніли воронки від важких снарядів»².

Використовуючи важку продовольчу ситуацію, розуміючи, що настає момент найрішучішої боротьби за соціалізм, підняли голову вороги Радянської влади, особливо куркулі, які смертельно їй ненавиділи. Саме куркулі були «найлютішими, найгрубішими експлуаторами, які не раз відновлювали в історії інших країн владу поміщиків, царів, попів, капіталістів»³. Не маючи змоги через присутність Червоної Армії виступити збройно, міська і сільська буржуазія, приховані буржуазні націоналісти та інші вороги Радянської влади вирішили дати бій державі робітників і селян «на найбільш життєво важливому фронті — на фронті боротьби за хліб, намагаючись за допомогою голоду зірвати проведення перших соціалістичних перетворень»⁴. Куркулі приховували хліб від держави, закопували зерно в ями, а часто навіть знищували⁵.

Не маючи змоги організувати масовий похід на село робітників для допомоги сільській бідноті в боротьбі з куркульством, створити робітничі продзагони, які б придушували опір куркульства, виявляли і конфіскували лишки, як це робилось в Росії та на Україні, Галревком і Компартія Східної Галичини однак вжили ряд ефективних заходів для розв'язання продовольчого питання.

Вже в одному з перших законодавчих актів, прийнятому на засіданні 1 серпня 1920 р., — декларації № 2 «Про права і обов'язки робітників ГСРР», було проголошено корінне начало соціалізму — гасло «Хто не працює, той не їсть». Воно мусило бути втілене в життя, «щоби населення, гноблене імперіалістичними хижацькими урядами, на ділі бачило і почувало класовий поділ населення, який провадить Радянська влада»⁶. Що воно озна-

¹ Згідно даних ЦДАЖР УРСР, незасіяними в визволених повітах було 2495 тис. га, або 43% земель; див.: ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 15.

² «Красное знамя», 28. VIII 1920 р.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 38.

⁴ Історія Комуністичної партії Радянського Союзу. К., 1963, стор. 270.

⁵ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 4, арк. 4.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 5.

чало на практиці, це гасло, з яким були згодні всі робітники, всі бідні селяни, всі, хто бачив у житті нужду і жив з свого заробітку, пояснив В. І. Ленін. У листі до пітерських робітників, написаному 22 травня 1918 р., він вказував, що для проведення гасла «хто не працює, нехай не їсть» в житті... необхідна, по-перше, державна хлібна монополія, тобто безумовна заборона всякої приватної торгівлі хлібом, обов'язкова здача всього надлишку хліба державі по твердій ціні, безумовна заборона придержування і затаювання надлишків хліба ким би то не було. По-друге, для цього потрібен найсуворіший облік усіх надлишків хліба і бездоганно правильний підвіз хліба з місць, де є зайвина, в місця, де не вистачає хліба, із заготовленням запасів на споживання, на обробку, на посів. По-третє, для цього потрібен правильний, справедливий, без ніяких привілеїв і переваг багатому, розподіл хліба між усіма громадянами держави, під контролем робітничої, пролетарської держави»⁷.

Виконуючи вказівки В. І. Леніна, виходячи з досвіду розв'язання продовольчого питання в Радянських республіках, Галревком у серпні (точної дати на документі нема) прийняв декларацію, якою проголосив монополію на загатівлю харчових продуктів і головні вироби фабрично-заводської промисловості⁸. Заготівля продуктів харчування і промислових товарів повинна була здійснюватися по встановлених твердих цінах. У декларації вказувалось на необхідність проведення націоналізації великих торговельних підприємств і зовнішньої торгівлі⁹. Для забезпечення державної монополії на харчові продукти і товари першої необхідності продовольчий відділ Галревкому, в складі якого було багато працівників, знайомих з продовольчою справою¹⁰, активно приступив до організації відповідного апарату на місцях. Було вирішено, що при організації повітових ревкомів один з їх членів обов'язково повинен займатися продовольчою справою. Рішення це було затверджене на засіданні Політбюро ЦК КПСГ, яке вказало, що такий член ревкому повинен бути комуністом¹¹.

⁷ В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 348.

⁸ «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 498—499.

⁹ Там же, стор. 499.

¹⁰ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 3.

¹¹ Там же, арк. 3.

10 серпня Галревком затвердив вироблений продовольчим відділом статут про організацію повітових продовольчих відділів «для підрахунку і заготовки згідно планів і нарядів продуктів харчування, для організації переробки споживчих продуктів і для підрахунку речей фабрично-заводської продукції; для розбиття населення по категоріях і розподілу згідно них споживчих продуктів»¹².

Однак, коли організація повітпродвідділів пройшла без особливих труднощів, то, як говориться в одному з документів продовольчих органів Галревкому, «самим складним питанням при організації продорганів була продагентура, яка перша представляла робітничо-селянську владу на селі, а тому склад її, як персональний так і партійний, мусив бути на певній висоті»¹³. Відповідні кандидатури підібрати було дуже важко, бо «для організації продорганів на місцях людей абсолютно майже не було — не тільки комуністів, але взагалі знайомих з продовольчою справою», а з «браку робітництва спертись не було на кого і треба було шукати шляхів для втягнення в продпрацю... пролетарських мас села»¹⁴.

Правильне вирішення продовольчого питання мало велике значення для дальшого розвитку і зміцнення Радянської влади в Галичині. Це покладало великі обов'язки на працівників продовольчих органів. Для поліпшення складу продагентури організаційно-політичне управління Галревкому видало спеціальні інструкції повітпродвідділам щодо добору продагентів, для останніх був виданий спеціальний «Підручник продовольчого агента Галицької Соціалістичної Радянської Республіки», в якому, крім інструкції по продовольчій справі, давалися вказівки по політичній праці на селі, було розроблено ряд загальнополітичних питань¹⁵.

28 серпня в Тернополі відкрилися однотижневі курси по підготовці продпрацівників для роботи на місцях. Слухачі були делеговані повітревкомаами і повітпарткомаами з найбільш свідомих робітників і селян, по декілька з кожного повіту. Лекторів на курси виділив ЦК КПСГ. Серед них були В. Затояський, М. Левицький, Д. Куд-

¹² Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 42, арк. 2.

¹³ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 4.

¹⁴ Там же, арк. 3.

¹⁵ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 35 і ін.

ря та ін. Перший випуск цих курсів відбувся 10 вересня. З 42-х випускників 35 були направлені в повіті як продагенти, 7 залишено на керівній роботі. Після підготовки найнеобхіднішої кількості продпрацівників курси малося на меті перетворити в тримісячні¹⁶.

Для кращої поінформованості про працю на місцях і для обміну досвідом у Тернополі іноді скликалися з'їзди продагентів. Крім того, через кожні 10 днів повітпродвідділи прислали в Галревком кур'єрів з інформаційними доповідями про стан продовольчої справи в повітах. На 30 вересня призначена була республіканська нарада завідуючих і членів повітпродвідділів¹⁷, яка, проте, не відбулася через контрнаступ білополяків.

Продовольчі відділи повітревкомів, з свого боку, доклали чимало зусиль для налагодження місцевого продовольчого апарату. Так, Збараський продвідділ поділив повіт на 4 агенційні продовольчі райони з центрами у Новому Селі, Добромірці, Збаражі та Зарубинцях¹⁸ і видав положення, яке регулювало права і обов'язки продагентів. Правда, повністю реалізувати намічені заходи йому не вдалося через брак відповідних кадрів. Продвідділ зумів підібрати тільки трьох агентів¹⁹. Одне вакантне місце лишилося для випускника Тернопільських продкурсів. Збараський продвідділ видав також наказ про заборону втручання інших органів, установ чи осіб, крім продагентів, у продовольчі справи, заборону самовільної заготовки продуктів харчування, ввозу їх чи вивозу з території повіту без відома продвідділу²⁰.

З метою реалізації державної монополії на продовольчі товари і товари першої необхідності Галревком та його відділи видали ряд розпоряджень про підрахунок та взяття вказаних товарів на облік²¹.

На підставі цих розпоряджень повітревкоми наказали продагентам, цивільним і військовим установам, організаціям, службовим особам і приватним торгівцям подати дані про наявність у них харчових продуктів та товарів

¹⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 3.

¹⁷ Там же, арк. 4.

¹⁸ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 71, арк. 17.

¹⁹ Там же, спр. 4, арк. 7.

²⁰ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 71, арк. 12.

²¹ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 25.

першої необхідності²², що незабаром було зроблено. Тор- гівцям, власникам приватних продовольчих магазинів було суворо заборонено продавати продукти і товари пер- шої необхідності без дозволу повітових продвідділів²³.

З метою ліквідації спекуляції продовольством і това- рами першої необхідності, яка почала було процвітати че- рез гостру їх нестачу в ряді повітів²⁴, продовольчий від- діл Галревкому встановив тверді заготовчі і відпускі ці- ни на основні категорії продовольчих товарів і фуражу²⁵, а також норми їх перевезення по залізниці та інших шляхах сполучення в межах республіки²⁶. Особи, винні в порушенні встановлених правил, притягались до кримі- нальної відповідальності, а надлишок продуктів конфіску- вався на користь держави.

Однак, враховуючи, що спочатку через організаційні неполадки заготівля і підвезення до міст продуктів про- водились ще в недостатніх розмірах, а робітники і найбід- ніше населення міст не мали ніяких запасів харчів, прод- відділ дозволив селянам без обмежень ввозити в міста такі продукти сільського господарства, як сир, сметану, молоко, городину, капусту, гриби, живу і биту птицю, мед, для безпосереднього продажу споживачам²⁷. Одно- часно з цим було видано наказ про заборону скупки і перепродажу з метою наживи продуктів сільського гос- подарства²⁸.

Вжиті Галицьким Революційним Комітетом і ЦК КПСГ у кінці серпня—на початку вересня заходи щодо запровадження хлібної монополії незабаром доповнились новими.

Інтереси будівництва соціалізму вимагали негайної відбудови зруйнованої і створення нової промисловості, а це неможливо було зробити без піднесення сільського господарства, яке, незважаючи на хлібну монополію, че- рез надзвичайне розорення не могло задовольнити робіт- ничі центри у хлібі і виробничій сировині. Відчували не-

²² ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 71, арк. 12; також ф. Р-2827, оп. 1, спр. 2, арк. 1; також ф. 2287, оп. 1, спр. 3, арк. 2.

²³ Див.: ТОДА, ф. Р-2287, оп. 1, спр. 3, арк. 2.

²⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 4, арк. 5; також ПА ІІІ ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 36, арк. 7.

²⁵ Див.: Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 570.

²⁶ Див.: там же, стор. 389—390.

²⁷ Див.: там же, стор. 390.

²⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 5.

стачу продуктів харчування Червона Армія, найбільш бідніше населення міст і сіл. Урожай з поміщицьких земель міг лише тимчасово, та й то не повною мірою покрити потреби республіки.

Тому у вересні 1920 р. Галревком прийняв декрет «Про хлібну розкладку», згідно з яким Радянська влада визначала кількість хліба і фуражу, яку необхідно було зібрати з усіх повітів, республіки в селянства по твердих цінах. Примусова скупка у селянства усіх лишків хліба і фуражу, інколи навіть і не лишків, була вимушеним, але тимчасовим заходом «в обложеної фортеці», де не можна було «продержатись інакше як застосуванням розверстки»²⁹.

Суть декрету зводилася до того, що сільське населення зобов'язувалося згідно з державною розкладкою «здавати республіці по встановлених твердих цінах відповідну кількість зернових та фуражних продуктів». Від продрозкладки звільнялись господарства, що мали менше 3,5 морга землі. Дбаючи про інтереси сільської бідноти і навіть середняків, Галревком основний тягар виконання продрозкладки переклав на куркульство, записавши у декреті, що «на середніх господарів постачати мірну кількість хліба і фуражу, а на багатців — постачати головну частину розкладки»³⁰. Здана селянами до видання декрету та чи інша кількість продуктів Червоній Армії враховувалась у суму розкладки. Зернові і фуражні продукти підлягали здачі по твердих цінах, встановлених за списком твердих цін Київської губернії³¹.

Розкладка була розрахована на всі 51 повіт Східної Галичини, але фактично було охоплено всього 14 з 20 повітів, визволених Червоною Армією, оскільки останні 6 були фронтовою або прифронтовою смугою, де не можна було як слід налагодити роботу продорганів. Зате ці 14 повітів були найбільш урожайними в Галичині, могли прохарчувати не тільки себе, але й інші, бідніші повіти та промислові центри³². Розкладка повинна була бути виконана в два строки — до 1 листопада 1920 р. — 75% і до 1 березня 1921 р. — 25%. В окремому пункті декрету Галревком вказав на необхідність залишити в

²⁹ Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 258.

³⁰ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 21.

³¹ Див.: там же, спр. 29, арк. 19.

³² Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 8.

сільських амбарах у повне розпорядження кожного сільського революційного комітету для задоволення потреб бідніших селян від 10 до 30% зданого по розкладці хліба³³. Одночасно для повітпродвідділів та сільревкомів продвідділ Галревкому видав інструкцію, як реалізувати продрозкладку³⁴.

Вже перші кроки по практичному здійсненню розкладки показали про повну готовність селянства підтримати Радянську владу, допомогти їй всіма доступними йому, засобами. «Продрозкладка, — відзначала газета «Красное знамя», — в Галичині проходить добре, селяни з готовністю діляться продуктами харчування з Червоною Армією»³⁵. Хоч термін першого етапу продрозкладки ще не минув, було видно, що зібраного зерна буде досить, щоб прогодувати населення республіки в межах 20 повітів до нового врожаю і щоб засіяти поля³⁶.

Однак Галревком готувався і до того, що йому, в міру просування вперед Червоної Армії, доведеться забезпечити харчами нові визволені повіти, особливо бідні гірські та такі промислові центри, як Львів, Стрий, Самбір, Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн і ін. Тому продовольчий відділ ГРК склав список найнеобхідніших продуктів і мануфактури, потрібних населенню Галичини на 1920—1921 роки³⁷. Передбачалось, що хліб, крупа, картопля будуть заготовлені в самій Галичині; м'ясо, риба, олія — частково в Галичині, а частково довезені з України. Щодо товарів першої необхідності, мануфактури, то через занепад промисловості вони повинні були повністю довозитись з України і Росії. В свою чергу Галичина мала відправляти в інші Радянські республіки нафту, бензин, свічки, сіль, соду, скоб'яні товари і ін.³⁸.

Як бачимо, вже з перших днів існування Радянської влади в Галичині налагоджувались тісні, дружні і безкорисливі контакти з радянськими Росією та Україною. Трудящі Галицької СРР весь час відчували братерську руку допомоги і підтримки з боку єдинокровного українського і великого російського народів. Про тісні зв'язки

³³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 22.

³⁴ Там же, спр. 35, арк. 11.

³⁵ «Красное знамя», 4. IX 1920 р.

³⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 11.

³⁷ Там же, арк. 6.

³⁸ Див.; там же, арк. 6.

Галревкому з Радянською Україною і Росією, про їх допомогу трудящим Галичини можуть свідчити листи відділу ГРК до радянських властей Проскурова, Подільського Опродкомгубу і інших міст з кінця серпня 1920 р. з проською виділити багато харчових продуктів³⁹.

Проводячи облік та заготівлю продуктів харчування та предметів першої необхідності, органи Радянської влади велику увагу звертали на розподіл їх поміж населення, неухильно здійснюючи класове гасло «хто не працює, той не їсть». Основні принципи розподілу були визначені декретом № 17 «Про введення трудового харчового пайка» від 25 серпня 1920 р.⁴⁰

Для всіх громадян республіки, що не експлуатують чужої праці, встановлювалася єдина загальна норма продуктів харчування — громадянський пайок. Для осіб, які експлуатували чужу працю, тобто використовували найманих робітників, громадянський пайок видавався в половинному розмірі. Крім того, робітникам і службовцям встановлювався окремий трудовий харчовий пайок за дійсно пророблені дні по двох категоріях: по категорії «А» — для осіб, зайнятих фізичною працею, і по категорії «Б» — для осіб, зайнятих розумовою і конторською працею. Співвідношення між нормами пайка обох категорій було 3 до 2. Спеціальні норми постачання встановлювалися для осіб: зайнятих на підприємствах і в установах державного значення, з особливо важкими або шкідливими умовами праці, робочий день яких тривав понад 8 годин, для осіб кваліфікованої розумової праці⁴¹. Віднесення робітників і службовців до тієї чи іншої категорії чи групи, а також встановлення норм постачання вищевказаних 4-х спеціальних груп, входило в обов'язки комісії робітничого постачання, яка була створена постановою Галревкому в кінці серпня при продовольчому відділі⁴².

Безробітні, які мали право на допомогу, кустарі-ремісники, що не використовували найманої праці, вагітні жінки одержували трудовий пайок по категорії «Б». Велику турботу проявив Галревком про харчування матерів і дітей. «Радянська влада, — писалося в декреті

³⁹ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 30, арк. 2 і ін.

⁴⁰ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 432—434.

⁴¹ Там же, стор. 433.

⁴² ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 27, арк. 29.

№ 17, — звертає особливу увагу на майбутнє покоління і на всіх дітей, без класового розподілу, встановлює інтенсивні норми, а також для матерів під час вагітності і годування дітей»⁴³. Виходячи з цього, для матерів і дітей до одного року призначався трудовий пайок по категорії «А»⁴⁴. Щодо самих дітей, то для них харчові продукти видавалися по особливих дитячих карточках — у віці від 1 до 5 років по нормі категорії «Б», а у віці від 5 до 16 років — по нормі категорії «А». Крім того, встановлювалося додатково особливе харчування для дітей⁴⁵.

Через два дні, 27 серпня, продовольчий відділ Галревкому на виконання декрету № 17 видав повітовим провідділам інструкцію про норми трудового і громадянського пайка⁴⁶. У цій же інструкції встановлювалися денні норми пайка для червоноармійців на фронті і в тилу та для хворих і поранених у лікарнях⁴⁷. Порядок забезпечення продуктами харчування в республіці встановлювався такий: в першу чергу з наявних запасів задовольнялися потреби військових частин і військових лікарень та лазаретів; далі йшли цивільні лікарні, міліція і діти; робітники важливих державних підприємств і установ, до яких належали шахти, пошти, військові підприємства і ін.; установи соціального забезпечення, громадського харчування та в'язниці; інші робітники та службовці. Решта населення одержувала продукти після задоволення потреб вказаних груп.

Тільки за півтора місяця існування Радянської влади (за весь час даних немає) робітникам по категорії «А» було відпущено близько 12 000 пудів муки, 3000 пудів крупи, 300 пудів м'яса, 10 000 пудів картоплі, 100 пудів цукру, 20 000 аршинів мануфактури і ін. Службовцям по категорії «Б» відпущено 9 000 пудів муки, 2 000 пудів крупи, 200 пудів м'яса, 7 000 пудів картоплі, 60 пудів цукру, 12 000 аршинів мануфактури і ін. Лікарні та їдальні одержали 22 500 пудів муки, 7 000 пудів крупи, 1 200 пудів м'яса, 600 пудів риби, 22 500 пудів картоплі, 120 пудів цукру, 500 пудів солі і т. д.⁴⁸ Товари першої не-

⁴³ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 432.

⁴⁴ Там же, стор. 433.

⁴⁵ Там же, стор. 434.

⁴⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 24.

⁴⁷ Там же.

⁴⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 6.

обхідності (мило, сірники і ін.) та продукти видавались і селянству. Так, сільревком с. Товсте Заліщицького повіту у першій половині вересня роздав безплатно найбільшому населенню 560 кг муки; її одержало 174 чоловіка⁴⁹.

Велике значення в розподілі продуктів харчування і предметів першої необхідності надавалося Галревкомом і КПСГ споживчій кооперації. Споживчі кооперативи існують і при капіталізмі, були вони і в Галичині, але являли собою по суті невеликі акційні товариства, зовсім не зв'язані з широкими верствами трудящих. Зрештою, створені ще на початку ХХ ст. галицькі сільськогосподарські кооперативи, на зразок «Сільського господаря», «Kółka rolniczego» і ін., після встановлення Радянської влади припинили своє існування, так що перед Галревкомом і Компартією стояло серйозне завдання створення нової, соціалістичної сітки кооперативів, тим більш актуальне, що продоргани самі не могли справитися з великим обсягом роботи. Організаційно-політичним управлінням було розроблено і винесено на затвердження Політбюро ЦК КПСГ положення про кооперацію в ГСРР, згідно з яким Галревкомом і Політбюро була видана постанова про організацію в республіці «кооперативного апарату на нових основах,... який був би органічно зв'язаний з широкими масами робітництва і селянства, при утворенні якого треба було втягнути до активної праці населення, пробуджуючи його самодіяльність»⁵⁰.

Об'єднуючим і організуючим центром споживчої кооперації став Галицький кооперативний комітет, утворений декретом № 20 від 3. IX 1920 р.⁵¹ Галицький кооперативний комітет, незважаючи на нетривалість його існування, провів значну роботу. В перші ж дні своєї діяльності він проголосив створення в ГСРР «єдиного робітничо-селянського кооперативного товариства для співробітництва і взаємодопомоги його членів у створенні основ соціалістичного суспільного життя, постачання населенню продовольчих продуктів, речей першої необхідності, речей домашнього господарського вжитку»⁵², виробив положен-

⁴⁹ Див.: ТОДА, ф. Р-2287, оп. 1, спр. 13, арк. 16—17.

⁵⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 4.

⁵¹ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 511—512.

⁵² ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 42, арк. 3.

ня про органи Всегалицької кооперативної спілки, про повітові спілки і місцеві споживчі товариства⁵³.

Слід відмітити, що місцеві споживчі кооперативи почали виникати в Галицькій СРР ще в другій половині серпня під наглядом і керівництвом філії Всеукраїнської кооперативної спілки, яка знаходилась в Тернополі⁵⁴. Так, в середині серпня організовано кооператив у Заліщиках⁵⁵, 27 серпня утворився робітничий кооператив у Збаражі, який займався обміном продуктів харчування і товарів першої необхідності між містом і селами, розподілом їх між членами кооперативу⁵⁶. За час з 24 по 27 серпня споживчі кооперативи виникли в селах Білозірка, Пальчинці, Токи, Вороб'ївка, Просовець, Скорики і ін. Збараського повіту⁵⁷. 1 вересня організували кооператив залізничники Чорткова⁵⁸.

З утворенням Галицького кооперативного комітету і Всегалкоопспілки справа організації споживчої кооперації пішла ще швидше. 5 вересня в Тернополі були скликані загальні збори членів профспілки, на яких були присутні близько 600 чоловік. На зборах була заслухана доповідь про роль і завдання кооперації в Галичині та вирішено організувати міське споживче товариство⁵⁹. Тут же обрано правління товариства в складі 5 членів і 4 кандидатів. Правлінню доручено приступити негайно до організації розподільчих крамниць і «вжити всіх заходів аби найскорше прийняти весь апарат розподілу від місцевого продовольчого відділу»⁶⁰. Кооперативи ряду повітів, як наприклад, Заліщицького, проводили продуману, сплановану, широку роботу⁶¹.

Активну діяльність по створенню сільських кооперативів розгорнули повітові продвідділи, посылаючи на села для цієї мети спеціальних агітаторів-організаторів⁶². Для обміну досвідом та інструктажу по налагодженню

⁵³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 4.

⁵⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 5.

⁵⁵ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 191, арк. 6.

⁵⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 3, спр. 4, арк. 12.

⁵⁷ Там же, арк. 9—11.

⁵⁸ Там же, оп. 1, спр. 35, арк. 17.

⁵⁹ Зб. «Революційна боротьба на Тернопільщині», Тернопіль, 1959, стор. 93—94.

⁶⁰ Там же, стор. 94.

⁶¹ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 191, арк. 16—21.

⁶² Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 71, арк. 12.

роботи скликалися з'їзди голів і членів правлінь місцевих кооперативів. Один з них відбувся, наприклад, на початку вересня в Заліщиках⁶³.

Важливим заходом Галицького Революційного Комітету у боротьбі з голодом і забезпеченням трудящих необхідним продовольством була організація громадського харчування. Декретом № 16 від 25 серпня 1920 р. як додаток до основного трудового пайка вводилося для дорослого населення за невелику плату громадське харчування, а для дітей до 16 років, незалежно від їх класового походження, — безплатно⁶⁴. Для розгляду основних питань, зв'язаних з налагодженням цієї справи, при усіх продвідділах республіки створювалися ради громадського харчування⁶⁵. При продвідділі Галревкому мали створити підвідділ громадського харчування, положення про який вже було розроблено⁶⁶. В основу громадського харчування калася система їдалень.

При організації системи їдалень уряд виходив з принципу забезпечення трудящих постійним місцем харчування в зв'язку з відсутністю продуктів у крамницях чи на базарах, не рахуючись ні з якими матеріальними міркуваннями⁶⁷. Свідченням цього може бути вказівка продвідділу усім нижчестоящим органам встановлювати ціни на обіди в залежності від місцевих умов і тарифних ставок, не рахуючись навіть зі збитками від їдалень, які відносити на кошт держави⁶⁸. Такі громадські їдальні були утворені в усіх повітових центрах. В Скалаті засновано дві їдальні — для службовців радянських установ і для бідноти⁶⁹, в Бродях відкрито їдальню, яка відпускала 650 обідів на день, і підготовлено до відкриття другу⁷⁰, в Тернополі продвідділ відкриє 4 їдальні на декілька тисяч чоловік, причому тільки дітям щодня безплатно видавалося 2 000 обідів⁷¹. У Борщівському повіті було ство-

⁶³ «Більшовик», 11. IX 1920 р.

⁶⁴ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 430—431.

⁶⁵ Там же, стор. 431.

⁶⁶ ПДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 6.

⁶⁷ Там же, спр. 29, арк. 24.

⁶⁸ Там же, арк. 24.

⁶⁹ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 100.

⁷⁰ «Бюллетень політотдела Упраформа 12-й армий», 16. IX 1920 р.

⁷¹ «Вісті», 17. IX 1920 р.

рено 4 їдальні, в т. ч. для бідноти, дітей-сиріт і інвалідів⁷².

Повітові ревкоми проявляли творчу ініціативу в організації громадського харчування. Наприклад, Збаразький ревком з приводу великого напливу заяв бідноти з просьбами дозволити безплатне харчування⁷³, які розглядала рада громадського харчування, створив не тільки одну їдальню для службовців і робітників, але й другу, безплатну, на 130 місць, для бідняків⁷⁴.

Для забезпечення робітників і міської бідноти, а особливо дітей молоком, продвідділ Галревкому наказав у кожному повіті створити молочарські ферми⁷⁵. Молоко виділялося в першу чергу дітям, лікарням, їдальням та бідноті.

Повітові, містечкові і сільські ревкоми беззастанно турбувалися про поліпшення матеріального і продовольчого становища трудящих. «Бродівський ревком веде посилену роботу по впорядкуванню справи постачання предметами першої необхідності, — повідомляла газета 12-ої армії, — крупні магазини взяті на облік, вироблені тверді ціни. Відкриваються муніципальні лавки: продовольчі, галантерейні, залізних товарів, сільськогосподарських знарядь... Робітникам і радянським службовцям видається мука, олія і інші продукти. Проводиться перепис населення для розподілу класового пайка»⁷⁶.

Ревкоми Тернополя, Збаража й інших повітів налагодили роботу хлібопекарень, регулярно видавали робітникам, службовцям і бідноті хлібний пайок⁷⁷, відпускали трудящим продукти в кредит⁷⁸. У Золочеві була скликана з продовольчого питання нарада усіх радянських і партійних працівників міста, з запрошенням делегатів від робітників і селянства, а також торгівців⁷⁹. Після всестороннього обговорення справи про поліпшення забезпечен-

⁷² І. І. Богодист, вказ. праця, стор. 115.

⁷³ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 54, арк. 16, 17 і ін.

⁷⁴ Там же, спр. 3, арк. 4.

⁷⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 15.

⁷⁶ «Бюллетень политотдела Упраформа 12-ой армии», 16. IX 1920 р.

⁷⁷ «Вісті», 17. IX 1920 р.; ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 71, арк. 12.

⁷⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 19.

⁷⁹ ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 1, арк. 7.

ня міста і повіту продуктами харчування і такими товарами, як сіль, мило, мануфактура, залізо, було прийнято ряд конкретних рішень.

Освіта, культура, охорона здоров'я та ін.

У здійсненні плану соціалістичного будівництва в Галицькій Соціалістичній Радянській Республіці надзвичайно важливою умовою розвитку продуктивних сил було піднесення культурного рівня населення.

Освіта і наука при пануванні австро-угорських, польських і українських націоналістичних експлуататорських класів в Галичині були справою і правом привілейованих класів, доступ дітей трудящих до знань всіляко утруднювався. Серед правлячих класів твердо вкорінився погляд, що «справжню освіту можуть здобувати тільки багаті і що для більшості трудящих досить тільки підготовки добрих слуг і добрих робітників.., виконавців волі і рабів капіталу»¹. Зробити школу знаряддям виховання людської особи взагалі, виховання робітника і трудящого селянина як господаря свого життя, своєї держави, звільнити освіту від підпорядкування капіталові — це могла зробити «тільки соціалістична школа, яка стоїть у нерозривному зв'язку з усіма трудящими й експлуатованими і стоїть не за страх, а за совість на радянській платформі»².

Завдання докорінної реформи шкільної справи постало з усією гостротою і перед радянськими органами Галичини, які, незважаючи на близькість фронту, тяжке економічне становище, доклали до його розв'язання багато часу і зусиль.

Основні завдання і напрям діяльності Радянської влади в ГСРР в галузі народної освіти були визначені декларацією № 3 Галицького Революційного Комітету, прийнятою в серпні 1920 р. Декларація проголошувала ліквідацію старої системи шкіл і за зразком РРФСР і УРСР вводила єдину трудову школу, «котра має дати новому соціалістичному суспільству борців і робітників.., з ясним розумом і сильною волею»³. Трудова школа проголошувалась загальнообов'язковою, причому учні повинні

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 28, стор. 373—374.

² Там же, стор. 373.

³ Зб. «Під прапором Жовтня», стор. 496.

були одержувати в школі не тільки всі необхідні книжки, зошити та шкільне приладдя, але й харчування та, по можливості, одяг і взуття за рахунок держави. Галревком заявив, що викладовою мовою в школах буде та, якою говорить більшість учнів даної школи, тобто застосовуватимуться в Галицькій СРР усі крайові мови — українська, польська, єврейська, щоб кожна дитина могла вчитися рідною мовою. Мінчались докорінно і методи викладання, бо замість «напихання учителями-урядовцями голів молоді словесним... багажем і відірваною від життя мертвеччиною», вчителі — старші товариші — дбатимуть про розвиток дітей, знайомлячи учнів «методом активності, наглядності і самостійності розумової праці з цінностями рідної і вселюдської культури, як і з трудовими процесами», виховуючи сміливе, енергійне покоління, «котре повинно здійснити на землі комуністичний лад»⁴. Декларація забороняла викладання і вивчення богословських предметів і практикування всяких релігійних обрядів в школах, які «затемнюють розум і паралізують волю у визвольній боротьбі», а всі релігійні школи оголосила закритими, заборонивши одночасно допускати духовенство до участі у вихованні молоді.

Справившись з цими першочерговими завданнями, підготувавши відповідну базу, Галревком заявляв, що вживе усіх заходів для організації вищої школи, де «найбільш талановиті і охочі до науки одиниці... зможуть продовжувати освіту». А усі інші, «спосібні менш, або ті, що не бажають далі вчитися, йтимуть на роботу, вносячи між народ знання, добуते його коштом»⁵. Тим самим Галревком виховував у молоді почуття великої відповідальності перед народом і обов'язку віддати йому свої сили, знання і вміння.

У справі позашкільної освіти малась на увазі рішуча боротьба з неписьменністю, для «ознайомлення широких робітничих і селянських мас з завданнями і потребами нового суспільства» — відкриття сітки народних університетів, бібліотек, читалень, клубів і т. п. Засобами виховання мас, підняття рівня їх культури, а не «для забави і розкоші буржуазії», повинні надалі були служити театри, кінотеатри, музеї, бібліотеки, виставки творів мистецт-

⁴ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 496.

⁵ Там же, стор. 497.

ва. Завдання стояли великі, але Галревком виражав впевненість, що при активній підтримці народних мас вони будуть виконані і запевняв, що з свого боку «в протилежності до буржуазних урядів Радянська влада Східної Галичини не пожаліє на культурні справи матеріальних засобів»⁶.

Таким чином, основні принципи, які клялися Радянською владою в ГСРР в основу шкільного будівництва і культурно-освітньої справи в цілому, були: виховання підростаючого покоління в дусі комунізму, обов'язковість закінчення для молоді єдиної трудової школи, здійснення виховання за рахунок держави, тісний зв'язок навчання з життям, з суспільно-корисною працею, позбавлення церкви і духовенства всякого впливу на виховання і освіту мас, послідовне проведення навчання рідною мовою, широкий доступ народу до всіх благ і досягнень науки, культури і мистецтва.

11 вересня 1920 р. відбулося засідання Галицького Революційного Комітету, присвячене, по суті, питанням народної освіти. На цьому засіданні було прийнято ряд важливих рішень, затверджено і видано в світ два декрети і п'ять постанов з питань шкільної справи і культурно-освітньої роботи.

Важливішими з них були декрет № 22 «Про введення єдиної трудової школи в ГСРР» і постанова № 13 під аналогічною назвою. Декрет оголосив закритими усі «до тепер існуючі на території ГСРР шкільні і виховавчі, так бувші державні, громадські, як і приватні установи, організації і т. п.»⁷, все їх рухоме і нерухоме майно, державне чи громадське, переходило у власність соціалістичної держави. Замість скасованих шкільних установ вводилася, як було проголошено в декларації № 3, загальноосвітня єдина трудова школа, а для дальшої спеціальної освіти — професійні школи⁸, докладний порядок організації яких регламентувався постановами № 13 і № 14.

Постанова № 13 вказувала, що єдина трудова школа вводиться для дітей віком від 8 до 15 років⁹. У містах і селах, де з різних причин не можна було ввести повного курсу трудової школи, передбачалося обов'язкове від-

⁶ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 497.

⁷ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 39, арк. 13.

⁸ Там же, арк. 13.

⁹ Там же, арк. 9.

криття першого року навчання, а дітей з вищою підготовкою послали в інші місцевості, де є повний курс єдиної трудової школи¹⁰. Щоб підготувати для народного господарства кваліфікованих робітників, постановою № 14 Галревкому створювалися в республіці професійні школи¹¹, які були органічно зв'язані з загальноосвітньою трудовою школою. Закінчення їх було для всієї молоді обов'язковим. До них приймалась молодь, що одержала семирічну загальну освіту. Навчання всюди було безплатне.

Болючим місцем в організації шкільної справи була велика нестача вчительських кадрів, оскільки вчителів-українців у Галичині було не так багато, частина з них, хоч і незначна, «лишилася на ґрунті старих порядків., пересудів буржуазного складу»¹², а вчителі-поляки майже повністю відступили з польською армією. Тому того ж дня, 11 вересня, Галревком постановою № 12 вирішив на базі колишніх вчительських семінарій утворити чотирирічні педагогічні школи¹³, покликані готувати вчителів для молодших класів трудової школи і вихователів дошкільних закладів — ясел, притутків, дитячих садків. До педагогічних шкіл приймалась молодь незалежно від статі, в першу чергу члени комуністичної спілки молоді, діти робітників, селян та незаможних родичів, починаючи з 15 років, при умові закінчення не менше 3-х класів гімназії чи реальної школи¹⁴. При кожній педагогічній школі організовувалась зразкова трудова школа¹⁵. Ніякої плати за навчання в педшколі не було, навпаки, слухачі одержували повне утримання, а для немісцевих закладався інтернат.

Керівництво народною освітою здійснювалось республіканським відділом народної освіти, затвердженим декретом № 21, на чолі з М. Гаврилівом, і місцевими відділами народної освіти, створеними постановою № 11 Галревкому від 11.IX 1920 р. при повітревкомах¹⁶. У сіль-

¹⁰ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 39, арк. 9.

¹¹ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 39, арк. 10.

¹² В. І. Ленін, Твори, т. 28, стор. 373—374.

¹³ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 39, арк. 8.

¹⁴ Там же, арк. 8.

¹⁵ Там же,

¹⁶ Там же, арк. 7. Як свідчать дати на багатьох документах, відділи народної освіти при повітревкомах були створені і діяли ще в серпні. Отже, постанова № 11, мабуть, затвердила їх існування.

ських та містечкових ревкомах, в разі неможливості організувати вказаний відділ для керівництва культурно-освітньою роботою, призначався окремих працівник, обов'язково пролетарського походження¹⁷.

Республіканський і місцеві відділи народної освіти розгорнули широку діяльність по перебудові системи шкільної справи і підготовці до нового учбового року, який повинен був початися з 1 жовтня. Основна увага приділялася доборові і підготовці вчительських кадрів. Ще 31 серпня відділ народної освіти ГРК видав інструкцію нижчестоячим відділам про взяття на облік і порядок прийому вчителів на роботу¹⁸. В інструкції вказувалося на необхідність проведення негайної реєстрації в усіх повітах вчителів, з'ясування, чи бажають вони працювати в радянській школі, а також доводилось до відома ревкомів і відділів народної освіти, що «на службу по народній освіті... повинні прийматися особи, котрі на те заслуговують своєю минулою і теперішньою поведінкою і котрі зобов'язалися служити радянській справі»¹⁹.

10 вересня 1920 р. цей же відділ видав ще одну інструкцію, в якій нагадував місцевим ревкомам про необхідність старанного добору педагогічних кадрів, підкреслюючи, щоб до праці в школах ні в якому разі не допускати духовників, а «якщо такі працюють вже, то негайно звільнити, не чекаючи кваліфікованих сил»²⁰. Повітревкомам давалася вказівка, щоб до участі у вирішенні питання про прийом вчителів на роботу обов'язково залучити представників від парткому і профспілки²¹. Сільським і містечковим ревкомам було доручено також зібрати дані про кількість і стан шкільних приміщень, їх обладнання, зробити в порядку підготовки до навчання перепис всіх дітей від 5 до 7 років та від 8 до 15 років, подавши точні відомості повітревкомам²². Населення попереджувалося про притягнення до відповідальності за приховання дітей від реєстрації²³.

Велика підготовча і організаційна робота швидко дала хороші наслідки. Вчителі, вихователі та інші працівники

¹⁷ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 39, арк. 7.

¹⁸ Див.: там же, спр. 39, арк. 2.

¹⁹ Там же, арк. 2.

²⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 10, арк. 4.

²¹ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 39, арк. 5.

²² Там же, арк. 3; ф. Р-2369, оп. 1, спр. 9, арк. 25.

²³ Див.: зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 614.

культури масово включались до культосвітньої роботи²⁴. «Учительство живо цікавиться принципами трудової школи, — повідомляв Скалатський повітпартком, — засновано союз вчителів»²⁵. Ревкоми та їх відділи народної освіти залучали вчителів до роботи по підготовці шкіл до нового учбового року, по проведенню статистики дітей шкільного і дошкільного віку, виявленню дітей-сиріт і дітей бідноти, для яких повинні були незабаром відкритися приюти, захоронки і дитячі будинки²⁶.

Для підготовки педагогічних кадрів до навчання за новими програмами, «ознайомлення з новим напрямом ведення школи», для чіткого роз'яснення політики Радянської влади у вихованні молодого покоління в повітах проходили вчительські наради і конференції. Це були наради і конференції вчителів, які стояли «близько до робітничого класу і до трудящої частини селянства», які «...у величезній більшості переконалися..., яке глибоке коріння соціалістичної революції, як неминуче вона поширюється на весь світ»²⁷. У Збаразькому повіті перші збори вчителів «для обговорення справи навчання дітей» відбулися 22 серпня. Збори відкрилися доповіддю голови ревкому про політичне становище, після якої розглядалися питання організації шкіл у повіті, позашкільної освіти, матеріального забезпечення педагогічних кадрів і ін. Виступаючі говорили про великий громадянський обов'язок вчителя в нових умовах, про обмеженість його роботи «до революції, де... вчитель був у кріпацтві властей та всяких шпигунів, донощиків і місцевих священників»²⁸. Захоплені перспективою ліквідації неграмотності в краї, вчителі пропонували «заснувати курси для неграмотних, подбати про закладання читалень та освітніх гуртків, де школа повинна стати серцем всієї освіти». На зборах відмічалось, що здобуття народом початкової освіти є тільки першим кроком. Належить створити і середні школи. Один з виступаючих запропонував створити в повіті дві такі школи²⁹. Голова ревкому наказував вчителям всіма засобами боротися проти проявів

²⁴ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 17, арк. 1—171.

²⁵ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 100.

²⁶ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 10, арк. 1.

²⁷ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 371.

²⁸ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 40, арк. 1.

²⁹ Там же, арк. 2.

націоналізму, щоб «кожен без огляду на національність чув себе в читальні чи гуртку вільно». Старі книжки, підручники і програми вирішено викинути, як «відповідаючі світоглядіві буржуазії». Замість них ревком обіцяв деяку літературу, а нестачу її «вчитель мусить заступити своїми знаннями і досвідом»³⁰. З огляду на нестачу вчительських кадрів збори закликали всіх вчителів повіту негайно приступити до роботи і для допомоги повітревкомові в організації культурно-освітньої роботи, обрали повітовий шкільний комітет, якому доручили підготувати скликати у вересні вчительську конференцію. 5 вересня така повітова конференція справді була скликана³¹. Поруч з обговоренням інших питань на ній було обрано двох делегатів на загальнореспубліканську вчительську конференцію, яка мала відбутися 12 вересня у Тернополі.

Подібні вчительські наради і збори відбулися в Бродівському повіті, де «було підготовлено педагогічний склад до роботи у нових умовах»³², Тербовлянському³³, Тернопільському³⁴, Заліщицькому³⁵, Скалатському³⁶ повітах. У Тернополі та Тербовлі на конференціях були присутні В. Затонський і М. Баран.

Перед початком шкільного року для запозичення досвіду освітньої роботи в Київ виїхала група галицьких вчителів, яка, крім того, мала привезти з столиці Української РСР підручники, зошити та необхідну методичну літературу³⁷.

Велика організаційна робота по підготовці до навчального року проводилась на місцях, в містах і селах республіки. Майже в усіх селах на зборах селян були обрані шкільно-просвітні комітети, які за допомогою ревкомів приступили до ремонту шкільних приміщень, збирали учнівське приладдя. 22 серпня такий шкільно-просвітний комітет було утворено в с. Настасові Тернопільського повіту в складі п'яти чоловік, який вирішив «затримати в селі одного вчителя, який залишився, щоб розпочати науку вже з 1 вересня, спочатку хоч у 1 і 2 класах, а також ве-

³⁰ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 40, арк. 1.

³¹ Там же, арк. 5.

³² Див.: зб. «За владу Рад», Львів, 1957, стор. 128.

³³ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 11, арк. 2.

³⁴ Див.: «Красное знамя», 17.IX 1920 р.

³⁵ Див.: «Більшовик», 11. IX 1920 р.

³⁶ Див.: ПА ІІІ ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 101.

³⁷ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 191, арк. 6.

чірній курс для неписьменних»³⁸. Комітет звернувся до повітревкому з проською виділити будівельний матеріал для ремонту шкільного приміщення.

28 серпня обрано шкільно-просвітній комітет в с. Терпилівці Збараського повіту в складі вчителя, голови сільревкому та трьох селян³⁹. Зібравшись вже наступного дня, комітет вирішив «негайно впорядкувати шкільне приміщення... щоб шкільна дівтора могла користати з науки згідно сучасних культурних вимог»⁴⁰. В найближчу неділю вирішено також скликати віче для створення в селі читальні.

Подібні комітети були обрані в селах Токи, Чернихівці, Іванчани і багатьох інших⁴¹.

Основною перешкодою в організації навчання, була відсутність у багатьох селах відповідних приміщень для шкіл, багато з яких зруйновано ще в роки світової війни⁴². У Тернопільському повіті ще весною 1919 р. не працювало близько 30 сільських шкіл, тобто більше половини⁴³. У Зборівському повіті на 80 сіл було всього 40 шкіл⁴⁴, в Збараському на 66 сіл — 25 шкільних будинків були в «можливому стані», 15 вимагали великого ремонту, а в 26 селах їх не було зовсім⁴⁵. Села нарікали на брак шкільних приладь: дошок, лавок, глобусів, карт⁴⁶, на відсутність вчителів. «Село без вчителя, — доносив ревком с. Синягівка на Збаражчині, — немає жодного ученого чоловіка»⁴⁷. У Збараському повіті, до речі, було зареєстровано 3 215 дітей дошкільного, 13 502 дітей шкільного віку і тільки 68 вчителів, тобто на одного вчителя припадало майже 200 дітей шкільного віку.

Повітові революційні комітети і їх відділи народної освіти подавали велику допомогу сільським і містечковим ревкомам у ремонті шкільних будинків, в забезпеченні вчительськими кадрами, шкільними приладдями. Теревов-

³⁸ ТОДА, ф. Р-2286, оп. 1, спр. 2, арк. 9.

³⁹ Див.: там же, Р-2367, оп. 1, спр. 42, арк. 3.

⁴⁰ Там же, спр. 41, арк. 2.

⁴¹ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 41, арк. 9—28.

⁴² Див.: «Вперед», 4. XI 1920 р.

⁴³ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 16, арк. 5—6.

⁴⁴ І. І. Компанієць. Революційний рух в Галичині.. К., 1957, стоо. 106.

⁴⁵ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 41, арк. 68.

⁴⁶ Див.: там же, арк. 9, 13 і ін.

⁴⁷ Там же, арк. 60.

лянський повітревком видав потрібний будівельний матеріал усім селам, де можна було відремонтувати школи або пристосувати під них інші будівлі, а де це неможливо було зробити, організовував т. зв. «летючі курси»⁴⁸. Чортківський повітревком наказав сільревкому с. Звеняче відпустити з матеріалів, наявних у панському дворі, 10 тис. штук черепиці для ремонту школи⁴⁹.

У ряді випадків самі сільревами проявляли ініціативу щодо ремонту і відкриття шкіл, відшукуючи всі можливі засоби для цього. Так, з с. Іванчани Збараського повіту доповідали, що приміщення під школу знайдено, парти зроблено майстром, «двері позичені служать як таблиця»⁵⁰.

Під школи відводилися в багатьох селах панські будинки⁵¹, великі сільські хати⁵². У с. Гушанках Збараського повіту ревком заклав корчму, а приміщення відвів під школу. Коли ж корчмар подав скаргу у повітревком, то той затвердив рішення сільревкому, наказавши корчмарю переселитися у власну хату в тому ж селі, а корчму «якнайскоріше обернути на школу»⁵³.

До середини вересня в деяких повітах підготовка до нового навчального року була закінчена, школи забезпечувались паливом⁵⁴. Так, у Чортківському повіті всі школи були відремонтовані, після закінчення тритижневих курсів вчителі одержали призначення на роботу⁵⁵. У Тереховлі відділ народної освіти відремонтував будинок для гімназії (середньої школи), склав список учнів, які мали у ній вчитися, підібрав 15 викладачів⁵⁶. В Тернополі були підготовлені до відкриття українська вчительська семінарія і гімназія⁵⁷, в Заліщиках — вчительська семінарія⁵⁸.

⁴⁸ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 11, арк. 1.

⁴⁹ Див.: Е. М. Галушко. Борьба рабочих и крестьян Западной Украины за Советскую власть в 1920 г., канд. дис., Львов, 1952, стор. 222.

⁵⁰ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 41, арк. 16.

⁵¹ Див.: там же, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 15, арк. 41.

⁵² Див.: там же, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 72, арк. 11.

⁵³ Там же, спр. 7, арк. 7.

⁵⁴ Див.: там же, спо. 32, арк. 12.

⁵⁵ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 101.

⁵⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 11, арк. 1.

⁵⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 15, арк. 5; спр. 16, арк. 1—2.

⁵⁸ Див.: там же, ф. Р-2287, оп. 1, спр. 9, арк. 3.

В усіх повітах відкривалися клуби, бібліотеки, читальні⁵⁹. В них читалися лекції на політичні і економічні теми, давалися концерти, демонструвалося кіно, організовувались масові читки газет. Вони служили важливим знаряддям політичного виховання мас.

Органи Радянської влади приділяли також увагу розвитку мистецтва. Вже 23 серпня в інструкції повітовим ревкомам відділ народної освіти ГРК вказав на необхідність виявлення і збереження бібліотек, картин, скульптур і т. п. в колишніх панських маєтках і містах⁶⁰. Галревком вжив ряд заходів до налагодження театральної справи. При відділі народної освіти був створений Всегалицький театральний комітет, який намітив основні напрямки розвитку театру і видав обіжник «Про радянську театральну політику»⁶¹. Незабаром почали функціонувати два народні театри в Тернополі — український і єврейський⁶², виникло декілька аматорських гуртків у повітах. Так, організований місцевим вчителем театральний гурток в с. Ілавче Теребовлянського повіту давав вистави не тільки в своєму, але і в навколишніх селах. Гурток с. Ласківці поставив драму І. Франка «Украдене щастя», з якою виступив і в повітовому центрі — Теребовлі⁶³. В ряді міст і сіл організовано хорові гуртки⁶⁴.

Багато уваги приділив Галревком питанню охорони здоров'я трудящих, що було нелегкою справою через відсутність достатньої кількості медикаментів, а особливо лікарів. До встановлення Радянської влади в Галичині серед населення панували різні епідемічні хвороби, для боротьби з якими польський уряд не вживав фактично ніяких дійових заходів, не дбав про здоров'я народу, бо гроші йшли на підготовку до війни. Особливо багатий «урожай» збирав у краї тиф. Ось характерні дані. Тільки у січні—березні 1920 р. в Східній Галичині від тифу померло: в Товмачському повіті — 2 645 чол.; Бучацькому—2 306 чол.; Скалатському—2 131 чол.⁶⁵ В Заліщиць-

⁵⁹ «Красное знамя», 17. VIII 1920 р.

⁶⁰ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 39, арк. 4.

⁶¹ Там же, аок. 6.

⁶² «Вісті», 17. IX 1920 р.

⁶³ ПДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 11, арк. 2.

⁶⁴ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 41, арк. 16; там же, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 9, арк. 25—26; «Більшовик», 11. IX 1920 р.

⁶⁵ «Вперед», 27. III 1920 р.

кому повіті від епідемії вимирали цілі села⁶⁶. Саме ж населення не мало коштів на оплату високого гонорару приватним лікарям за лікування.

Центральні і місцеві органи Радянської влади приступили до рішучої боротьби з епідеміями та іншими захворюваннями. При Галревкомі і повітревкомах були створені відділи охорони здоров'я, які очолили цю роботу.

Робітники і селяни Галичини вперше дістали можливість лікуватись безплатно. По містах і селах створювались лікарні, амбулаторії та ін. Так, у Збаражі відділ охорони здоров'я створив лікарню на 20 ліжок, бригаду лікарів для боротьби з епідемічними хворобами⁶⁷, безплатну амбулаторію⁶⁸. Тернопільський відділ організував лікарню на 200 ліжок, причому ліжка і постіль конфіскував у місцевої буржуазії⁶⁹, а також скликав з метою організації боротьби проти черевного тифу повітову конференцію лікарів. Крім того, Тернопільський відділ охорони здоров'я відкрив пошесну лікарню, 4 амбулаторії, в т. ч. одну для дітей, в яких бідноті безплатно надавалась лікарська допомога. Мобілізувавши значний медичний персонал, відділ розбив місто на 9 частин, за якими закріпив лікарів для подання невідкладної допомоги населенню вдома, створив санітарно-епідемічну колону для систематичних виїздів по селах повіту⁷⁰. Лікарні та амбулаторії були створені в Золочівському⁷¹, Бродівському⁷² та інших повітах. На їх утримання місцеві ревкоми витрачали великі суми⁷³, забезпечували хворих найкращими харчами. В республіці були націоналізовані всі аптеки, взято на облік ліки⁷⁴, які в першу чергу відпускалися на потреби Червоної Армії, лікарень, бідноти (безплатно).

Повітові відділи охорони здоров'я слідували за санітарним станом міста, місць громадського харчування, підприємств і установ.

⁶⁶ «Вперед», 17, II 1920 р.

⁶⁷ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 4, арк. 3.

⁶⁸ Там же, спр. 72, арк. 18.

⁶⁹ «Dziennik Ludowy», 22. X 1920 р.

⁷⁰ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 1, арк. 26, 43—46; спр. 20, арк. 10.

⁷¹ Див.: ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 8, арк. 126.

⁷² Див.: «Kurier Lwowski», 2. X 1920 р.

⁷³ Див.: ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 8, арк. 126.

⁷⁴ ТОДА, ф. Р-2367., оп. 1, спр. 71, арк. 4.

Проте чи не найбільш характерною стороною діяльності органів Радянської влади, де особливо яскраво проявляється їх народний характер, турбота про трудящих, про бідноту, була діяльність відділів праці і соціального забезпечення. Вони, як вже писалося вище, наглядали за неухильним введенням у життя 8-годинного робочого дня, проводили перепис трудового населення по професіях, взяли усіх безробітних і бездомних на облік, видавали їм фінансову і харчову допомогу, підшукували відповідну роботу.

Але не тільки доросле і працездатне населення було предметом уваги цих відділів. Одержавши дані від відділів народної освіти про кількість дітей-сиріт у повітах, а також дітей бідних родичів, яким важко було їх прогодувати⁷⁵, відділи праці і соціального забезпечення зайнялись організацією опіки і виховання цих дітей. Вони підбирали відповідні приміщення для створення дитячих притулків, дитячих будинків, ясел, забезпечували ремонт, обладнання, підшукували вихователів і керівників. Так, 14 вересня в Збаражі з'явилось оголошення, що з цього дня в місті відкривається дитяча захоронка, куди приймаються діти від 4 до 12 років, а саме: круглі сироти, напівсироти і діти бідняків, які не мають засобів до життя⁷⁶. Був підготовлений до відкриття дитячий будинок в с. Струсові Тернопільського повіту на 2 000 дітей. Під нього відведено пишний палац графа Голуховського, чим дуже обурювалась польська буржуазна преса⁷⁷. Два дитячі садки було відкрито в Тернополі⁷⁸.

Не забували відділи праці та соціального забезпечення і про старих, немічних людей, які все своє життя працювали на чужих полях, фабриках і заводах. Для них створювались «доми старців», які знаходились на повному утриманні держави⁷⁹. Велика матеріальна допомога подавалась калікам, інвалідам війни, а також тим, які поверталися з полону з різних країн до краю⁸⁰. Пенсіонерам виплачувалися пенсії⁸¹.

⁷⁵ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 18, арк. 1—57.

⁷⁶ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 64, арк. 3.

⁷⁷ Див.: «Dziennik Ludowy», 22. X 1920 р.

⁷⁸ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 8, арк. 1—2.

⁷⁹ Див.: ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 8, арк. 126; ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 4, арк. 3.

⁸⁰ ЛОДА, ф. 1303, оп. 1, спр. 8, арк. 59—60.

⁸¹ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 8, арк. 30.

Про обсяг діяльності Радянських органів у галузі соціального забезпечення можна судити по конкретних цифрах, які збереглися у звітах цього ж Тернопільського повітового відділу соціального забезпечення. На повному утриманні відділу до середини вересня знаходилося 687 чол., сотням інших він видавав безплатні обіди, харчові пайки, грошову допомогу. Досить сказати, що з 1 по 15 вересня відділ із державних коштів витратив на утримання людей похилого віку, інвалідів і дітей-сиріт 409 тис. крб.⁸²

За порівняно короткий час існування ревкоми проявили багато турботи про задоволення побутових умов робітників, селян та трудової інтелігенції. Знищення житлового фонду під час війни тяжко відбилося на становищі трудящих міст і сіл, тисячі сімей по суті були бездомними, жили у землянках. Як зазначала польська преса, в Польщі війна знищила 325 тис. будинків, а в Галичині — 438 тис.⁸³ Картину уточнювала соціал-демократична газета «Вперед»: під час світової війни в Східній Галичині було знищено тільки на селі 122 442 житлових і 233 377 господарських будівель⁸⁴. Міста, звичайно, потерпіли не менше.

Створені за вказівкою Галревкому при повітревкомах комунальні відділи в першу чергу взялися за забезпечення трудящих житлом. Оскільки будувати нові будинки не було можливості (не було ні коштів, ні будівельних матеріалів), то комунальні відділи почали забезпечувати бездомних квартирами за рахунок пустуючих будівель, власники яких втекли. Їх відразу або після відповідного ремонту передавали бідноті для заселення. Для цього відділи взяли на облік всі державні та приватні будинки⁸⁵. Однак пустуючих будинків було не так багато, і комунальні відділи вживають дальших заходів, забороняючи купівлю і продаж приватних будинків без їх відома і згоди⁸⁶.

Бралось на облік і конфіскувалося домашнє майно поміщиків і буржуазії, як-то: меблі, одяг, начиння і т. п.,

⁸² Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 9, арк. 23.

⁸³ Див.: «Wiek nowy», 11.IX 1920 р.

⁸⁴ Див.: «Вперед», 4.XI 1920 р.

⁸⁵ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 4, арк. 6; ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 191, арк. 6.

⁸⁶ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 2, арк. 8.

видавалися накази про здачу всього домашнього майна втікачів, які залишили його на переховування в інших осіб, особливо меблів⁸⁷. Для виявлення і обліку цих речей, пустих приміщень, а також вільної площі в приватних будинках при деяких комунальних відділах створювалися спеціальні облікові і квартирні комісії⁸⁸. Зібрані таким способом меблі та інше домашнє майно йшли для потреб радянських установ, передавалися їдальням, дитячим садкам, приютам, а решту вивозили до окремих складів, як, наприклад, у Збаражі, для розподілу між біднотою⁸⁹.

Відділи комунального господарства займалися багатьма іншими побутовими справами. Так, у Тереховлі було відновлено діяльність підприємств по очистці міста⁹⁰, в Збаражі і Золочеві організовано пожежні команди, очищено і введено в дію засоби водопостачання⁹¹.

Але їх цікавили не тільки побутові питання. В міру можливостей вони всіляко допомагали бідності, полегшували її важке матеріальне становище. Характерним у цьому відношенні є рішення Збаразького комунального відділу, який роздав 100 моргів міських земель (з 210 моргів) «до користування найбільш бідним»⁹².

У зв'язку з виданням декрету про відокремлення церкви від держави (декрет № 2 від 1.VIII 1920 р.) і усуненням всяких релігійних форм чи обрядів при укладенні актів публічно-правового значення постало питання про спосіб і форму виконання цілого ряду цих актів, зокрема про шлюб, народження і т. п. Для заповнення прогалини Галревком видав постанову «Про акти громадянського стану» (дата не встановлена), яка вийшла окремим виданням⁹³. До створення народних нотаріатів акти громадянського стану повинні були реєструватись відділами управління повітових ревкомів. Щодо цього їм давалися докладні вказівки.

⁸⁷ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 2, арк. 8.

⁸⁸ Див.: ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 8, арк. 6; ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 9, арк. 3.

⁸⁹ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 71, арк. 14.

⁹⁰ ПДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 38, арк. 19.

⁹¹ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 71, арк. 14; ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 8, арк. 25.

⁹² ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 71, арк. 14.

⁹³ Див.: Про акти громадянського стану, Всегалвидав, Тернопіль, 1920.

На підставі постанови відділи управління приступили до реєстрації актів громадянського стану, яка проводилася безплатно. Бережанський повітревком 4 вересня вивісив у місті оголошення, що «при відділі управління повітревкому заведено діла щодо вінчань, розводів, новонароджених і померлих»⁹⁴. Підвідділи реєстрації актів громадянського стану (при відділах управління) повітревкомів були утворені в Збаражі, Тернополі та інших повітових центрах⁹⁵.

Рядом інших законодавчих актів Галревком вніс істотні зміни у фінансово-кредитні та інші суспільно-політичні питання і відносини в Галицькій Соціалістичній Радянській Республіці. Так, ще 1 серпня 1920 р. ним була прийнята обов'язкова постанова № 3 «Про грошові знаки»⁹⁶. З моменту проголошення Радянської влади у визволених повітах Галревком встановив державну монополію на вирішення всіх фінансово-кредитних питань. «Всяка явна і потайна грошова біржа і спекуляція грошовими знаками як приватними особами, так і всіма громадськими установами» суворо заборонялася під загрозою повної конфіскації виявлених грошей і віддачі до суду військово-революційного трибуналу⁹⁷. Тимчасово загальнообов'язковими грошовими знаками в державному і цивільному обороті встановлювалися грошові купюри і кредитні білети Російської РФСР. Всі грошові знаки і кредитні білети колишньої Австро-Угорської монархії, Російської імперії і Тимчасового уряду були оголошені «необов'язковими при грошовому обігу». Їх можна було обмінювати на радянські гроші. Грошові знаки і кредитні білети Польської держави і петлюрівської УНР у крупних купюрах оголошувались необов'язковими в обігу і в обміні. Ні державні органи, ні окремі громадяни не були зобов'язані ці знаки приймати чи обмінювати. Дрібні купюри цих держав залишалися в обігу. Всі цінні папери, як облігації, купони і т. п. державних і приватних

⁹⁴ Див.: Тернопільський обласний краєзнавчий музей, архів, інв. № 1647.

⁹⁵ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 22, арк. 1, 2; ф. Р-2369, оп. 1, спр. 1, арк. 31.

⁹⁶ У зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, на стор. 351 помилково вказується як дата видання, так і назва цього документа.

⁹⁷ Див.: зб. «Галицький ревком», ЛДНБ, кабінет рідкісної книги.

банків колишніх і існуючих експлуататорських держав, втратили всяке значення і всяку обмінну вартість.

Дальші зміни у кредитно-фінансові питання вніс декрет № 23 Галревкому від 15.IX 1920 р. Як видно із вищенаведеної постанови, в Галицькій республіці по суті допускався обіг валюти повалених Австро-Угорської і Російської монархії, уряду Керенського, петлюрівської Української Народної Республіки та існуючої Польської буржуазної республіки, причому дрібні купюри двох останніх держав були офіційно залишені в обігу. Галревком у декреті № 23 «Про грошові знаки» визнав недоцільним грошовий обіг купюрами, випущеними УНР, і анулював їх повністю, ввівши натомість поруч з російськими радянськими грошовими знаками знаки, випущені Українською РСР⁹⁸. У вільному обігу залишалися всі загальноросійські грошові знаки як дореволюційного випуску, так і випуску 1917—1920 рр.⁹⁹

Отже, на території Галицької СРР знаходилися в обігу грошові знаки різних держав і різних часів. Звичайно, така нечіткість і непослідовність Галревкому в фінансових питаннях не сприяла зміцненню фінансової дисципліни в республіці. Залишення в обігу непроштемпованих купюр дореволюційної Росії, поваленої Австро-Угорщини і навіть воюючої з Радянськими республіками Польщі, не сприяло зміцненню радянського карбованця, призводило до того, що в торговельних операціях, у товарообороті між населенням крамарі, торгівці, навіть селяни часто відмовлялися брати радянські гроші.

Оригінальним і цікавим у багатьох відношеннях є декрет № 9 Галревкому «Про алкогольні напитки», прийнятий у кінці серпня 1920 р.¹⁰⁰ Робітничо-селянська влада, «розбивши старе знаряддя панування буржуазії — її державу», не могла допустити, щоб «робітничо-селянські маси струювалися алкоголем... до чого стремляться агенти буржуазії, яка ще до кінця не зламана»¹⁰¹. Тому всяке приватне виробництво і продаж алкогольних напоїв були заборонені, а пияцтво оголошено контррево-

⁹⁸ Див.: Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 561.

⁹⁹ Див.: там же, стор. 562.

¹⁰⁰ Див.: ТОДА, ф. 278/6 с, оп. 1, спр. 2, арк. 3.

¹⁰¹ Див.: Там же.

люційною справою. Причому алкогольними вважалися всі напої, які містили в собі більш ніж 1,5° міцності. Відпуск спирту і алкогольних напоїв з підприємств, які їх виробляють, на потреби населення, крім лікарських, був припинений, його виробництво і видача поставлені під нагляд спеціальних комісарів. Населення суворо попереджувалося про кримінальну відповідальність за самогонваріння. Населенню і торговцям було наказано здати всі запаси спиртних напоїв. Винні в порушенні цього декрету притягались до суду революційного трибуналу.

Діяльність органів Радянської влади в справі зміцнення соціалістичного ладу в ГСРР

Законодавчі акти і практичні заходи органів Радянської влади в Галичині, вся їх діяльність в будь-якій галузі життя була спрямована на захист інтересів трудящих мас міста і села.

Яскравим прикладом цього в діяльності центральних і місцевих органів влади може служити накладення на буржуазію надзвичайного революційного податку, встановленого Галревкомом у кінці серпня 1920 року декретом № 11. В інструкції, виданій 27 серпня¹, за підписом В. Затонського, як доповнення до декрету № 11, писалося, що повітові і міські ревкоми мають право і зобов'язані накладати на осіб, що «належать до буржуазного класу, одноразові надзвичайні революційні податки», які повинні стягуватися, в основному, грошми². Розкладкою їх займалися місцеві, здебільшого повітові ревкоми. Для цієї мети вони створили спеціальні комісії, до складу яких входили представники від ревкому, профспілки і зацікавлених осіб³. Представникам від ревкому і профспілки ставилося в обов'язок пильно стежити за тим, «щоб при розкладці весь тягар податку падав на буржуазні кола і не захопив в жодному разі

¹ У зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, помилково вказується дата — 14 вересня, стор. 558.

² Див.: ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 1, арк. 4.

³ Див.: там же, арк. 4.

незможних»⁴. Рішення комісії про розмір податку і термін його здачі зацікавлена особа могла оскаржити у фінансовий відділ Галревкому, який після узгодження справи з відділом внутрішніх справ приймав остаточне рішення — міг або залишити скаргу без задоволення, або зовсім скасувати чи зменшити розмір податку з конкретних осіб⁵.

Повітові ревкоми відразу приступили до реалізації вказівок Галревкому, які служили не тільки заходом придушення контрреволюційних елементів, позбавлення їх матеріальних засобів, але і давали додаткове важливе джерело прибутку для потреб народного господарства. Вже на початку вересня Бродівський повітревком повідомляв фінансовий відділ ЦРК, що він обклав буржуазію революційним податком у розмірі 3 млн. крб., з яких 2,5 млн. крб. вже стягнуто⁶. Тернопільський повітревком у середині вересня створив відповідну комісію, яка визначила розмір податку в буржуазії в сумі 15 млн. крб.⁷, який і було стягнуто⁸. Бучацький повітревком вилучив таким способом у буржуазії 2 млн. крб. і запитував, чи можна податок ще раз накласти⁹. Терехівський — 6 млн. крб.¹⁰, Чортківський — 15 млн. крб.¹¹, Заліщицький — 3 млн. крб.¹².

Здійснюючи гасло «хто не працює, той не їсть» у відношенні до нетрудових і експлуататорських елементів, Галревком ввів у республіці загальну трудову повинність. Повітревкомама і містечковими ревкомама були складені списки осіб у віці від 16 до 50 років, які не займалися трудовою діяльністю¹³. Фізично здорових залучали до різних робіт — ремонтувати дороги і мости, чистити вулиці, мити вікна в службових і громадських приміщеннях і т. п. Як писала газета «Більшовик»,

⁴ Див.: ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 1, арк. 4.

⁵ Там же, арк. 4.

⁶ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 38, арк. 17.

⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 1, арк. 111; спр. 9, арк. 11.

⁸ Див.: «Dziennik Ludowy», 22. X 1920 р.

⁹ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 38, арк. 19.

¹⁰ Див.: «Dziennik Ludowy», 22. X 1920 р.

¹¹ Див.: «Wiek Nowy», 15. X 1920 р.

¹² Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 191, арк. 13.

¹³ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 64, арк. 4; спр. 66, арк. 1—5.

«всьяке панство і буржуазію, що дотепер дармувала, примусово заставлено до праці»¹⁴.

Введення трудової повинності в республіці мало першорядне політичне значення. По-перше, залучення буржуазії до фізичної праці давало можливість використовувати нечисленний пролетаріат на більш важливих для соціалістичного будівництва ділянках роботи; по-друге, такий метод відігравав значну роль у процесі політичного виховання мас. «Велике враження, — згадував В. П. Затонський, — зробили на населення громадські роботи, на які ми виганяли нетрудовий елемент. Колишніх власників, крамарів тощо з лопатами, сокирами виганяли вирівнювати шляхи, лагодити містки тощо. Бувало таке: злізе селянин з воза, стане й дивиться: «Отож коли й ви на нас працюєте...»¹⁵.

Радянські органи почали енергійну боротьбу з прихованими і явними контрреволюціонерами-саботажниками, диверсантами, наклепниками, шпигунами, буржуазними націоналістами. Методи їх підривної діяльності були різні. Про деякі з них вже говорилося вище, приклади інших цікаво буде навести. В Скалатському повіті мобілізовані до праці в правовому відділі повітревкому колишні чиновники змовились між собою і не виконували розпоряджень та вказівок повітового і Галревкому, не виходили на роботу, для видимості залишаючи в приміщенні суду чергового¹⁶. Приховані диверсанти нищили засоби зв'язку, різали телефонні дроти, через що начальник гарнізону м. Золочева був змушений 28.VIII 1920 р. видати наказ про встановлення постійних цивільних варт¹⁷. Вороги Радянської влади поширювали всякі провокаційні чутки про «заведення якоїсь загальної комунії»¹⁸, про створення примусових дитячих домів, куди заберуть всіх дітей, не питаючи згоди матерів і т. п.¹⁹ Вони навіть вдавались до такого методу шкідництва, як за-

¹⁴ «Більшовик», 24.VIII 1920 р.

¹⁵ Див.: Зб. «КПЗУ — організатор...», Львів, 1958, стор. 47.

¹⁶ Див.: Є. М. Галушко. Борьба рабочих і крестьян..., стор. 170.

¹⁷ Див.: зб. «Галицький Ревком», ЛДНБ, кабінет рідкісної книги.

¹⁸ Див.: зб. «Більшовик», 29.VIII 1920 р.

¹⁹ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 25, арк. 76; ф. Р-2287, оп. 1, спр. 5, арк. 5.

таювання розмінної монети, щоб підірвати фінансову систему республіки²⁰. Великої шкоди економіці і торгівлі молодій республіці завдавали спекулянти. Вони потай спекулювали харчами, милом, сірниками, залізними виробами, навіть грішми²¹.

Проте чи не найнебезпечнішу антирадянську діяльність розгорнули церковники, які робили все можливе для відновлення старих порядків. Проживаючи довгий час серед своїх «парафіян», місцеві священники добре знали їх майнові і сімейні справи, політичні настрої, користувалися серед темних, неосвічених селян значним впливом. І поки йшов процес політичного росту селянства, перебудови його поглядів і міркувань на нових, соціалістичних засадах, церковники весь свій вплив використовували для поширення контрреволюційних чуток, перешкодували і розповсюджували ворожу літературу, пресу. Так, про підбурювання молоді проти Радянської влади місцевим священником повідомляв Збараський повітревком²². Про запеклу пропаганду ксьондзів проти нової школи, переконування віруючих у необхідності боротьби з новим ладом, залякування селян, щоб не ділили панські землі, згадують і учасники тих подій²³. Церковники намагались пролізти в громадські та споживчі організації. В Заліщиках, наприклад, через недогляд або політичну непринципальність ревкому до керівництва місцевим кооперативом пробрався уніатський священник, який завдав справі немало шкоди²⁴.

З перших же днів свого існування Галревком і місцеві революційні комітети почали вести нещадну боротьбу з всякими проявами контрреволюційної діяльності в республіці. «В нашій політиці, — писав В. Затонський В. І. Леніну, — я взяв найрішучіший і найтвердіший курс на розв'язування революції. Стараюсь повсюди підкреслити робітничо-селянський характер Радянської влади...»²⁵. Пильно слідували за поведінкою підозрілих

²⁰ Див.: зб. «Заліщицький ревком», НБ ЛОЛДУ ім. І. Франка.

²¹ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 16.

²² Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 71, арк. 5.

²³ Див.: зб. «За владу Рад», Львів, 1957, стор. 131; зб. «КПЗУ — організатор...», Львів, 1958, стор. 146.

²⁴ Див.: ПА ІІІ ЦК КПУ, ф. 6, оп. 1, спр. 51, арк. 28.

²⁵ Цит.: В. Морозов. Володимир Петрович Затонський, стор. 89.

осіб повітові і сільські ревкоми. Так, Гусятинський повітревком доносив у Тернопіль, що «в межах повіту є 30—40 бувших жандармів і два петлюрівські старшини, яких доцільно було б усунути з повіту», а до такого усунення вони перебувають під наглядом²⁶. Виявив, заарештував і відправив у Тернопіль всіх активних контрреволюціонерів Збараський повітревком²⁷. Заліщицький повітовий революційний комітет на початку вересня видав наказ усім сільревкомам, в якому стверджував, що сільревкоми не досить революційні, не досить енергійно борються з ворожими елементами. Повітревком наказував їм твердо стояти на революційному ґрунті, захищати інтереси сільської бідноти, «рішуче боротися з залишками панщини і її прибічниками, виходити з справедливості і користі для бідного населення, рішуче боротися з провокаційними, контрреволюційними чутками, агітацією поляків і Петлюри, бо ревкоми є око Радянської влади і опорою для бідноти²⁸.

Золочівський, Заліщицький, Бучацький та інші повітревкоми вжили рішучих заходів для боротьби з спекуляцією, затаюванням товарів та ін. Так, Золочівський повітревком видав наказ № 2, в якому говорилося, що «бідне населення скаржитись на продавців, які підносять ціни на всі товари, продукти поживи, як рівно ж відмовляються приймати Радянські гроші»²⁹. Щоб надалі подібні випадки не повторювались, повітревком наказав «підносячих ціни або відмовляючихся приймати Радянські гроші тут же арештовувати і передавати до революційного трибуналу»³⁰. Аналогічні накази видали Заліщицький та інші повітревкоми³¹.

Велику роль у боротьбі з ворогами Радянської влади відіграла міліція. Оскільки вона комплектувалася в основному з пролетарів і бідного селянства, то такий її соціальний склад забезпечував ефективність дій у боротьбі за зміцнення соціалістичного устрою в Галичині. Незважаючи на погане військове і матеріальне забезпечен-

²⁶ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 1, арк. 14.

²⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 3, арк. 4.

²⁸ ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 146, оп. 8, спр. 4941, арк. 3.

²⁹ Зб. «Галицький Ревком», ЛДНБ, кабінет рідкісної книги.

³⁰ Див.: там же.

³¹ Див.: зб. «Заліщицький Ревком», НБ ЛОЛДУ ім. Ів. Франка.

ня³², міліція сумлінно несла службу. Так, в одному з сіл Збаразького повіту заарештовано і проведено слідство по справі польського ксьондза Гурського, який вів антирадянську пропаганду³³. Заарештовано декілька польських жандармів, яких після допиту відправлено у Тернопільську Надзвичайну комісію³⁴. У декількох монастирях, церквах і костьолах проведено обшуки, вилучено чимало продуктів і товарів першої необхідності, а в Збаразькому монастирі Бернардинів виявлено великий склад контрреволюційної літератури, яку «святі отці» розповсюджували серед населення³⁵.

Ефективно боролася міліція з спекуляцією. В крамницях і квартирах осіб, які спекулювали продуктами, товарами першої необхідності, грішми і ін., або приховували їх, проводилися ревізії, товари конфісковували, а винних арештовували³⁶. Міліціонери тримали під контролем і доставляли на примусові роботи нетрудові елементи, проводили велику роз'яснювальну роботу серед населення, читали в клубах та хатах газети і брошури не тільки на політичні, але й юридичні теми, як, наприклад, брошуру «Червоне право і народний суд»³⁷. Міліціонери були зв'язковими між місцевими органами Радянської влади і центральними, реєстрували рух осіб у громадах, виявляючи підозрілих прищельців і т. п. Цей далеко неповний перелік функцій міліції у Галицькій СРР дає до деякої міри уявлення про ту роль, яку зіграла міліція в боротьбі за зміцнення робітничо-селянської влади.

Проте найефективнішим органом боротьби з контрреволюцією була Надзвичайна комісія. Характеризуючи діяльність різних відділів Галревкому, В. Затонський особливо високо оцінював «добрий революційний дух... чре-
вичайки», її бойовитість³⁸. Надзвичайна комісія була і слідчим, і судовим, і виконавчим органом у відношенні до ворогів Радянської влади, причому не тільки прямих

³² Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 7, арк. 40.

³³ Див.: там же, спр. 71, арк. 5.

³⁴ Див.: там же, арк. 5.

³⁵ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 17, арк. 4.

³⁶ Див.: там же, спр. 7, арк. 1, 30, 38 і ін., р. Р-2827, оп. 1, спр. 1, арк. 20—22, 28, 29; ф. Р-2287, оп. 1, спр. 6, арк. 2, 4.

³⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 76, арк. 3.

³⁸ Див.: зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 519.

контрреволюціонерів, але й інших злочинців — спекулянтів, злодіїв, грабіжників і т. п., оскільки відповідних судів у більшості повітів ще не було. Надзвичайна комісія часто виїздила в повіти, організовувала показові судові процеси над ворогами республіки. Такі виїзди робились у Бучач, де судили трьох польських шпигунів³⁹, Березжани⁴⁰, Чортків⁴¹.

Однак Радянська влада в Галичині у відношенні до ворогів революції була надто поблажливою. На цей факт вказував пізніше В. Затонський, як і інші керівники Галревкому. Один з них, Д. Кудря писав: «Ми були надто м'якотілими... наші перші кроки, які мусіли би бути якраз найбільш рішучими, найбільш революційними... були дуже неспівмірні...»⁴². Надмірна поблажливість, майже великодушність у відношенні до елементів, які так чи інакше підривали підвалини соціалістичного ладу в Галицькій Соціалістичній Радянській Республіці, зіграла негативну роль в її існуванні, бо, як стало відомо пізніше, ряд ворожих елементів не було виявлено і вони залишались навіть на керівних постах аж до приходу польських військ. Так, у Чорткові пост коменданта міста займав поляк Марек, який підтримував тісні контакти з місцевими контрреволюціонерами, інформував їх про всі заходи радянських органів, попереджував про небезпеку, словом, як писала пізніше польська преса, «яко комендант заховувався зовсім добре»⁴³ у відношенні до поляків, звичайно. А завідуючий підвідділом міського управління Чортківського повітревкому Ш. Вейхерт саботував виконання наказів повітревкому, залишивши на своїх місцях весь персонал колишньої міської управи з польським урядовим комісаром на чолі, виручав буржуазію від примусових робіт, всіляко гальмував створення «більшовицьких інституцій, проведення комуністичної експропріації, розподілу»⁴⁴. У с. Турівці Скалатського повіту один з членів ревкому замість того, щоб на вимогу повітревкому віднести в Скалат список осіб, які служили в польській армії, знищив його, пояснивши, що його забра-

³⁹ Див.: «Dziennik Ludowy», 23. VIII 1920 р.

⁴⁰ Див.: «Wiek Nowy», 29. IX 1920 р.

⁴¹ Див.: «Wiek Nowy», 15. X 1920 р.

⁴² ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 16—17.

⁴³ «Wiek Nowy», 15. X 1920 р.

⁴⁴ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 192, арк. 2—5.

ли при відступі поляки⁴⁵. В с. Угровиці Тернопільського повіту міліціонер В. Кулик сприяв переховуванню польського жандарма, повідомляв йому дані про політичну ситуацію, події на фронтах⁴⁶. Однак, незважаючи на серйозні помилки, діяльність Надзвичайної комісії величезною мірою сприяла успішному будівництву соціалістичного суспільства в Галичині.

Було б, проте, великим упущенням не згадати ту велику підтримку і допомогу, яку подавало міліції і Надзвичайній комісії місцеве населення. Трудящі міста і села, добре ознайомлені з місцевими умовами і відносинами, вказували, де і кого слід перевірити⁴⁷, допомагали розшукувати заховані багатіями цінності, поміщицький інвентар, зерно та ін.⁴⁸ У фондах Центрального державного архіву Жовтневої революції УРСР зберігаються численні заяви бідноти до оперативного відділу Надзвичайної комісії з проханням прийняти «в розвідники ЧК»⁴⁹, бо, як пишеться в одній з них, «я сам тернопільський і знаю всіх тернопільських спекулянтів»⁵⁰. Результати, звичайно, швидко дали себе знати. Свідченням цього є велика кількість обшуків, ревізій і вилучення речей і продуктів, проведених при допомозі і за вказівкою трудящих⁵¹.

Широка і багатогранна діяльність державного апарату Галицької СРР у центрі і на місцях у великій мірі залежала від його дальшої внутрішньої організації, чіткої, злагодженої роботи усіх ланок, їх ефективної взаємодії. При створенні ряду відділів Галревкому і повітревкомів, підвідділів, комітетів, комісій не можна було відразу точно врегулювати їх правове положення, докладно вказати рамки діяльності. Вони відшліфовувалися в процесі практичної діяльності. Правда, вже при створенні ряду вказаних органів Галревком намагався визначити їх структуру, штати, компетенцію, затверджуючи відповідні

⁴⁵ Див.: ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 822, арк. 57.

⁴⁶ Див.: Там же, арк. 55.

⁴⁷ «Kurjer Lwowski», 4. X 1920 р.

⁴⁸ Див.: ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 822, арк. 23; «Wiek Nowy», 15. X 1920 р.

⁴⁹ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. I, спр. 7, арк. 1—21.

⁵⁰ Там же, арк. 15.

⁵¹ Там же.

статуту й інструкції, давав різні вказівки щодо конкретних форм і напрямків їх практичної діяльності. Але, як показало життя, цих перших статутів і інструкцій виявилось не досить. У роботі ряду відділів у центрі і особливо на місцях допускався паралелізм, дублювання одних і тих же питань, що призводило до непорозумінь⁵². Щоб усунути цей недолік, часте втручання одних органів у роботу інших, врегулювати їх взаємовідносини, Галревком 4 вересня видав постанову № 8 «Про взаємовідносини продовольчого, земельного відділів та Ради народного господарства в центрі і на місцях»⁵³. Постанова вказувала на необхідність вжити ряд конкретних кроків для поліпшення роботи цих відділів, шляхи усунення помилок і упущень, чітко розмежувала їх компетенцію⁵⁴. Крім того, організаційно-політичне управління Галревкому спільно з земвідділом видало інструкцію про взаємовідносини місцевих органів при реалізації врожаю і зборі та обліку панського інвентаря⁵⁵.

Нарешті, 8 вересня Галревком направив усім своїм завідуючим відділами, підвідділами, комітетами і т. п. циркуляр, в якому запропонував їм видавати накази, розпорядження та інструкції підпорядкованим органам на місцях не безпосередньо, а реєструючи їх у відділі управління, щоб таким чином усунути дублювання одних і тих же розпоряджень, надати актам відділів ГРК більшої цілеспрямованості і конкретності. Одночасно Галревком заборонив усім органам і установам, як і окремим службовим особам, втручатися у діяльність повітревкомів без відома і дозволу Галревкому⁵⁶.

Галицький Революційний Комітет і Центральний Комітет КПСГ пильно стежили за дотриманням радянських законів у республіці, негайно реагували на всякі порушення соціалістичної законності. Так, коли появилися випадки невідповідності видаваних місцевими ревкомама законодавчих актів актам центрального уряду, випадки свавільного і невідповідного тлумачення урядових нормативних актів, відділ внутрішніх справ Галревкому

⁵² Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 7, арк. 13, 14; спр. 9, арк. 25.

⁵³ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 30—35.

⁵⁴ Див.: там же, арк. 30—35.

⁵⁵ Див.: там же, спр. 35, арк. 4.

⁵⁶ ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 27, арк. 7.

за погодженням з Політбюро ЦК КПСР видав 15 вересня інструкцію для повітревкомів, в якій звертав увагу останніх на те, що деякі їх розпорядження і накази суперечать декретам і розпорядженням Галревкому, що в них видно змішування державно-адміністративної і партійної роботи, чого не повинно бути. Відділ суворо попереджував повітревкоми за такі порушення соціалістичної законності і наказував негайно прислати йому по два примірники усіх виданих повітревкомами, їх відділами і підвідділами наказів і розпоряджень для перевірки⁵⁷.

З метою посилення значення радянського закону, 5 вересня Галревком видав обіжник до всіх повітревкомів, в якому між іншим говориться: «Деякі повітревкоми видають накази, повторюючи їх по декілька разів, що зовсім неприпустимо... Треба твердою рукою революціонера добиватися виконання виданих революційною владою наказів; тільки в такому разі вороги Радянської влади будуть їх виконувати...»⁵⁸ Далі Галревком звертав увагу повітревкомів на суворе дотримання строків періодичної звітності, причому вимагав писати звіти конкретно, по-діловому, уникаючи мітингової мови⁵⁹.

Пильно дбали про «сувору пролетарську дисципліну..., безумовне, точне і неухильне виконання наказів як центральної, так і місцевої влади»⁶⁰ повітові революційні комітети. Так, на засіданні Тернопільського повітревкому ще 28 серпня було вирішено, що всі відділи повинні свої накази і розпорядження давати на перегляд голові повітревкому або завідуючому відділом управління і тільки після їх візи випускати ці акти в світ⁶¹. Такий захід диктувався відсутністю потрібної кількості кваліфікованих і досвідчених радянських працівників у відділах повітревкому, що могло без належної перевірки і контролю привести до порушень соціалістичної законності. Заліщицький повітревком 23 серпня писав усім містечковим і сільським ревкомам, що вони повинні «всі накази Галицького і повітового революційного комітетів зараз же по одержанню точно виконувати»⁶², а для своєчасного їх

⁵⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 2, арк. 2.

⁵⁸ ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 27, арк. 10.

⁵⁹ Там же, арк. 11.

⁶⁰ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 190, арк. 2.

⁶¹ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 1, арк. 18.

⁶² Там же, ф. Р-2287, оп. 1, спр. 1, арк. 10.

одержання треба було двічі на тиждень, в четвер і суботу, посилати до повітревкому посланців⁶³. Так само як у Галревкомі, в повітревкомах усі відділи і підвідділи повинні були реєструвати усі накази, відозви, об'яви, а також подавати копії протоколів засідань у інформаційно-інструкторські підвідділи відділів управління, щоб вони були «поінформовані в справах будівництва і реформ Радянської влади та могли давати необхідні вказівки»⁶⁴.

У багатьох повітревкомах регулярно, двічі на місяць, проходили розширені засідання з участю завідуючих відділами і підвідділами⁶⁵. На них завідуючі звітували про діяльність відділів і підвідділів, про стан радянського і господарського будівництва. До дня такого засідання вони повинні були підготувати і подати в ревком докладні письмові звіти, багато з яких зберігаються і досі в архівних фондах⁶⁶. Повітревкоми пильно стежили за дотриманням соціалістичної законності на місцях. За порушення соціалістичної законності і зловживання службовим становищем, за побиття селянина до суду був відданий голова ревкому с. Чернихівці Збаразького повіту. У рішенні повітревкому записали, що він «допустив до пониження поваги робітничо-селянської влади»⁶⁷. За зловживання службовим становищем і невиконання наказів повітревкому в с. Петрикові на Тернопільщині арештовано голову ревкому і його заступника⁶⁸. Повітревкоми видали ряд наказів про сувору заборону безправних реквізицій і обшуків⁶⁹.

1 вересня важливий обіжник для всіх відділів Галревкому і місцевих ревкомів видав відділ юстиції. В ньому встановлювався єдиний порядок законодавства у республіці і пояснювалося значення різних законодавчих актів⁷⁰. Згідно з обіжником, для встановлення «одного порядку вироблення законів» вводилися такі стадії проходження закону: проекти законодавчих актів виробляв і пропонував зацікавлений відділ Галревкому. Готовий

⁶³ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 1, арк. 10.

⁶⁴ Там же, спр. 15, арк. 58.

⁶⁵ Див.: там же, арк. 58, 99 і ін.

⁶⁶ Див.: там же, спр. 9, арк. 1—27.

⁶⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 7, арк. 21.

⁶⁸ ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 11, арк. 37.

⁶⁹ ТОДА, ф. Р-2309, оп. 1, спр. 8, арк. 1 і ін.

⁷⁰ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 39, арк. 21.

проект передавався кодифікаційному підвідділові відділу юстиції, який його схвалював, маючи право вносити свої замітки, поправки і повертав ініціатору (як і у випадках несхвалення) на доробку. Другою стадією було представлення законопроекту зацікавленим відділом на затвердження Галревкому. І, нарешті, третьою — повторна передача затвердженого закону в кодифікаційний підвідділ для остаточного відредагування і зареєстрування. Потім Всегалицьке радянське видавництво розмножувало і розповсюджувало закон⁷¹.

Займався Галревком і питанням перевірки діяльності повітових ревкомів, розглядом їх штатів, забезпеченням відповідних ділянок роботи кваліфікованими працівниками. З цією метою при організаційно-політичному управлінні був організований інструкторсько-інспекторський відділ, члени якого робили інструкторські поїздки в різні повіти. Але через нестачу кваліфікованих кадрів (в ньому було всього три працівники) цей відділ не міг справитися з великим обсягом роботи, і 17 вересня Галревком постановив утворити з представників усіх відділів спеціальну комісію по розгляду і перевірці штатів⁷². Крім перевірки штатної системи, комісія повинна була обслідувати всю адміністративну і господарську діяльність місцевих ревкомів, проінструктувати їх членів, вжити заходів до усунення недоліків, реорганізувати, коли треба, місцеві революційні комітети, не минаючи і повітових.

У багатьох повітревкомах йшла внутрішня організація, оформлялись особові справи службовців, заводились книги наказів, журнали вхідних і вихідних документів, виготовлялись написи відділів і підвідділів трьома мовами — українською, польською і єврейською і т. п.⁷³

Незважаючи на недоліки і упущення в діяльності повітових революційних комітетів, часто допущених несвідомо, через брак відповідного досвіду у більшості радянських і партійних працівників, вони, тобто повітові революційні комітети, робили все від них залежне для розвитку і зміцнення перших успіхів соціалістичного

⁷¹ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 39, арк. 21.

⁷² Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 19, арк. 136.

⁷³ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 1, арк. 41—42; ф. Р-2287, оп. 1, спр. 17, арк. 1—12; ф. Р-2309, оп. 1, спр. 12, арк. 1—22.

будівництві в республіці, самовіддано служили інтересам трудового народу. Показовими в цьому відношенні можуть бути форми і методи діяльності Збаразького повітревкому, очолюваного комуністом Хохловим, здібним організатором і пропагандистом. Усі члени ревкому брали активну участь в організації містечкових і сільських ревкомів, міліції, тримали з ними тісний контакт. Повітревком видавав інструкції і розпорядження низовим органам буквально з усіх питань, спрямовував їх роботу. На своїх засіданнях повітревком розглядав і вирішував найрізноманітніші питання політичного і господарського характеру. Вже на першому його засіданні 3.VIII 1920 р. було винесено рішення про заборону вивезення з міста без дозволу будь-яких продуктів, а також вирішено скликати невдовзі нараду голів і секретарів сільревкомів⁷⁴. На наступному засіданні, 6 серпня, було заслухано питання про організацію кооперативів у повіті, про посилення ідейно-політичної роботи на селі⁷⁵. Ревком займався такими питаннями, як збір і облік врожаю, живого і мертвого інвентаря, збір продовольства і білизни для Червоної Армії, боротьба з бандитизмом, заслухував заяви і скарги населення, вирішував майнові, земельні, сімейні та інші спори. Досить сказати, що тільки з 20 серпня по 8 вересня було розглянуто і вирішено 324 справи переважно цих трьох категорій⁷⁶. З роз'ясненням політики Радянської влади і інформаціями про діяльність Галревкому на засіданнях повітревкому деколи виступали прибулі з Тернополя члени Галревкому, особливо Ф. Конар і І. Кулик⁷⁷.

Часто на своїх засіданнях Збаразький повітревком слухав звіти завідуючих відділами про їх роботу. Одне з таких засідань відбулося 28 серпня. Був заслуханий звіт начальника повітової міліції і завідуючого відділом праці та соціального забезпечення. Робота останнього була піддана гострій критиці і визнана незадовільною, бо, як вказували виступаючі, відділ «досі не організував дитячого садка, неправильно провів реєстрацію населення, не вказавши нетрудові елементи» і ін. Тим, хто робив спробу захищати цього завідуючого, голова ревкому

⁷⁴ Див.: ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, опр. 3, арк. 1.

⁷⁵ Див.: там же, арк. 1.

⁷⁶ Див.: там же, спр. 27, арк. 1.

⁷⁷ Див.: там же, спр. 3, арк. 1.

Хохлов заявив, що «ми повинні не замазувати свої блуди (помилки. — Т. Б.), а ясно в очі собі їх вказувати і тим самим братись з більшою енергією до праці»⁷⁸. Такий принциповий підхід до справи повністю себе виправдав, бо вже через декілька днів завідуючий відділом праці і соціального забезпечення доповідав, що «відділ приступив до впорядкування зареєстрованих робітників і призначення їм відповідної праці», що «організація дитячого садка доводиться до кінця і через днів два можна буде примістити туди дітей», що «організовано дім старців»⁷⁹.

Широкою і багатогранною була також діяльність Тернопільського, Бучацького, Чортківського та інших повітових ревкомів. Крізь всю їх діяльність, зрештою, як і взагалі усіх ревкомів, червоною ниткою проходила турбота про бідноту, про задоволення потреб традиційних міст і сіл. Свідченням уважного і чуйного ставлення органів влади до запитів трудящих можуть бути, поряд з усією їхньою практичною діяльністю, «книги заяв і скарг», які акуратно велися при ревкомах з обов'язковою графою про уладнання справ⁸⁰.

Не менш самовіддано працювали містечкові і сільські революційні комітети. Характерним прикладом може бути лист членів Клебанівського сільревкому до повітового ревкому у Збараж від 8.IX 1920 р. В цьому листі сільревком просив забезпечити його членів матеріально, бо до ревкому увійшли «люди безземельні і найбідніші. Яко найбідніші могли в часі жнив заробити собі, однак служба в ревкомі, котрій сільський ревком посвятив всі свої сили і невпинно працював і працює совісно для добра суспільності не дозволила на те»⁸¹. Будучи найближче до мас, перебуваючи і діючи в їх гущі, сільські ревкоми тісно пов'язували з ними всю свою діяльність, радились з народом по кожному важливому питанню, разом з тим ведучи його за собою, показуючи йому шлях. Так, Настасівський сільревком Тернопільського повіту за час своєї діяльності, з 8 серпня по 16 вересня, скликав 4 великі селянські віча, на затвердження яких поставив всі

⁷⁸ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 4, арк. 3.

⁷⁹ Там же.

⁸⁰ Див.: там же, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 68, арк. 9—23; ф. Р-2286, оп. 1, спр. 7, арк. 1.

⁸¹ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 7, арк. 56.

важливі свої заходи. На вічу 16 серпня слухались питання про вибори міліції, про боротьбу з крадіжками в селі, про вибори земельного комітету, ветеринара і двох десятників. Ревком довів до відома селян свою дальшу програму дій.⁸² На вічу 22 серпня обрано шкільний комітет і товариських мирових суддів⁸³. На вічу 29 серпня затверджено проект ревкому і землевідділу про поділ поміщицької, попівської і осадницької землі, встановлено порядок і норми наділів, обговорено діяльність сільської міліції і питання про створення товариства для спільного обробітку землі та ін.⁸⁴ На усіх вічах зачитувалися і роз'яснювалися декрети та інші законодавчі акти Галревкому, читалися доповіді з міжнародного становища, про економічну і культурну політику Радянської влади. І так було не тільки в одному Настасові, а скрізь, в усіх містах і селах республіки⁸⁵.

У розв'язанні багатьох економічних, політичних і культосвітніх питань містечкові і сільські повітревкоми часто зверталися за порадою до вищестоящих органів — повітових революційних комітетів⁸⁶. Останні давали необхідні поради і вказівки, але незабаром стало зрозуміло, що роз'яснюванню того чи іншого конкретного питання не можна обмежитися, і повітревкоми почали скликати наради і з'їзди представників сільревкомів. Скликались такі наради і з'їзди з метою навчання членів ревкомів організації радянського будівництва на місцях, для роз'яснення принципальних питань економічної і політичної програми Радянської влади, для обміну досвідом роботи і вислухання інформації про становище на місцях, для підвищення ідейно-політичного рівня радянських працівників.

Одним з перших 18 серпня відбувся повітовий з'їзд представників сільревкомів у Тернополі. На ньому було 106 делегатів з 60 сіл Тернопільщини⁸⁷. З'їзд відкрив голова повітревкому Ф. Замора. Присутні заслухали доповідь представника Червоної Армії Маньковського «Що

⁸² ТОДА, ф. Р-2286, оп. 1, спр. 2, арк. 6.

⁸³ Див.: там же, арк. 10.

⁸⁴ Див.: там же, арк. 12.

⁸⁵ Див. ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 11, арк. 37, 46; спр. 26, арк. 73, 79 і ін.

⁸⁶ Див.: там же, ф. Р-2290, оп. 1, спр. 2, арк. 5.

⁸⁷ Див.: «Вперед», 5. IX 1920 р.

таке Радянська влада», доповіді завідуючих відділами повітревкому про завдання і діяльність цих відділів. Відтак відбулося обговорення поточних справ. Делегати окремих сільревкомів інформували з'їзд про становище в повіті, висловлювали потреби своїх ревкомів. Учасники з'їзду одержали ряд вказівок щодо дальшої роботи, їм було роздано деяку агітаційну літературу. Після цього з'їзд ухвалив резолюцію, в якій говорилося про вдячність Червоній Армії за визволення з-під польського ярма, висловлювалося повне довір'я Радянській владі, готовність йти вперед під прапором III Інтернаціоналу⁸⁸. 30 серпня в Тернополі відбувся другий з'їзд голів і членів сільревкомів, на якому були присутні близько 150 чол.⁸⁹ Учасники його прослухали декілька доповідей, обмінялися досвідом роботи, причому особливо жваві дебати виникли з продовольчого і земельного питань. Частина промовців виступила за організацію «комуністичних господарств». Виступаючі закликали всіма силами допомагати Червоній Армії.

Два повітові з'їзди голів і членів сільревкомів та земельних відділів (комітетів) відбулися в Збаражі. На другому з них, що відбувся 30 серпня, були представники від Галревкому і ЦК КПСГ⁹⁰. Як доповідав пізніше представник ЦК КПСГ, на з'їзді виявилось, що «настрій селянства Збаражчини дуже революційний, свідомість надзвичайна, пошана до Галревкому також». Він підкреслив велику користь і необхідність проведення таких з'їздів, де «розв'язувалося багато питань, які без з'їзду залишилися б нерозв'язаними»⁹¹.

21—22 серпня такий же з'їзд був скликаний Заліщицьким повітревкомом⁹². Характерно, що із 134 делегатів, присутніх на з'їзді, було 112 безземельних або малоземельних, 7 наймитів і тільки 4 середняки. За національним складом — 123 українці, 9 поляків, 1 росіянин, 1 єврей. За грамотністю — 98 грамотних і 36 неграмотних⁹³. У серпні з'їзди відбулися також у Скалатському⁹⁴

⁸⁸ ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 8, арк. 1—3.

⁸⁹ Див.: «Красное знамя», 4.IX 1920 р.

⁹⁰ ТОДА, ф. Р-2367, оп. 1, спр. 3, арк. 10.

⁹¹ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 36, арк. 5.

⁹² Див.: «Більшовик», 11.IX 1920 р.

⁹³ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 191, арк. 50.

⁹⁴ Див.: «Більшовик», 29.VIII 1920 р.

і Гусятинському⁹⁵ повітах, у вересні — Підгаєцькому⁹⁶ і Бродівському⁹⁷.

У деяких повітах, крім з'їздів і нарад голів та членів сільревкомів, відбулися селянські з'їзди, де обговорювалися завдання, які стояли перед галицьким селянством. В Бродах на селянському з'їзді (29—30 серпня) було прийнято важливе рішення про спільний обробіток селянських і колишніх поміщицьких земель⁹⁸.

Щодалі, то більш організованим ставало радянське будівництво у визволених повітах, як і в тих містах і селах, які визволяла Червона Армія і де на протязі вересня утворювались революційні комітети⁹⁹.

Крок за кроком, неухильно і впевнено будувалися в Галичині підвалини соціалістичного суспільства. Переконавшись у міцності і непохитності Радянської влади, позбавляючись тяжкої спадщини минулого, робітники, селяни та інтелігенція все ширше вклучались у будівництво нового життя, все активнішу участь брали в економічних і політичних заходах радянських і партійних органів, проникались до них все глибшим довірям і повагою. Немала заслуга в успіхах соціалістичного будівництва в краї керівників Галревкому і ЦК КПСГ, які в складних економічних, політичних і воєнних умовах, не шкодуючи сил і енергії, переборюючи численні труднощі, зуміли налагодити державний механізм республіки, хоч і тимчасовий, організувати відбудову і перебудову економічного і культурного життя.

Віддані комуністи, борці за торжество марксистсько-ленінських ідей, В. Затонський, М. Баран, М. Левицький, К. Литвинович та ін. особистою працею і натхненням, вірою в справедливу справу запалювали сотні і тисячі інших людей. Голова Галревкому Володимир Петрович Затонський весь свій великий досвід революційного борця, державного, партійного і військового діяча віддавав довіреній йому партією справі. За час існування Радянської влади в Галичині він власноручно написав або відредагував близько 50 декларацій, декретів, постанов і інших законодавчих актів. Не було такої галузі життя,

⁹⁵ Див.: «Красное знамя», 17.VIII 1920 р.

⁹⁶ Зб. «Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 560.

⁹⁷ Див.: зб. «За владу Рад», Львів, 1957, стор. 127.

⁹⁸ «Більшовик», 11.IX 1920 р.

⁹⁹ Див.: ТОДА, ф. Р-2827, оп. 1, спр. 4, арк. 3, 12, 33 і ін.

де б В. Затонський не втрутився особисто, не дав вказівок чи порад. Він, як і інші члени Галревкому, не уникав «чорнової роботи», не був «канцелярським» керівником¹⁰⁰. В. Затонський сам або з іншими членами Галревкому виїздив у повіти для організації радянських органів, контролю над їх діяльністю. Такі виїзди в умовах безкінної і безтранспортної Галичини були нелегкою справою. «Шляхи, — писав він В. І. Леніну, — порівняно з російськими дуже добрі, але... немає засобів пересування. На конях дуже багато витрачається часу, та й немає їх у безкінній Галичині. Про авто не доводиться й мріяти»¹⁰¹. Проте труднощі не зупиняли його. «Члени галицького уряду, — повідомляли газети, — тт. Затонський, Баран спільно з представником Всегалицького видавництва об'їхали Тереховлянський, Чортківський, Борщівський і Заліщицький повіти»¹⁰². Він організовував мітинги і збори, виступав перед селянами, вчителями, головами і членами ревкомів, був присутнім на засіданнях повітових і сільських ревкомів, проводив необхідні перестановки радянських і партійних працівників¹⁰³.

Активну діяльність розгорнули усі інші члени Галревкому. Ф. Конар та І. Кулик були присутніми на ряді засідань місцевих ревкомів, роз'яснювали політику Радянської влади і розповідали про діяльність Галревкому¹⁰⁴. М. Баран, крім поїздки з В. Затонським, об'їхав ще раз Чортківський, Заліщицький, Борщівський і Гусятинський повіти¹⁰⁵, де влаштував ряд мітингів. Такі поїздки як одна з форм зв'язку з місцевими органами для безпосереднього керівництва їх практичною діяльністю, для зв'язку з масами, не були поодиноким явищем. «Щотижня, — писала газета «Вісті», — члени Галицького Револуційного Комітету... і ЦК КПСГ виїздять на села для організаторської і інструкторської роботи»¹⁰⁶, ними був оглянутий кожен зокрема визволений Червоною Армією повіт. Не уникали члени уряду і фізичної роботи.

¹⁰⁰ Див.: Зб. «На чолі визвольної боротьби», К., 1965, стор. 42—43; В. Морозов. Володимир Петрович Затонський, К., 1967, стор. 151—153.

¹⁰¹ Зб. «Під прапором Жовтня», стор. 518.

¹⁰² Див.: «Красное знамя», 16. IX 1920 р.

¹⁰³ Див.: там же.

¹⁰⁴ Див.: ТОДА, ф. Р-2367 оп. 1, спр. 3, арк. 1.

¹⁰⁵ Див.: «Вперед», 9. IX 1920 р.

¹⁰⁶ «Вісті», 17. IX 1920 р.

Коли в Тернополі організовувались загальноміські суботники чи недільники, то всі вони разом з канцелярсько-технічним персоналом брали в цих суботниках обов'язкову і активну участь¹⁰⁷.

У своїй діяльності, в кожному заході, на кожному кроці Галревком свято виконував наказ В. І. Леніна, який незважаючи на величезну зайнятість, пильно стежив за успіхами Радянської влади в Галичині, вимагав від Затонського щотижня надсилати йому повідомлення про стан справ. А цей наказ був такий: «Робить все, що можливо, щоб широкі маси робітників та біднішого селянства негайно і наочно відчули, що Радянська влада несе їм життя»¹⁰⁸. В. І. Ленін наказував не панькатись з буржуазією та куркульнею і якомога розбивати кожне націоналістичне угруповання, виховуючи натомість інтернаціональну солідарність працюючих¹⁰⁹.

Про вірність політики Галревкому ленінським вказівкам свідчить вся його соціально-економічна діяльність, яка, незважаючи на окремі хиби і недоробки, була підпорядкована єдиній меті — створенню робітничо-селянської держави, побудові соціалістичного суспільства, без експлуататорів і експлуатованих, де вся влада, всі матеріальні цінності знаходяться в трудящих і їм тільки служать. Про вірність політики Галревкому ленінським вказівкам свідчить всемірна підтримка і прихильність до Радянської влади з боку трудящих міста і села, про яку говориться майже в кожному документі того часу, а також популярність серед народу самого Галревкому. «Вітаємо Галицький Революційний Комітет, — писали селяни с. Кутковець на Тернопільщині, як і багатьох інших міст і сіл, — як верховний орган Радянської влади в Галичині, бажаємо йому найкращих успіхів у праці над будовою нового життя і обіцяємо зі свого боку відстоювати закріплення Радянської влади на Галицькій Україні»¹¹⁰.

З найвіддаленіших куточків республіки, навіть з-за лінії фронту до Тернополя приїздили селяни, щоб подиви-

¹⁰⁷ Див.: «Dziennik Ludowy», 22. X 1920 р.

¹⁰⁸ Див.: В. П. Затонський. Перші кроки Радянської влади Західної України, 36. «КПЗУ — організатор...», Львів, 1958, стор. 47.

¹⁰⁹ Там же, стор. 47; див.: В. Морозов. Володимир Петрович Затонський, стор. 156.

¹¹⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 4, арк. 18; ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 25, арк. 106, 107 і ін.

тися на «хлопський уряд», на «найголовнішого комісара» — В. Затонського, і «найвищого суддю» — І. Наваловського, бо по селах про Радянську владу вже складались легенди ¹¹¹.

Керівна роль Комуністичної партії Східної Галичини в соціалістичному будівництві у Галицькій СРР

Велику роль у процесі соціалістичного будівництва в Галицькій республіці зіграла Комуністична партія Східної Галичини. Вона була справжнім організатором і керівником трудящих мас у закладенні основ нового соціалістичного суспільства. Комуністи йшли попереду на найважчих ділянках господарського і культурного будівництва, вели за собою робітничо-селянські маси Галичини. З визволенням значної частини краю від білопольської окупації Комуністична партія Галичини вперше дістала можливість для творчої організаторської праці в легальних умовах, з переслідуваної, тероризованої партії перетворилась у правлячу партію першої в історії Галичини соціалістичної держави — Галицької Соціалістичної Радянської Республіки. І треба сказати, що комуністи виявились гідними цієї високої ролі, гідними довіря робітничо-селянських мас, яким користувалися і на яке спиралися у всій своїй роботі. З виникненням Галицької СРР перед Комуністичною партією Східної Галичини в першу чергу постало завдання створення єдиного партійного керівного органу. Як відомо, до того часу серед комуністів-галичан на території Радянських республік діяв Галоргком, обраний 23 квітня 1920 р. на партійній конференції в Києві, а на території окупованої білополяками Галичини — підпільний ЦК КПСГ, обраний у лютому 1919 р. на партійній конференції в м. Станіславі. Тому делегати КПСГ на II Конгресі Комінтерну в Москві поставили питання про створення єдиного керівного партійного органу галицьких комуністів.

1 серпня 1920 р. в Москві відбулася нарада представників керівних центрів різних галицьких комуністичних організацій, — Галоргкому, Галбюро при ЦК РКП(б) і

¹¹¹ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 6, оп. 1, спр. 51, арк. 29.

ЦК КПСГ¹. На підставі її рішення 3 серпня 1920 р. в Тернополі було утворено єдиний Центральний Комітет Комуністичної партії Східної Галичини². До його складу увійшли: Член ЦК КП(б)У і голова Галревкому В. Затонський, від Галоргкому — М. Баран і К. Литвинович, від Галбюро при ЦК РКП(б) — І. Краснокутський (Левченко), від ЦК КПСГ — А. Бараль, М. Левицький, К. Максимович, Д. Мойса, Волян³. Останні троє залишалися і діяли в окупованих ще білополяками повітах Галичини.

11 серпня в Тернополі відбувся перший пленум новоствореного Центрального Комітету, на якому було обрано Політбюро та Оргбюро ЦК КПСГ⁴. До складу Політбюро увійшли В. Затонський (голова), М. Баран, М. Левицький, І. Краснокутський, А. Бараль; до складу Оргбюро — І. Краснокутський, А. Бараль і М. Левицький. Секретарем ЦК КПСГ обрано І. Краснокутського. Він повинен був виробити проект статуту партії, зразки партбілетів і анкет, відповідні інструкції для партпрацівників. На цьому ж пленумі був затверджений склад тимчасового Радянського уряду Галичини — Галревкому: В. Затонський (голова), М. Баран (заступник голови), члени уряду: М. Левицький, К. Литвинович, А. Бараль. Затверджено також, представлених головою уряду В. Затонським, завідуючих окремими відділами Галревкому⁵.

Вказавши, що Комуністична партія Східної Галичини здійснюватиме безпосереднє керівництво всім політичним, господарським і культурним життям у республіці через органи Радянської влади, пленум відмітив, що «завданням партії, яка стоїть на чолі... революційного руху..., є доведення революції до кінця. Вона повинна на руїнах капіталізму збудувати комуністичне суспільство, пролетарську культуру, радянський апарат»⁶. Пленум, крім

¹ Див.: ПА ІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 1, арк. 20.

² Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1964, стор. 278.

³ Див.: М. К. Кучеров, КПСГ — організатор радянського будівництва в 1920 р., «Український історичний журнал», № 4, 1964, стор. 82.

⁴ ПА ІП КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 14, арк. 1.

⁵ Див.: там же, арк. 1.

⁶ О. Ю. Карпенко, Встановлення Радянської влади у Східній Галичині в 1920 році, «Український історичний журнал», № 3, 1957, стор. 28.

того, прийняв рішення, яким визначались відносини між ЦК КПСГ і ЦК КП(б)У. В цьому рішенні відзначалося, що «не передрішуючи державних взаємовідносин Галичини і України, ЦК КПСГ констатує свою фактичну підлеглість в ідейному і організаційному відношенні ЦК КП(б)У»⁷. Цим рішенням КПСГ з перших днів свого легального існування оголосила, що вона є складовою частиною загально-українського комуністичного руху, який виражав і захищав інтереси всього українського народу і ставив своєю метою воз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській РСР, де влада належить трудящим міста і села. 26 серпня Політбюро ЦК КПСГ затвердило перший статут КПСГ, в основу якого було взято статут РКП(б)⁸.

Центральний Комітет і Галревком у своїй діяльності повсякденно керувалися досвідом, якого набула ленінська РКП(б), органи Радянської влади в Росії і на Україні. Про це свідчить аналіз законодавчих актів Галревкому, інструкцій і директивних листів ЦК, в основі яких лежали відповідні законодавчі акти урядів Радянських республік, постанови РКП(б) і КП(б)У. Вся робота Галревкому проходила під керівництвом ЦК КПСГ. Декрети та інші законодавчі акти Галревкому приймалися після їх погодження з членами ЦК КПСГ. «Найчастіше це відбувалося на спільних засіданнях Галревкому і ЦК з участю В. Затонського — голови Галревкому, І. Краснокутського, — секретаря ЦК, М. Барана, К. Литвиновича, М. Левницького — членів ЦК», — згадує керуючий справами ЦК КПСГ І. В. Брилінський⁹.

Для практичного керівництва процесом соціалістичного будівництва на місцях, у визволених Червоною Армією повітах створювалися повітові партійні комітети. У перших числах серпня повітпартком був створений у Тернополі¹⁰, в середині місяця — в Гусятині¹¹, в Збаражі¹². На протязі серпня-вересня повітові партійні комітети були утворені також у Бережанському, Борщівському, Бро-

⁷ Див.: Є. М. Г а л у ш к о. Нариси історії КПЗУ (1919—1928), Львів, 1965, стор. 51—52.

⁸ Там же, стор. 52.

⁹ Див.: На чолі визвольної боротьби, К., 1965, стор. 41.

¹⁰ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 100.

¹¹ Див.: там же, арк. 101.

¹² Там же, ф. 9, оп. 1, спр. 36, арк. 1.

дівському, Бучацькому, Заліщицькому, Зборівському, Золочівському, Підгаєцькому, Рогатинському, Скалатському, Сокальському, Терехівському і Чортківському повітах¹³. В містечках і селах республіки створювалися партійні осередки. В Гусятинському повіті великий партійний осередок був у м. Хоросткові (всього в повіті налічувалось до 65 комуністів)¹⁴, в с. Копичинцях¹⁵. У Підгаєцькому повіті організовано партосередок в с. Мозолівка¹⁶. Заліщицький партком у перші дні своєї роботи створив комуністичні гуртки в селах Винятинець, Новосілка, Шитовець і серед стрільців 2-ої сотні третього окремого галицького куреня¹⁷.

Ряди партійних організацій швидко зростали. Передові робітники і селяни, зрозумівши на власному досвіді справжні цілі і завдання Компартії, заявляли про своє бажання стати в її ряди. Тільки в Гусятинському повіт-парткомі було прийнято 49 кандидатів в члени КПСГ з самих робітників¹⁸, в Підгаєцькому — 20 кандидатів¹⁹. Всього у визволених районах КПСГ налічувала 232 члени і 246 кандидатів у члени партії²⁰.

Центральний комітет партії систематично займався доборою, вихованням і розстановкою партійних і радянських кадрів. На засіданнях Політбюро затверджувалися голови та секретарі повітових ревкомів і парткомів та інші відповідальні працівники. Досвідчені працівники направлялися на роботу в радянські органи — ревкоми — на посади голів ревкомів, завідуючих відділами і підвідділами, інструкторів-організаторів²¹.

Проте нестача кваліфікованих партійних і радянських працівників відчувалася дуже гостро. По суті, це було одним з найболючіших питань в організації місцевого партійного і державного апарату, в проведенні ряду економічних і політичних заходів. Інструктори ЦК КПСГ, пос-

¹³ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 26, арк. 1.

¹⁴ Див.: ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 4, арк. 5.

¹⁵ Див.: там же, спр. 1, арк. 14.

¹⁶ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 37, арк. 2.

¹⁷ І. П. Богодист. Боротьба трудящих Галичини за Радянську владу в 1918—1920 рр., Львів, 1952, стор. 105.

¹⁸ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 40, арк. 4.

¹⁹ Там же, арк. 4.

²⁰ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 26, арк. 1.

²¹ Див.: ТОДА, ф. Р-2369; оп. 1, спр. 1, арк. 2.

лані для перевірки стану справ в повіті, повідомляли, що різко відчувається брак партійних працівників, що в ряді випадків одні і ті ж люди ведуть радянську і партійну роботу²². На цей факт вказував ЦК КПСГ у своєму повідомленні до ЦК КП(б)У від 4. IX 1920 р., додаючи, що в середньому на повіт припадає не більш 4—5 кваліфікованих партійних працівників²³. Подібною була ситуація і в державному апараті. «На кожному кроці дається відчуття брак людей», — писав Тернопільський повітревком²⁴. Начальник фінансово-рахункового управління продовольчого відділу Галревкому скаржився на майже повну відсутність бухгалтерів, а начальник управління розподілу на те, що «управління відпускає продукти населенню в кредит, але нема ні одного чоловіка, який міг би завести необхідні книги і виписувати рахунки»²⁵.

Але труднощі не лякали і не зупиняли комуністів. Центральні і місцеві партійні органи та організації неухильно боролись за повне проведення намічених партією завдань у житті. Першочерговим завданням у перші дні було створення і зміцнення державного апарату, на що і була спрямована діяльність КПСГ²⁶. Партійні організації вислали майже всіх своїх членів на місця, в міста і села²⁷, вживали всіх заходів для того, щоб на керівних посадах у державних органах, кооперативах, профспілках стояли комуністи або співчуваючі їм, здатні проводити в життя рішення партії.

Центральний комітет і повітові парткоми спільно з центральними і місцевими органами державної влади — ревкомаами розробляли характеризовані в попередніх параграфах законодавчі акти, брали безпосередню участь в їх здійсненні. Представники партійних органів були на усіх повітових з'їздах, нарадах і конференціях сільревкомів, вчительства, селянства; інструктори і самі члени ЦК систематично виїздили в повіті для конкретної організаторської роботи. Не було в житті республіки жодної галузі економічного, політичного чи будь-якого іншого ха-

²² ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 4, арк. 24.

²³ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 26, арк. 1.

²⁴ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 40, арк. 3.

²⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 35, арк. 19.

²⁶ Див.: Є. М. Г а л у ш к о. Нариси історії КПЗУ (1919—1928). Львів, 1965, стор. 53.

²⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2390, оп. 1, спр. 9, арк. 14 і ін.

рактеру, якою б не займався ЦК КПСГ і його низові органи.

Великого значення Комуністична партія надавала політичному вихованню мас та залученню їх до соціалістичного будівництва. У містах проводилися численні мітинги, збори, лекції і бесіди. Особливо велику увагу партія приділяла політичній роботі серед селян. Міські парторганізації посиляли десятки агітаторів на село, які полум'яним словом запалювали і вчили селянські маси, організовували їх на будівництво нового життя²⁸.

Враження, яке виносили партійні і радянські працівники з поїздок на місця, було одностайним: «так, селянство на селі, як і українські робітники... ставляться до Радянської влади дуже прихильно...»²⁹. Про революційний настрій селянства, високу свідомість трудящих, пошану до радянських і партійних органів, активну участь населення в соціалістичному будівництві повідомляли Збаразький³⁰, Гусятинський³¹ та інші повітпарткоми, численні містечкові і сільські радянські і партійні органи³².

Політичне виховання мас проводилося не тільки на мітингах і лекціях. Деякі парткоми організували політичні курси для робітників і селян, куди кожне підприємство, профспілка, сільревкоми делегували слухачів, звичайно по 2—3 чол. 15 вересня такі курси відкрились, наприклад, при Борщівському парткомі. Вони були розраховані на 8 тижнів³³.

Для проведення лінії партії в радянських і профспілкових органах утворювалися партгрупи, до яких залучалося широке коло «співчуваючих». Такі партгрупи було створено, наприклад, у Підгаєцькому³⁴, Заліщицькому³⁵ ревкомах, у Бучацькій профспілці залізничників³⁶ і ін.

У повітових парторганізаціях, на партійних зборах слухалися найбільш важливі і актуальні питання, звітували як керівники, так і рядові члени партії. В Чорткові на

²⁸ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 31, арк. 1 і ін.

²⁹ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 100.

³⁰ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 100.

³¹ Там же, арк. 101.

³² Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 25, арк. 1, 2, 3, 4, 7, 8, 10, 21, 23, 24, 26, 27 і ін.

³³ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 101.

³⁴ Див.: там же, ф. 9, оп. 1, спр. 40, арк. 4.

³⁵ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 191, арк. 9.

³⁶ Див.: ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 40, арк. 4.

партзборах, які відбулися 30 серпня в присутності 56 чол., був такий порядок денний: читання інструкцій і Статуту КПСГ; звіт праці повітревкому; організація села, молоді і профспілок³⁷. У Бродях партійна організація заслухала завідуючого продовольчим відділом повітревкому, якого підозрювали в зловживанні службовим становищем. Для розслідування справи партком спільно з ревкомом створили комісію, яка, правда, нічого не виявила³⁸.

Значну роль у політичному вихованні західноукраїнських трудящих відіграла партійна література, яка масовим тиражем розповсюджувалась по містах і селах республіки. ЦК КПСГ видавав свою газету «Більшовик», яка стала «бойовим глашатаєм визвольної місії Червоної Армії, пристрасним і полум'яним поборником непорушної дружби українського і російського народів»³⁹. Крім газети «Більшовик», широкого розповсюдження серед населення набули газети, видавані політвідділами військових частин — «Червона Галичина», «Красное знамя», «Голос красноармейца», «Красная Армия», а також журнал «Галицький комуніст». Про популярність цих газет серед робітників і селян Галичини може свідчити такий факт. У вересні 1963 р. житель с. Утішків Кам'яно-Бузького району Львівської області Олександр Михайлович Багнюк передав Львівському філіалові Центрального музею В. І. Леніна пожовклий від часу примірник газети «Більшовик», який зберігався довгі роки його батьком Михайлом Багнюком. В серпні 1920 р. цю газету вручили Михайлові Багнюку червоноармійці, які стояли в їхньому селі. Незважаючи на можливість судової розправи, яка загрожувала йому в разі виявлення газети білополяками, М. Багнюк зберіг її як дорогоцінну, священну реліквію, як пам'ять про незабутні світлі дні літа 1920 р.⁴⁰

Значним тиражем видавалися у Галицькій СРР такі брошури, як «Що таке Радянська влада і як її організувати», «Коротка історія Комуністичної партії», «Конституція Російської Соціалістичної Федеративної Радянської республіки», «Народна освіта в Радянських республіках».

³⁷ Див.: ПА ІІІ ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 101.

³⁸ Див.: «Західна Україна», 1930, № 9, стор. 64—65.

³⁹ Й. Цьох. Слово буремних років, Львів, 1961, стор. 46.

⁴⁰ Див.: «Вільна Україна», 28. IX 1963 р.

«Червоне право і народний суд» і ін.⁴¹ Газети і брошури читалися і роз'яснювалися комуністами і політпрацівниками військових частин на зборах і мітингах, у клубах, хатах-читальнях. Широкого розповсюдження набрали також листівки, які роз'яснювали мету приходу Червоної Армії до Галичини, викривали зрадницьке обличчя буржуазних націоналістів⁴². Листівками розповсюджувалися законодавчі акти Галревкому, акти повітових революційних комітетів, заклики ЦК КПСГ. Будучи живим і оперативним відгуком на важливі політичні події, «листівки були... незамінним видом політичної агітації в масах»⁴³.

Партійні організації дбали також про організацію ночної агітації в містах і селах, про регулярне постачання населенню періодичної літератури. Оскільки друкарень в розпорядженні радянських і партійних органів майже не було, а в двох-трьох діючих не вистачало паперу⁴⁴, то майже усі друковані матеріали видавалися у друкарнях політвідділів військових частин, які в цьому відношенні подали неоціненну допомогу центральним і місцевим органам республіки⁴⁵. Так, політвідділ 41-стрілецької дивізії в Бучачі надрукував і відправив повітовому парткому 26 серпня 10 екземплярів газети «Красная звезда», 36 листівок різних назв, 15 примірників декретів і постанов Галревкому та 10 плакатів⁴⁶. Серед місцевого, особливо українського населення, попит на книжки, газети, брошури був величезним. І не тільки в Галицькій Радянській республіці, а й з того боку фронту, та сусідніх країн. В листі до В. І. Леніна В. Затонський писав, що є повна можливість передати за кордон радянську агітаційну літературу, що звідти, з Румунії, Буковини, Чехословаччини, «просто переходять на наш берег селяни й солдати і просять газет»⁴⁷. Однак через труднощі друку цієї літератури було все-таки мало. «Навіть друкування найважливіших агітаційних декретів уряду, — писав В. Затон-

⁴¹ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 195, арк. 1; екземпляри деяких брошур у Львівському державному історичному музеї, архівні фонди.

⁴² Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 190, арк. 38—52.

⁴³ Й. Цьох, Слово буремних років, Львів, 1961, стор. 61.

⁴⁴ Див.: зб. Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 518, 520.

⁴⁵ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 10, арк. 45, 78.

⁴⁶ М. К. Кучеров, вказ. праця, стор. 84.

⁴⁷ Зб. Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 520.

ський,—...затримується на два, а інколи на три тижні»⁴⁸. Значною перешкодою в постачанні віддалених місцевостей була відсутність зв'язку, засобів транспорту. Відзначаючи успіхи соціалістичного будівництва в Заліщицькому повіті, газета «Більшовик» констатувала: «На жаль, у Заліщицький повіт дуже рідко... доходить радянська література. Селяни домагаються газет, брошур та вони через трудну комунікацію не доходять»⁴⁹. Значну пропагандистську роботу проводили парткоми, що знаходились в прифронтовій смузі, по той бік фронту, особливо серед петлюрівських частин, до яких засилали агітаторів-комуністів⁵⁰. Систематично вислав підпільників в окуповані повіти, наприклад, Заліщицький партком, посланці якого добирались аж до Львова⁵¹.

З визвольним походом Червоної Армії до Галичини, з встановленням в краї Радянської влади зв'язано виникнення і початкова діяльність першої масової комсомольської організації — Галицької Комуністичної Спілки Молоді. Створення в 1920 р. комсомолу Західної України не було випадковим явищем. Західноукраїнська молодь, запалена героїчною боротьбою російського пролетаріату і найбіднішого селянства, весь час брала активну участь у визвольному русі західноукраїнського пролетаріату, мала на своєму рахунку багато славних традицій. Зародки перших комсомольських організацій виникли у бурхливі дні 1918 р.⁵², але масова організація молоді — в серпні 1920 р.

Вирішальна роль у створенні комсомолу Західної України належала КПСГ. Партійні органи ГСРР і військових частин з метою широкого залучення молоді до соціалістичного будівництва багато уваги приділяли створенню молодіжних організацій у визволених повітах. В одній з відозв до західноукраїнської молоді, виданій 10 серпня, ЦК КПСГ закликав: «Нам потрібні нові сили для будівництва соціалізму, свідомі робітники, їх повинна дати робітнича молодь... Молоді товариші! Комуністична спілка кличе під свої знамена. Ні хвилини сумніву, всі як

⁴⁸ Зб. Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 518.

⁴⁹ «Більшовик», 24. VIII 1920 р.

⁵⁰ Див.: ЛОДА, ф. 257, оп. 2, спр. 191, арк. 10.

⁵¹ Див.: там же, арк. 10.

⁵² Див.: В. М а л а н ч у к. Бойовий шлях комсомолу Західної України, К., 1959, стор. 7—8.

один вступайте в Комуністичну спілку, де ви навчитесь жити, працювати та вчитись»⁵³. Робітничо-селянська молодь охоче відгукнулася на заклик партії. Вже в середині серпня в Тернополі утворилося організаційне бюро молоді, яке взяло на себе ініціативу створення єдиної крайової організації — Галицької Комуністичної Спілки Молоді. Незабаром було скликано організаційні збори робітничої молоді, на яких було проголошено утворення Комуністичної Спілки Молоді м. Тернополя⁵⁴. Керівним органом спілки став Тимчасовий комітет у складі п'яти чоловік, обраний на загальних зборах комсомольців 27 серпня⁵⁵.

Слідом за Тернополем комсомольські організації виникли в Бучачі, Збаражжі, Гусятині, Золочеві, Чорткові, Бродах та інших містах і селах⁵⁶. Незважаючи на те, що в деяких випадках вони були нечисленні, (наприклад, в Скалаті спілка молоді налічувала всього 7 членів і 15 кандидатів)⁵⁷, комсомольські організації з властивою молоді енергією під керівництвом Комуністичної партії взяли за виконання накреслених нею завдань. Вони відкривали школи політичної грамоти, клуби, проводили вечори відпочинку, агітмасову роботу серед молоді, давали концерти, збирали харчі і одяг для Червоної Армії, доглядали за пораненими червоноармійцями і ін.⁵⁸ На заклик партії з кожного повіту, міста і села вступали комсомольці в ряди Червоної Армії, зі зброєю в руках йшли боронити здобутки Радянської влади. Десятки з них показували зразки відваги, хоробрості і героїзму. Серед них Марія Єремєєва, Олекса Кожан, який пізніше, керуючи Львівським окружкомом КПЗУ, став одним з видатних діячів партії; молоді командири Мирослав Ірчан, Петро Шеремета, Іван Цепко, Степан Мельничук. Після відступу Червоної Армії з Галичини П. Шеремета, С. Мельничук та І. Цепко разом з іншими комуністами і

⁵³ М. К. Кучеров, вказ. праця, стор. 84.

⁵⁴ Див.: А. Ярошенко. Перші комсомольські організації в Галичині і на Волині. «Радянський Львів», № 2, 1949, стор. 47.

⁵⁵ Зб. «Революційна боротьба на Тернопільщині», Тернопіль, 1959, стор. 78.

⁵⁶ В. Маланчук. Бойовий шлях комсомолу Західної України, К., 1959, стор. 12.

⁵⁷ ПА ІІІ ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 100.

⁵⁸ Зб. «Революційна боротьба на Тернопільщині», Тернопіль 1959, стор. 79, 82, 84.

комсомольцями не кинули зброї, стали організаторами широкого партизанського руху на Західній Україні. Вони ще довго вели збройну боротьбу проти панів, поміщиків і куркулів-осадників⁵⁹, завоювавши собі безсмертну славу серед західноукраїнських трудящих.

Так на фронті і в тилу, не шкодуючи сил і самого життя, боролась передова західноукраїнська молодь за перемогу соціалізму, за визволення рідного краю з віковичного ярма і неволі.

Однак треба сказати, що не всі ділянки роботи Комуністичної партії Східної Галичини відповідали високим вимогам соціалістичного будівництва в ГСРР. «Партійний апарат, — вказував ЦК КПСГ у своєму листі до ЦК КП(б)У 4.1X 1920 р., — знаходився тільки в стадії початкової організації», робота на місцях, в повітах, лише розпочиналася⁶⁰. Великої шкоди в діяльності Компартії завдали вихідці з дрібнобуржуазних партій, які зуміли пролізти в КПСГ і хоч деякі з них намагались сумлінно працювати, проте ще повністю не позбулися буржуазної ідеології. Як справедливо відмічав ЦК КПСГ, «Комуністична партія Галичини за останній час (1920 рік) засмітилась... міщансько-націоналістичними елементами, які не могли викликати революційний настрій маси і повести її за собою»⁶¹. Цей висновок підтверджувався статистикою: з 478 членів і кандидатів партії в ній було: серед членів партії — 41 чол. з вищою освітою, 68 з середньою і 123 ін.; серед кандидатів — 69 чол. з вищою освітою, 59 — з середньою і 118 ін. З числа членів партії налічувалося 50 колишніх офіцерів УГА, з числа кандидатів — 45⁶².

Перед керівними органами КПСГ з усією гостротою постало питання про необхідність чистки рядів партії. 10 вересня 1920 р. ЦК КПСГ прийняв постанову про тимчасовий розпуск партії⁶³. Переєстрація колишніх членів і кандидатів партії, прийом нових надалі проводилися на підставі суворой індивідуальної перевірки, в першу чергу з відданих справі революції робітників, селян і

⁵⁹ Див.: «Вільне життя», 25. X 1964 р.

⁶⁰ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 26, арк. 1.

⁶¹ Див.: там же.

⁶² Див.: там же, спр. 31, арк. 1.

⁶³ Див.: Є. М. Г а л у ш к о. Нариси історії КПЗУ (1919—1928), Львів, 1965, стор. 60.

червоних стрільців. Незабаром партія в оновленому складі з новими силами взялася до дальшої творчої праці, організовуючи народні маси на дальші звершення в ім'я побудови соціалізму в Галицькій СРР.

Трудове населення Галичини, добившись під керівництвом КПСГ видатних успіхів у будівництві соціалістичного суспільства з надією дивилося вперед, щораз більше переконуючись у переможному закінченні війни, в міцності радянського устрою. «Після панування авантюристів Петлюри, Голубовичів і польських панів робітники і селяни зрозуміли, що тільки Радянська влада може дати все, що потрібно пролетаріатові, що тільки Комуністична партія може забезпечити пролетаріат від руїн, голоду і холоду... і дасть можливість пролетаріату самому будувати своє життя так, як він бажає»⁶⁴, — писав, виражаючи настрій широких народних мас, Золочівський повітпартком.

У процесі соціалістичного будівництва в Галицькій СРР встановилася і міцніла дружба трудящих усіх національностей. «В селі нема тепер жодної різниці між населенням, — писав ревком с. Мишковичі на Тернопільщині у Галревком, — поляки і українці, всі спільно виконують охоче всякі роботи»⁶⁵.

Велику допомогу західноукраїнським трудящим у налагодженні нового життя, у відбудові народного господарства подавали бійці, командири і політпрацівники Червоної Армії. Усі бійці і командири були сповнені почуття власної гідності, добре розуміли ту величезну відповідальність, яку поклав на них визвольний похід до Галичини. Бо їх перших, як представників єдиної в світі соціалістичної держави, зустрічав галицький робітник і селянин. Кожен борець і командир був у Галичині і організатором, і пропагандистом, і інструктором, що ділився з західноукраїнськими трудівниками своїм революційним досвідом, своїми комуністичними поглядами. Для допомоги селянству в збиранні урожаю майже всі тилові частини почали влаштовувати суботники і недільники. Так, 11 серпня з ініціативи бійців одного з артдивізіонів, розташованого в селах Байківці і Русанівка, був організований недільник. Близько 100 червоноармійців на 30 підво-

⁶⁴ ПА ІІП ЦК КПУ, ф. 9, оп. 1, спр. 31, арк. 1.

⁶⁵ ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 25, арк. 69.

дах тільки за один день звели селянам 200 кіп снопів, а решту — в наступні вільні дні, що «зробило на селян дуже гарне враження»⁶⁶. В с. Базаринці Збараського повіту на суботнику червоноармійці перевезли з поля 141 віз снопів для селян, які не мали коней⁶⁷, в Сущині на Тернопільщині — 194 копи снопів⁶⁸. В с. Микулинці того ж повіту бійці одного з полків за два дні звели з поля 150 возів снопів і намолотили 400 пудів пшениці⁶⁹. Працювали червоноармійці на суботниках і в містах Золочеві, Чорткові⁷⁰ та ін., допомагали населенню в ремонті та будівництві жител, господарських приміщень, інвентаря⁷¹. У радянських бійців не бракувало запалу до роботи. Вони ж бо були такими самими трудівниками, як і галицькі робітники та селяни, щиро прагнули допомогти своїм братам. «Кожен вільний день, кожна вільну годину червоноармійці використовують для роботи на селянських полях, добровільно віддаючи свою працю галицькій бідноті», — писала газета «Красное знамя»⁷². А вечорами, після роботи, йшли дружні розмови. «Пильно слухають селяни правду про країну, де три роки вже немає панів і де робітники та селяни самі керують, розпоряджаються в державі»⁷³.

Така братерська підтримка ще більше посилювала почуття любові до Червоної Армії з боку західноукраїнського населення, бажання допомогти їй чим можна, викликала «безконечно хороше відношення до Червоної Армії»⁷⁴. Ось декілька характерних прикладів. В селах, де йшли бої, селяни повзли в самі окопи, щоб дати бійцям попоїсти, допомагали перев'язувати поранених, відводити їх в тил⁷⁵. В одному селі, де відступаючі петлюрівці зруйнували міст, з приходом червоних патрулів відразу зібралися всі навколишні селяни і швидко його відбудували, щоб можна було «перевезти наші гармати»⁷⁶,

⁶⁶ «Більшовик», 24. VIII 1920 р.

⁶⁷ «Більшовик», 10. VIII 1920 р.

⁶⁸ «Більшовик», 2. IX 1920 р.

⁶⁹ «Більшовик», (орган Київського губкому КП(б)У, 10. IX 1920 р.

⁷⁰ «Більшовик» (орган ЦК КПСГ), 11. IX 1920 р.

⁷¹ Див.: «Голос красноармейца», 20. VIII 1920 р.

⁷² «Красное знамя», 28. VIII 1920 р.

⁷³ Там же.

⁷⁴ Див.: «Голос красноармейца», 20. VIII 1920 р.

⁷⁵ «Красное знамя», 28. VIII 1920 р.

⁷⁶ Там же.

бо Червону Армію вважали і називали не інакше, як «нашою», «своєю». В с. Бяратино селянин віддав бійцеві, що зайшов, яйця, молоко та інші продукти, відмовившись брати гроші: «Ми з своїх грошей не беремо. Все село засміє: своїм пожалів без грошей дати. Я ж від всього серця даю вам»⁷⁷. А ось ще один приклад, приведений червоноармійцем підрозділу зв'язку. 2 серпня він з декількома однополчанами супроводив вагон телеграфного майна в с. Ольховець. Обставини склалися так, що майно треба було вивантажити, не доїхавши до місця призначення. «Декілька з нас, — розповідав він, — пішли в найближче с. Кутковець за підводами. Замість того, щоб відмовлятися, селяни охоче запрягли коней... весело навантажили телеграфне майно, примовляючи: «то все наше і ми охоче виконуємо те, що від нас залежить». Нарешті, коли ми приїхали в Ольховець і вивантажили майно, селяни ще довго розмовляли з нами»⁷⁸.

У всіх селах і містах населення збирало одяг, білизну для червоноармійців⁷⁹. Але західноукраїнські робітники і селяни добре розуміли, що лише їх активна участь із зброєю в руках у боротьбі з окупантами закріпить здобутки революції, допоможе Червоній Армії швидше розгромити ворога. Вони сотнями і тисячами вступали добровольцями в її ряди. «Ті сотні добровольців, — писала газета «Красное знамя», — які кожного дня вступають в Червону Армію, — яскравий доказ того, що тут Радянську владу і ту мету, за яку б'ється Червона Армія — глибоко зрозуміли і будуть захищати своїми грудьми»⁸⁰. З кожного міста, з кожного села йшли чоловіки, особливо молоді, щоб розправитися з ненависними гнобителями. Вступаючи на вічах, зборах, селяни закликали «озброїтися в сапи і мотики», коли немає гвинтівки, та «гнати панів аж до моря, щоб там їх втопити»⁸¹. Приплив добровольців був дуже потрібним і своєчасним для Червоної Армії, бо підкріплення залишились далеко в тилу, в полках налічувалось всього по 200—300 багнетів чи шабель⁸². Але масово, як би це могло бути, насе-

⁷⁷ «Голос красноармейца», 6. IX 1920 р.

⁷⁸ «Красное знамя», 19. VIII 1920 р.

⁷⁹ Див.: ТОДА, ф. 2286, оп. 1, спр. 4, арк. 1, 2; ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 6, арк. 1—13.

⁸⁰ «Красное знамя», 28. VIII 1920 р.

⁸¹ ЦДІА УРСР в м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 795, арк. 8.

⁸² Див.: «Західна Україна», № 9, 1930, стоо. 72.

лення все-таки в армію не вступало, мотивуючи це страхом перед польським білим терором у випадку відходу радянських військ⁸³. Воно просило командування оголосити мобілізацію зверху, заявляло, що тоді вступить в ряди Червоної Армії до одного чоловіка⁸⁴. Тут проявлялась нерішучість галицького селянства, його політична незрілість, яку до деякої міри можна зрозуміти, якщо врахувати події минулих років, коли на територію краю вступали і відступали австро-угорські, царські і польські війська, що супроводжувалося кожного разу жорстокими репресіями щодо цивільного населення. Трудящі Галичини підтримували всім серцем Радянську владу, але мало вірили в свої сили, боялись, що Червона Армія може відступити, а досвід галицько-польської війни 1918—1919 рр. вчив їх, що вони самі не встоять проти білополяків. Ця невіра у власні сили, боязнь, що Червона Армія може залишити їх віч-на-віч з озброєним до зубів білопольським хижаким, гальмувала значною мірою розвиток енергії і творчої ініціативи трудящого населення Галичини, і в даному разі — у справі добровільного вступу до Червоної Армії. Добровільно вступали сотні і тисячі галичан, а десятки тисяч ждали наказу про мобілізацію. Яка це була б сила, може свідчити список гідних і готових до військової служби чоловіків одного тільки с. Настасова — 468 чол. налічував він⁸⁵.

Радянське командування не хотіло оголошувати мобілізації в Галичині. Не хотіло, бо Галичина не входила до складу Радянської Росії чи України, вона формально вважалася під протекторатом Ліги Націй, і хоча Радянські Республіки не були членами Ліги Націй і тим самим не були в будь-якій формі зв'язані її рішеннями, однак з дипломатичних міркувань не слід було давати усім буржуазним урядам зайвого приводу до нападок на Країну Рад, який вони могли використати для компрометації радянської політики в очах трудящих капіталістичних країн. Доки Червона Армія успішно просувалась вперед, питання про створення окремих збройних сил Галицької СРР на практиці серйозно не виникало. Вважалося

⁸³ Див.: ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 4, арк. 14.

⁸⁴ Див.: ЦДА УРСР в м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 782, арк. 1; ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 4, арк. 23; ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 4, арк. 15.

⁸⁵ Див.: ТОДА, ф. Р-2286, оп. 1, спр. 5, арк. 2—18.

достатнім, що галичани вступають добровольцями в ряди червоноармійців. В. Затонський в листі до В. І. Леніна прямо вказував, що «формування окремих галицьких частин при... нестачі надійних працівників, яку маємо тут, і при інтригах, які спостерігаються з боку офіцерських комуністів⁸⁶, просто небезпечне»⁸⁷. Однак вже в кінці серпня—на початку вересня намітились ознаки несприятливого для Червоної Армії ходу воєнних дій. По-стало питання про ймовірність залишення Червоною Армією Галичини, бо на мирних переговорах, які почалися з середини серпня в Мінську, на пропозицію радянської делегації, щоб польські війська очистили окуповану частину Галичини поляки відповіли, що і Червоній Армії немає підстав залишатись у цьому краї⁸⁸.

Враховуючи можливість відходу Червоної Армії з Галичини, Галревком взявся за організацію червоних галицьких частин, видавши поруч з цим 9 вересня наказ про загальне військове навчання робітничо-селянських мас Галичини⁸⁹. Ядром Галицької Червоної Армії (ЧУГА) повинні були стати невеликі галицькі частини в складі російсько-української Червоної Армії, створені з галичан, які перебували на території Радянських республік. Рішення про створення таких частин на пропозицію Галоргкому було затверджене ЦК РКП(б) і ЦК КП(б)У при підході Червоної Армії до кордонів Галичини⁹⁰. Однією, по суті основною, з таких частин був третій окремий галицький курінь, який розміщувався в Чорткові і прихід якого «всюди радісно вітали місцеві робітники і селяни, бо бачили в нім підпору в тяжкій будові нової пролетарської республіки»⁹¹. В самій Галичині було, крім цього, з добровольців створено 2 батальйони, які входили до складу 45-ї і 60-ї дивізій⁹².

Енергійно взявшись до справи, Галревком у середині вересня випустив до трудящих Галичини прокламацію з

⁸⁶ В. П. Затонський має на увазі колишніх офіцерів УГА, які разом з стрільцями перейшли у лютому 1920 р. на бік Радянської влади, вступили в ряди Компартії і повернулися влітку 1920 р. в Галичину.

⁸⁷ Зб. Під прапором Жовтня, стор 519.

⁸⁸ Там же, стор. 610.

⁸⁹ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 1, арк. 88.

⁹⁰ Див.: ПА ІІІ ЦК КПУ, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 42.

⁹¹ «Більшовик», 11. IX 1920 р.

⁹² Див.: Зб. Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 519.

закликом вступати до Галицької Червоної Армії. «Щоб могли ми самі себе боронити, щоб числились з нами та визнавали нас шляхта і всесвітня буржуазія, щоб зоставили вони нас в спокої, треба мати нам також свою Червону Армію,... бо вічно стерегти нас російсько-українська Червона Армія не буде... Щоб ми не zostалися безсильні і безбройні, коли російські товариші, заключивши мир, повернуться додому..., червоні галицькі частини, які будуть вживатися до боротьби виключно на Галицькому фронті, повинні в найскорішій часі заступити російсько-українські червоні частини, що зможуть тоді скупчитися прямо на Варшаву, поки ми, галичани, будемо бити на Станіслав та Львів... Працюючий народ Галичини, до зброї», — писалося в прокламації⁹³. А щоб показати «брехливим панам, що не силоміць іде робітник і селянин захищати свою землю», Галревком проголосував добровільний принцип набору в ЧУГА. Такі політичні жести Галревкому, звичайно, були зайві. Тут треба було негайно проголосити мобілізацію, якої чекали робітники і селяни, швидко і організовано створити батальйони, полки і дивізії, бо, як справедливо відмічав той же Галревком у своїй прокламації, «визнають того, в кого є сила, який не цікавиться визнанням, не шукає орієнтацій, який примушує себе визнати»⁹⁴. Хоча в керівників Галревкому і ЦК КПСГ не вистачило в даному питанні рішучості і твердості, хоча надто пізно взялися вони за створення Червоної Галицької Армії, народні маси підправляли їх діяльність, проявили власну ініціативу перед загрозою нового вторгнення білополяків. «В багатьох селах, — писала газета «Більшовик», ухвалили на сходках послати на фронт всю молодь, не чекаючи мобілізації»⁹⁵, а Тернопільський повітовий ревком в середині вересня повідомив Галревком і ЦК КПСГ, що «громадяни сіл Тернопільського повіту домагаються негайного організування Галицької Червоної Армії шляхом мобілізації з метою прискорення розбиття білогвардійської польської армії і закінчення війни»⁹⁶. Селяни с. Дубівці на Тернопільщині ще в кінці серпня на зборах винесли

⁹³ Зб. Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 610—612.

⁹⁴ Там же, стор. 610.

⁹⁵ «Більшовик» (орган Київського губкому КП(б)У), 12. IX 1920 р.

⁹⁶ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 10, арк. 47.

резолуцію, що «треба якнайскоріше організувати Галицьку Червону Армію шляхом мобілізації, щоб якнайскорше покінчити війну...»⁹⁷.

А в Золочеві повітовий з'їзд сільревкомів, який відбувся 11 вересня, постановив з власної ініціативи оголосити в цілому повіті мобілізацію⁹⁸. Повітовий ревком повідомив про рішення з'їзду голову ГРК В. Затонського, перетворив комісію по прийому добровольців в призовну і наступного дня оголосив наказ про негайну мобілізацію в Золочівському повіті «на основі постанови з'їзду сільських ревкомів» всіх громадян 1895—1902 рр. народження. Мобілізованим належало від 14 по 20 вересня, організовано, по селах (всіх було 58 сіл), з'явитись в призовну комісію в Золочеві⁹⁹.

Треба сподіватися, що за прикладом Золочівського пішли 6 і інші повітревкоми, що рішучих заходів по організації збройних сил республіки вжив би і Галревком, але, на жаль, це були останні дні існування Радянської влади в Галичині.

⁹⁷ Див.: ТОДА, ф. Р-2369, оп. 1, спр. 25, арк. 24.

⁹⁸ Див.: ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 4, арк. 16.

⁹⁹ Див.: ЛОДА, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

ВИСНОВКИ

Хвилюючі і радісні відомості про встановлення Радянської влади у визволених повітах Східної Галичини, про революційні, соціалістичні перетворення в ГСРР, про успіхи соціалістичного будівництва, про вільне, радісне життя проникали у найвіддаленіші і найглухіші куточки Галичини, викликали велике революційне піднесення серед трудящих мас тих повітів краю, які ще залишались під польською окупацією, нестримне бажання возз'єднати всі українські землі в єдиній Українській Радянській державі.

Однак успіхи соціалістичного будівництва в Галицькій СРР були перервані зміною обстановки на фронтах. В середині серпня 1920 р. панська Польща, одержавши величезну військову, фінансову і дипломатичну допомогу від країн Антанти, припинила просування Червоної Армії до Варшави і на Львів. Ще раніше, в червні 1920 р. почав наступ з Криму Врангель, виходячи в тили червоним дивізіям, які воювали з білополяками на Південно-Західному фронті.

Не визволивши остаточно всієї Галичини, Червона Армія змушена була відступити. 19 вересня білопольські війська захопили столицю ГСРР — м. Тернопіль, а 21 вересня підійшли до р. Збруч. Робітникам і селянам Галичини не вдалося в 1920 р. відстояти Радянську владу. Об'єднані сили зовнішньої контрреволюції задушили мову республіку.

На радянсько-польських мирних переговорах, що почалися ще в кінці серпня в Барановичах, а відтак проходили у Мінську, радянська делегація послідовно відстоювала інтереси трудящих мас Східної Галичини. У цих переговорах, які з 21 вересня тривали в м. Ризі, на пропозицію В. І. Леніна брав участь і представник Галицької СРР М. Баран¹. Однак радянській делегації не вдалося відстояти Галицьку СРР. Польські імперіалісти, за спиною яких стояли імперіалістичні кола Антанти, відкинули право західноукраїнських трудящих на самовизначення і возз'єднання з УРСР. За Ризьким мирним договором, підписаним обома сторонами 18.III 1921 р., Галичина і Волинь знову підпали під владу буржуазно-поміщицької Польщі. Ще через два роки, у березні 1923 р., Рада послів Антанти прийняла ганебне рішення про «остаточну» анексію Західної України панською Польщею. Воля і прагнення західноукраїнського населення правителів західних держав не цікавили. Але вони жорстоко прорахувались.

Трудящі маси краю з перших же днів окупації розпочали нещадну боротьбу проти агресорів. Мітинги, страйки і демонстрації протесту, збройні виступи, боротьба численних партизанських загонів були відповіддю на акт безсоромної анексії Західної України панською Польщею. Ніякий терор, ніякі репресії не могли зламати волі трудящих мас до визволення, до возз'єднання з усім українським народом. На чолі визвольного руху впевнено йшла Комуністична партія Західної України (так була перейменована в 1923 р. КПСГ).

У вересні 1939 р. Радянська Армія знову, і на цей раз остаточно, принесла довгождану волю західноукраїнським трудящим. 22 жовтня 1939 р. в усіх містах і селах краю були проведені вибори у Народні збори Західної України². 4032 154 чол., або 90, 93% виборців віддали свої голоси за кандидатів народного блоку, за відновлення Радянської влади³. Так, саме відновлення, бо ще свіжою була пам'ять незабутнього першого встановлен-

¹ Див.: О. Ю. Карпенко. Імперіалістична інтервенція на Україні 1918—1920, Вид.-во Львівського ун.-ту, 1964, стор. 236.

² Докл. див.: Історія держави і права Української РСР, т. II, К., 1967, стор. 30—31.

³ Див.: зб. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939—1949 рр.), К., 1949, стор. 40.

ня Радянської влади в 1920 р. 27 і 28 жовтня представники західноукраїнських трудящих прийняли історичні документи — «Декларацію про встановлення Радянської влади на Західній Україні», «Декларацію про прийняття Західної України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік і включення її до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки», «Декларацію про націоналізацію банків та великої промисловості Західної України» та «Декларацію про конфіскацію земель поміщицьких, монастирських та великих державних урядовців»⁴.

На прохання народних мас Західної України, висловлене повноважною делегацією в Москві і Києві, 1 листопада 1939 р. Верховна Рада СРСР, а 15 листопада Верховна Рада УРСР прийняли відповідні закони про включення Західної України до складу Союзу РСР та возз'єднання її з УРСР.

Трудящі західноукраїнських земель після довгих років знущань і неволі ввійшли в сім'ю рівноправних, вільних народів багатонаціональної Радянської держави і активно включилися у соціалістичне будівництво на своїй землі.

⁴ Див.: Торжество історичної справедливості. Вид-во Львівського ун-ту, 1968, стор. 584.

З М І С Т

ВСТУП	3
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ І ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ В ГАЛИЧИНІ ПІД ГНІТОМ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ В КІНЦІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.	11
ВИНИКНЕННЯ І АНТИНАРОДНИЙ ХА- РАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ БУРЖУАЗНОЇ ЗА- ХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБ- ЛІКИ	30
РОЗГРОМ ТРЕТЬОГО ПОХОДУ АНТАН- ТИ І УТВОРЕННЯ ГАЛИЦЬКОЇ СОЦІАЛІС- ТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	51
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СТРУКТУРА ДЕРЖАВ- НОГО АПАРАТУ ГАЛИЦЬКОЇ СРР	78
СОЦІАЛІСТИЧНЕ БУДІВНИЦТВО В ГА- ЛИЦЬКІЙ СРР	
Промисловість та сільське господарство	109
Продовольча справа	128
Освіта, культура, охорона здоров'я та ін.	142
Діяльність органів Радянської влади в спра- ві зміцнення соціалістичного ладу в ГСРР	158
Керівна роль Комуністичної партії Східної Галичини в соціалістичному будівництві у Галицькій СРР	177
ВИСНОВКИ	195

Редактор А. О. Сетенко
Обкладинка художника Б. М. Гурмана
Технічний редактор Т. В. Саранюк
Коректор М. І. Бардиш

Борис Иосифович Тищик.
**ГАЛИЦКАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ
СОВЕТСКАЯ РЕСПУБЛИКА (1920 г.)**
(На украинском языке)

БГ 04495. Здано до набору 28.11.1969 р.
Підписано до друку 23. XII 1969 р. Формат
84x108^{1/32}. Папер. арк. 3,125. Привед. друк.
арк. 10,5. Обл. вид. арк. 11,1. Тираж 2800.
Ціна 80 коп. Зам. 1180.

Видавництво Львівського університету
Львів, Університетська, 1.
Обласна книжкова друкарня Львівського
обласного управління по пресі
Львів, Стефаника, 11.